

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

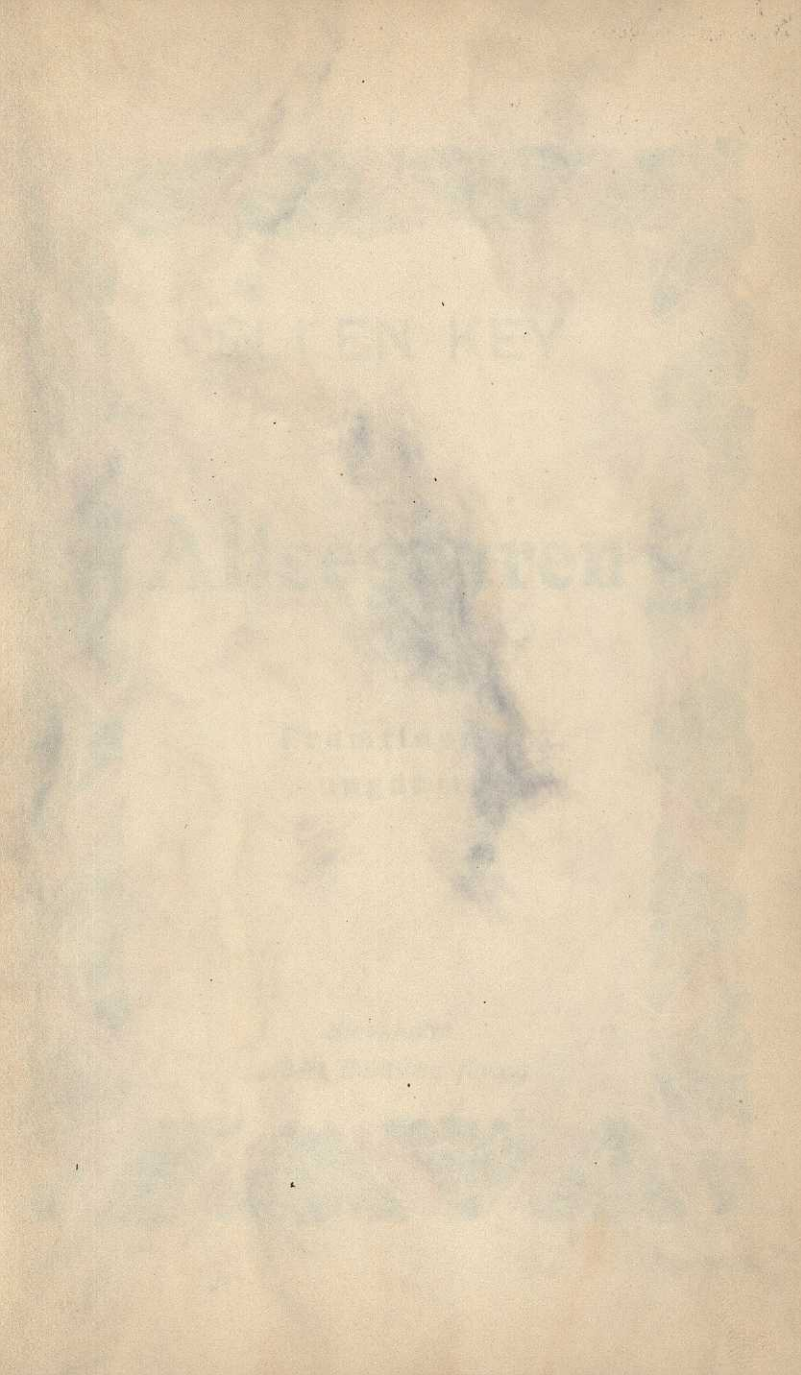

100169 9266

K. H. H. H.
Nyare t.
Blisje 1914-197

116

ELLEN KEY

Allsegraren

Framtidens
ungdom

Stockholm
Albert Bonniers förlag

Pris 8: 50.

Kinjmasen
Allen.

Kinje 1914-]

ELLEN KEY

ALLSEGRAREN

II.

ALLSEGRAREN

II.

FRAMTIDENS UNGDOM

AV

ELLEN KEY

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1924

FÖRETAL.

Denna dag för fyrtio år sedan jordades min mor. Min här framburna tro stod då sitt första, stora prov. Många och än svårare följde. Men tron har endast blivit mera fast. De flesta komma att kalla den fräck. Jag vet att den är den fromhet varpå jag levat och engång skall våga dö.

*

När jag 1918 tryckte Allsegraren I hade den ett motto, som jag trodde skulle göra titeln klar. Det var diktarorden om

... der Schöpfergeist
der mächtig weht und seine Welt erneut.

Jag svarade ej de om titeln undrande, ty jag hoppades hava denna del färdig året efter. Den har i stället tagit sex år, fyllda av arbete med andra ting, av sorger och av lidanden för det allmänna. Nu torde man förstå att Allsegraren är människosläktets heliga ande, det tredje rikets anda.

Strand, Alvastra 14 sept. 1924.

Ellen Key.

I.

BLODSVITTNEN.

Den sista afton då fred ännu låg över jorden syntes denna vorden ett med himlen. Vätterns vidd var av soldis omvandlad till ett hav utan kust, ett hav så orörligt stilla att ögat ej såg någon rand där himlen och dess spegelbild möttes.

I denna stillhet hördes sällsynt klart helgsmålsringningen från sockenkyrkan, lysande vit över till skörd gulnade fält. Vid första klocktonen möttes två par ögon, två gamla och två unga händer i ordlös ångest.

Var detta sista gången ringningen till helg dallrade genom en världsdel i fred? Visserligen var kriget redan tänt i Europas östliga hörn. Men detta stod ju ofta i brand utan att denna nådde västerlandet. Nu kommo var timme ödestunga tecken. Och vi sporde den sjunkande solen över vilken värld den nästa gång skulle uppgå?

*

Då solen lyste in en ny dag hade den förra strålande kvällen hunnit gråna till avlägsen forntid. Vad som varit låg falnat likt en pappersrulle i eld. Där klara ögon sett framtidens löftesland blåna stod nu

svart natt. Våra tidmätare tälja att världskrigets timmar samlades till år efter år. Men för oss som upplevde dem syntes de vara omätbara tidrymder. Solen miste sitt sken, jorden skalv och dess innandömen öppnades för helvetets stigande lågor. In i dem störtade ungdomsskarorna — lagtvungna eller frivilliga — alla i samma offerviljas rus. Sjungande, blomstersmyckade foro de för att falla i flammorna. Från alla land kom den bästa ungdomen först och den låg snabbast mejad på slagfälten dit ständigt nya skaror hastade.

Var afton, då solen dalade sökte tanken slagmarkerna där himlens purpurflöden blandades med blodströmmarna från unga hjärtan. Då månen bredde sitt silver över jorden såg man bleknade pannor av i döden stelnade offer eller ännu i dödsqual stönande spillror av livet. Var morgon flög tanken till de i krigslanden hemmavarande, som med darrande händer öppnade varje blad som förde budskap från de älskade; dessa hemmavarande, vilka även när budet sade dem att deras kära för alltid svunnit, kunde pressa fram stolta ord om hjältedöden för fäderneslandet.

Då natten var tyst och klar, då Vintergatans vita strömmar flöto genom rymden kändes tiden och rummet överkliga. Den vansinnigvordna jorden återfick sitt verkliga mått, en barnboll i stjärnströmmen. Men om dagen var åter det lilla klotet det enda stora i världsalltet. Ej jord, ej himmel gävo en stavelse till svar på alla de frågor, som trängdes inom pannornas valv. Och till de frågandes torra läppar kom ingen hugvalelsens droppe.

När åkerlanden i allt vidare kretsar blevo slagmark och gravfält, när farsot och hungersnöd med rasande fart följde sin vilda syster — krigets — spår, när miljoner av de hemmavarande gömdes i gravar lika förtidigt öppnade som dem där de unga krigarna bäddades, då började småningom den ännu levande ungdomen öppna sina ögon.

Den såg sina fäder slitas om händelsernas trådar, som alltjämt trasslades och brusto i dådhet eller rådvilla händer. Efter generalstabernas krig följde revolutionärernas och åter befalldes ungdomen ut att mörda. De unga sjönko av egen drift eller rycktes med i de virvlar av vanvett för vilket kriget öppnat alla dammluckor. De, som frivilligt störtade från det ena kriget in i det andra, bedyrade att det nya kriget ej utkämpades under samma fanor som det första. Men de godtogo alla onda medel, som nationalkrigen brukat för det gamla, sjuka samhällets mål. Som man under världskrigets första år såg fromma kristendomsbekännare bli förnekare och forna förnekare bli troende visade inbördeskrigen forna fredsförkunnare som apostlar för våldet och omvänt.

*

Bland de hemmavarande i krigslanden ökades talet av krigshatare med varje tåg ur vilket välldes stympade, blinda, sinnessjuka. Det var stort att sörja hjältar som osedda gömts i sina gravar, men att i hemmen mottaga spillror allena av de fäder och makar, de söner och bröder man senast sett i sin fulla kraft, detta var svårare än att knäböja vid gravarna.

De krigsmärkta funno sig i en främmande värld, stelnade i en levande död. De ägde ej längre samband med de hemmavarande, dessa ej med dem. Ej ens ömheten kunde tyda de återkomnas stirrande ögon och hårdnade drag. Icke endast gestalterna voro sönderslitna utan även förhållandena. Mindre än någonsin förstodo fäder och söner varandra. Makan och bruden kunde ej dölja sin fasa för den kroppsligt vanställde eller själiskt förvildade. Endast de sanna mödrarna och hundarna — deras hjärtan likna varandras — kunde ännu ge smekningar vilka ej brände som nådegåvor. Dessa mödrar måste ej endast bära sorgen över sina söner, vuxna söner åt vilka de nödgades giva de slags omsorger som äro spädbarnens livsvillkor. Deras djupaste förtvivlan var att ej kunna hugsvala spillrorna av sina söner. Ena gången funno de återkomna att kärlekens brunn var djupare borrhärd och rikare flödande än någonsin förr. Den andra gången funno de den bottenfrusen. Mannen hade flugit till hemmets härd, men fann en ny man vid densamma. Där kriget, fasornas konung, går fram, nedbrytas helgedomar till ödemurar.

*

Många av de unga, myllade i massgravar där ofta ej ens deras namn möter de sörjande, hava av fränder eller vänner fått det eftermälet att de för framtiden med dem förlorade gåvorna voro bland de outhärliga. Ynglingar, från vilkas läppar en kamrat kanske fångat avskedssucken till livet eller som i några brev, några dagboksanteckningar ropat ut sin vilja till livet — vid

vilket kärleken eller konsten eller vetenskapen band dem — alla, vad tungomål de än talade, vilken religion de än bekände, stredo och dogo de i en tro: att den i detta krig tusenfaldigade fasan skulle förlossa världen; att världskriget skulle vara det sista; att de genom sin död skulle frälsa andra, till ett lyckligare och längre liv uppväxande, ungdomsskaror. Modersmild var — i öster som väster — den jord, som ur fulla bröst gav de människor näring vilka där från runda kullar och och ljuslätta fält skördade vinet och vetet. Men denna moder vissnade och grånade, när hon tvangs att dricka purpurflödena från miljoner unga hjärtan. De frodiga fälten vordo öknar, där man endast såg de många korsen på de nya gravplatserna och de vittrande vägarna av forna hem. Då sommartiden färgat dessa dödens ängder röda av sömnens blomster, vallmon, tycktes de vitgrå vidderna ännu blöda. Det var denna tid lustfärderna till Hades ordnades för damer och herrar vilka ville samla krigsminnen, snapshots och sensationer som sedan förevisades vid femklocksteet eller i tidningsbladen medan stämmorna eller fyllpenorna skälvde av rörelse över den underbara upplevelsen. Världsbarnen återstudsade efter krigets högsänning till sitt tidigare själsläge. Och med samma snabbhet som de herrar och damer, vilka i pyramidernas skugga vid bägarna suckade över de kära fränder, som svunnit med faraos härskaror i Röda havet.

Ty vid alla massolyckor visar den ännu ej människovordna delen av mänskligheten samma själsdrag som för några tusen år sedan. Och detta vare sig olyckorna äro helt oförskyllda — såsom genom jordskalv,

orkaner, vulkanutbrott — eller delvis förskyllda såsom farsoter och hungersnöd eller helt självvållade såsom krig och revolutioner. Städse blottar den väldiga olyckan massans urgrund emedan det tunna »kultur-lagret» undanskjutes av den våldsamma skakningen. Klart framträder det mäktiga skiktet av djurisk livsvilja, hungern och könsdriften. Och ehuru skarorna vid festerna låtit lovorden och sorgetalen svalla över de i hjältedöden hänsovna, huru fort äro ej tårarna torkade utom för de få vilka alltjämt leva med sina döda. För dem äro dessa döda av alla de mest levande. De höra deras i nattvinden susande stämmor, se de ur gravarna uppsträckta händerna, känna de bleknade fingrarnas grepp, när de dimgrå tågen i midnattstimmén glida fram från öster och väster, från söder och norr. Seende ögon skönja dem dock, vare sig vintersnön eller fruktblommen far över fälten, vare sig rymden är sotsvart eller stjärnvit och hörande öron fånga suset av de dödas viskningar:

»Fullborda ni levande våra dödsstunders drömsyn? Förenar nu freden alla folk? Äro svärden omsmidda till plogbillar?»

De levande svara även de med slocknade stämmor:

»Intet folk omsmidde svärden. Av fredens land skymtar ej ens en blånande strimma.»

Vid svaret susar över landen och haven en enda suck:

Fö r g ä v e s.

Och skuggorna sjunka åter i Hades.

II.

De unga, som i midnattstimmen fångade viskningen från de dödade brödernas skuggor, utgöra nu endast en liten pilgrimsflock. Många blevo skygga och försagda inför alla de villsamma vägarna och återvände skräckskrämda till hyddor och härbärgen. Den lilla pilgrimsflocken, som svurit eden att ge verklighet åt den dröm, som steg ur den dödade ungdomens gravar, vet att den viger sitt liv åt lidande. När dagarna bli år — år fyllda av alltjämt växande uppgifter — måste de alltjämt i varliga händer bära lågan de tände vid de dödas facklor? Arbetsbarkade händer måste under stormdigra nätter böjas till skydd för flamman. Veka viljor måste stålas mot bönerna att låta lågan svinna i elden på hemmets härd. De unga måste, ehuru tyngda av ve och vända såsom intet släkte tillförne, bevara kraften att levnaden lång lyfta facklan med mot höjden sträckta armar.

Den lilla pilgrimsskaran, som i de stora stunderna vigde sig åt heliga värv, skall erfara att ur andaktens ögonblick växa vardagarnas mödor. Skall den äga styrka att ännu med brända händer höja facklorna för att även i det djupaste mörker finna den uppåtstigande vägen?

Vi, gamla spörjare, få på vår fråga intet svar. Ty vi vila under den gröna torvan när nutidens ungdom strävar i middagens hetta. Men över torvan susa måhända stämmor, som vittna att unga funnos som höllo eden.

Sagobildernas unge tecknare, som sjönk i sin barn-

doms sagosjö, gav under sina sista år en uppenbarelse om den utkorade ungdomens väsen.

I en stenig ödemark möter den helige Martin tiggaren, med vilken han delar sin mantel. Den nakne bedjaren sträcker sina händer upp mot den unge gudsmannen, som inför den bedjande sänker sitt huvud, där ljusa hårvågor omrama det tärda anletet. Ur detta flödar en vit godhet ut till mannen i nöd. Det är ett anlete, som lyser av ödmjuk tacksamhet över nåden att kunna giva.

Vi gamla, som länge legat med pannan i stoft för att lyssna efter de unga budbärarnas starka steg, fyllas av outsäglig glädje när de höra dem eka i den ödemark fädernas brott danat. Det är en ungdom, som känner huggnad av hoppet att hugsvala, som ler av fröjd att känna den skapande vilja, som viger dem till höga och hårda öden. Denna ungdom vet att andra tiders fäder förmådde lyfta barnen ett steg högre än dit, där deras egna livsverk ställt dem. Men vår tids ungdom är åter kastad ned i de svalg som fordom skilde folken.

Ty de broar, som voro slagna mellan klyftorna, äro nu instörtade. De unga måste åter börja att slå smala spångar över bråddjupen och ingen pontifex maximus går före vid verket vid vilket de unga trevande och osäkra lägga handen. Men deras pannor lysa av samma heliga blekhet som de första kristnas på arenorna. Även dessa unga bekännare av vår tids nya tro neka att binda offerkransar till avgudars altare. Därför dömes den unga offerkraften inom varje nytt tidevarv till martyriets stora och stränga öde.

De se ej mot marknadstorget öppnade portar. De se mot arbetsfält där drivorna ännu icke äro smälta. Men de höra suset av vårvinden, som vill omvandla drivorna till sjungande strömmar över grönskande marker. Och de ana att även för dem stundar pingstundrets tid då den helige ande tänder tungor av eld över de huvuden dem denna eld viger till blodsvittnen.

III.

En vår under krigsåren voro bokarna på Omberg tidigt utsprungna. Löven lyste genomskinligt gröna som glaset i gamla katedralers fönster. Men efter tre dagar hade några nattimmars frost bränt dem bruna. På sommaren återkom färgens grönska men bladen blevo aldrig fullt utvecklade: ända till lövfallet buro de märkena efter järnnatten.

Sammalunda te sig krigslandens ungdomsskaror. Alla — de från kriget återvända och de än yngre som ej hunno sändas till krigszonerna, — äro frostbitna.

Även de utsökta få, som skapa oförgängliga dikter, bräddade av de nya själstillstånd ungdomen vunnit inför döden som inför livet, blicka dock mot detta med av sorg mörknade ögon. Ty för dem är sången ingen befriare från sorgen, ingen hugsvalelse mot kvalen i de besegrade fäderneslanden, där luften är mörk av nederlagets blygsel och tung av hopplöshet, jorden grå av nuets nöd, framtiden nattsvart. Och även den ungdom, som slutligen omsusades av seger-

vindarna, solade sig i framtidslöftena, delades snart i de två folk Tegnér särskilde såsom »förståndets män och fantasins martyrer». De förra synas överallt ha återfått viljan att verka, modet att våga, hoppet att vinna, om ej i hemlanden så i främmande bygder. Studiernas riktning, sporten och andra tidstypiska inflytanden hade redan före kriget danat skaror av utåtvänd men dugande ungdom. Efter kriget ha dessa unga nya möjligheter att gestalta sina öden enligt egen håg. Och även att ingripa i folkens framtid, sedan det släktled gått undan, som i större eller mindre mått bär skulden för världskriget. Utanför denna klara, handlingsberedda, mot jordiska verkligheter riktade skara, tränges hopar som aldrig upplevde kriget, så att de under detta mognade eller förvandlades.

Att sända de unga in i helvetet — därtill hade de gamla ägt makt. Men vi veta att alla jordens herrar med sin förenade makt, alla jordens snillen med sin förenade kraft ej ens kunna återge livet åt en krossad insekt. Lika litet kan någon återge »beslutsamhetens friska hy» åt den krigsmärkta ungdomen vare sig dess märken te sig såsom livsångest hos de veka, livsleda hos de tänkande. Flertalet är ej vekt och ej tänkande och tidens onda art blev därför nöjesraseri hos de torra eller ytliga, brottslighet hos de förvildade eller urartade.

De tänkande unga — även om de i kriget aldrig togo ett liv eller kränkte en kvinna eller brände ett hem — gjordes av kriget dock till ringare värden för livet, emedan livet för dem mist sitt värde. De lärde kanske en för livet gagnande hårdhet, men miste därunder ungdom-

mens renaste hopp: det att en gång varda sitt släktes hjälpare. Ty de, som förlorat tron på framtiden, kunna icke hjälpa; de, som mist glädjen kunna måhända återställa men icke nydana. Pliktkänslan sätter i rörelse för nuet, blott glädjen skapar för framtiden. Pliktkänslan har hos de sjuka, försagda, förbittrade ej kunnat hejda självmordsviljan eller själsmörkret. Och de, som arbeta endast för att stilla de båda grunddrifterna — hungerns och könets — ha gripits av samma mörker och samma vilja när arbetet ej kunnat lindra nöden i någon av dess former. De lätta och lata naturerna leva av att trycka och tala. Pennorna och tungorna yra från talarstolar, tidskrifter och tidningar. Redan skolungdomen paddlar i de strömmar av bläck, som under kriget flödat rikligare än de av blod. Dessa röda böljor sköljde underbart fort bort hatet mellan fiender, som ledo på samma slagfält eller sjukhus. Men skrivbordsfolket — som hellre åderlåt sig för att ur sitt blod få bläck, ifall de saknat sådant — arbetade som hatets missionärer, medan kvinnor och män ur alla klasser och åldrar »arbetade för fäderneslandet» vilket vill säga, för kriget. Så mäktade varken de goda eller de mindre goda hemmen fylla sin första plikt mot fäderneslandet: barnafostran. Även barnen delade den dyrbara lyxen i de rika hemmen de råa njutningarna i de fattiga, de tomma nöjena i alla.

Kriget och kristiden visade att Europas folk voro lika moralfria som tjurar på en arena. I kriget slogos människorna för fosterlandets liv, under kristidsförordningarna för sitt eget. Och i det ena som i det andra läget blevo de fordom hederliga »brottslingar»

medvetet som omedvetet eftersom lagar gåvos och togos lika snabbt som kort i ett spel. De förluster av arbetskraft och av rättsinne som folken under kris-tiden led, kunna i hela sitt omfång aldrig uppvisas. Även många andligt högtstående sjönko automatiskt medan tanken på mat och surrogat, börspapper och kortlappar slutligen var allenatanken. Spelraseriet behärskade klubbar och salonger, krogar och kupéer. För samhällets spetsar som för springpojarna, hos societetens damer som hos deras sömmerskor — i alla land sattes hedern på prov dem man före kriget ej anat. Och överallt brast samvetets fjäder under belastningen. Barnen — ofta sina föräldrars hantlangare vid livsmedelkapen — började snart på egen hand be- draga, under krigslekarnas, njutningsdriftens, svältens och de brottsliga anlagens eggelse. I krigslanden bildade halv vuxna pojkar — skadade av sin i höjden sprungna arbetsinkomst och av krigsintycken — rövarband vilkas dyningar nådde även neutrala kuster. Men dessa följdföreteelser av kriget blevo lättare besegrade än andra verkningar av det »stålbad för sedligheten» som kriget en gång kallades.

Att ungdomen efter krigsårens tortyr tränar efter upplevelser, vilka åter skola ge livet den färg det under krigsåren miste, är naturligt. Men denna ungdom miste ock på marterbänken all möjlighet till oskuldsfull ungdomsfröjd, den känner ej längre sin ålders ljusa mystik, den att kunna glömma vad den »av forntid och av framtid vet».

De unga veta för mycket — och för litet. De sörja förtiden, som slutade 1914 och nu synes dem en för-

lorad himmel. De fasa för framtiden, som för dem ej längre har morgonrodnadens ljus, utan den gråa arbetsdagens. Därför dansa dårarna sina från vildarna lånade danser, halvnakna och bemålade som dessa, flämtande efter de njutningar de kalla livsglädje. Man möter åter urföräldrarna — rovdjur som apor — i salonger och gathörn. Man skakar tass utan någon känsla av främlingskap även om man vet att de varit inburade. Ej blott de unga, som aldrig sågo kriget, utan de som återkommit — skadade eller helfärdiga — och icke blott ungdomen men medelåldern — kastar sig i fördärvliga njutningar och förfulande nöjen. Ty de ha mist aktningen för sig själva när de under världskriget lyfte på maskerna och sågo vargansiktena under dem.

Medan rovdjuren ryta kring åteln, medan syrsorna spela och myrorna åter resa de rivna stackarna, sända den redan människovordna ungdomen ångestfulla blickar mot öster, spörjande om det är därifrån ljuset åter skall komma, såsom en ny stjärna över västerns folk, som sitta i mörkret.

De hårda, högmodiga européerna hava dock ej fått ögonen öppnade för österns stora ljus. Endast för de i östern gängse fyrverkerierna finnas här betagna åskådare. Ty i alla jordens väderstreck är det endast de människovordna få, som varsna ljuset. De andra lyssna och kika efter fräset och glimret av raketerna.

En gång under dessa krigens år jublade Västeuropas folk när förvårsvinden från öster nådde dem. Den underbara ryska folksjälén — uppenbarad för Europa genom Rysslands sju största diktare — hade vaknat

och vi hoppades att ur dess djup skulle det stora frälsningsverket stiga fram. Men efter några veckor — nej, dagar blott — släpade folkets genius åter sitt vingpar i stoft och blod. De idéernas martyrer, som ur den mångåriga landsflykten ilade hem, hade för länge varit borta från den heliga modern Ryssland för att känna sin moders svåraste nöd och de från kriget hemkomna hade så länge levat i det »ingen mans land» där alla etiska värden vackla och brotten varda hjälte-dåd. Sedan hundra år levde de ädlaste viljorna i den underjordiska eller uppenbara revolutionen. I denna heta luft ser man ena dagen en frälsare mellan två rövare. Ja, frälsaren själv blir rövarhövding. I den stora uppenbarelsboken om Ryssland, *Bröderna Karamasov* visar Dostojevski de tre typer i vilka den ryska själen delar sig. Så långt tillbaka som litteraturens spegel finnes och ända till våra dagar visa Rysslands hävder de tre typernas välde. I rask följd avlösa eller förgöra de varandra. Under 1917 i revolutionens sköna marsdagar var det Aljoschas själafränder, som läto orden och framtidslöftena flöda. Och samma själafränder var det som i den ännu djupa snön vallfärdade till Tolstoys grav, som där bådo och tackade för att hans löften till de små och betungade nu voro uppfyllelsen nära. Under nästa skede lössläppte Dmitri de råa lidelser och mordiska drifter samman med vilka dock ädelmodet levde. Under det tredje skedet rådde Iwan — han hette sedan Lenin. Intellectet, som låter ändamålet helga brotten, men offerar sig själv lika visst som den gör andra till offer har bredvid sig den fjärde brodern Smerdjakov, som

under några år syntes varda den slutlige segraren i och genom den råa massan. Denna var sjuk av den sårfeber kriget efterlämnat, samvetsdödad av fanatismens ordbrus, slö av svältens kval. Ryssland liknade en av de medeltidstavlor där djävlar i helvetesgrytor martera de fördömda, medan på höjderna över helvetet de salighetsrusade sväva. Med samma barnasinnetts oskuld som det första korstågets män ena dagen i den heliga gravens kyrka vadade till knäna i blod, den andra där böjde sina knän i segerns andakt, ha ryssarna med samvetsro skött blodsarbetet jämsides med världsfrälsningen, om vilken varje äkta ryss drömmer. Panslavismen går i blodet från släktled till släktled. Vare sig den enskilde bestämmes av tro eller förnekelse, av kärlek eller hat, städse är ryssen i inre som yttre mening de väldiga viddernas son. Endast det gränslösa svarar mot hans längtan, vare sig denna vill spränga geografiska, sociala eller andliga gränser, och välla ut över världen ena gången som statsmakt, den andra som själsmakt. Ordet till den slaviska gåtan är viljan till vidgande och denna vilja är hejdlös. Från Peter den store till bolsjevismen, från dekabristerna till nihilisterna, från Tolstoys lärjungar till Bakunins, från de troende till de förnekande, alla hava de ett gemensamt: att löpa linan ut. Den västerländska halvheten är dem främmande. Ondskan och våldet, liksom godheten och offret äro för ryssarna självklara i för västerlandet ofattbara mått. Med samma allvarliga iver avhandlas de högsta idéer och de vildaste hugskott och båda äro i samma grad vardagsämnen. Strålände hängivenhet kan lysa hos av-

skummet och det rikaste ädelmod blänka hos »fattiga stackare». Kraftspänning och slapphet, bedrägeri och självbedrägeri, hänryckningens rus och lidelsernas raseri, list och oskuld, stålvilja och ombytthet stå allestädes sida om sida. Men de ha i Ryssland större mått än i västerlandet, rytmen är snabbare i flykten mellan himmel och jord.

Den som genom Rysslands store diktare eller genom ryska personligheter fått en aning om den ryska folksjälens djup kan ej uppge tron att — när detta djup en gång stillnar efter de långa stormarna — Ryssland skall varda bryggan där öster- och västerland slutligen mötas och västerlandet åter från österlandet anamma en ny världsfrälsare, en stor fredsfurste.

Intet folk räknar så många blodsvittnen för helig tro som Ryssland. Tron på friheten, tron på friden, tron på jämlikheten och broderskapet, tron på sanningen har gjort Ryssland — under tsarens som Lenins välde — till den nya historiens Kolosseum, där de som där gävo sina liv blevo utsäde till skördar av martyrer. Måhända skall religionernas historia en gång visa att icke en enskild människa, men den i den slaviska anden vilande nya människosjälen varder den store världsfrälsaren.

Ty endast de, som med sitt eget blod återköpa världen kunna frälsa den.

Under alla tider stod den stora skaran mellan det ringa antalet av värdelösa och det än ringare av ypperliga. Men när skaran sätter sig i rörelse då blir, när flocken följer de bästa, tiden en uppåtstigande. De sjunkande tiderna bli de då skarorna fylka sig om de

sämsta. Stillastående bli de tidsskeden då de goda och de onda krafterna endast kunna hålla varandra i jämvikt, men ingendera segra. En sådan är den vi nu genomgå. Visserligen funnos städse »unga gubbar» eftersom ej åren, men levnadskraften avgör åldern. Ynglingar, som jublat sin visshet att »den ljusnande framtid är vår» och att »inga stormar än i våra hjärtan bo», finna snart att de svåraste stormar rasa om våren och att hoppet om en ljusnande framtid vissnar med sipporna i maj. Med vemod ser man de små askhögarna, som bli kvar efter de flammande valborgsmässebålen. Och med grämelse ser man de av en sommars torcka drabbade granarna som ännu under åratal synas gröna, men börjat sörna i toppen och sörnaden sprider sig nedåt tills de slutligen stå helt gråa. Vemodigt susa de träd Kronor, som under århundraden sett ständigt nya ungdomsskaror fyllda av de rena rus, ungdomskrafterna skänka. Men de tändande nya tankarna, de tindrande varma känslorna släcktes ofta av de lägre rus i vilka ungdomen ger sin kraft till spillo. Än oftare släckas de farliga flammorna av de brandredskap de gammalkloka köra fram: facklärdom och befordran, ämbetsplikter och levebrödsfrågor, studieskulder och familjeomsorger bli för de unga snart de stora livsfrågorna. Och även när studentlivets enda skuggor varit växlar och vigg är solskentiden snart förrunnen.

För de sorglösa som för de allvarliga, för de som låta sin heliga eld slockna och de som hålla den brinnande, kan livet svika hoppet om en för egen del ljusnande framtid. Endast de vinna med visshet livets

välsignelse, som sätta livets högsta lycka i att ge sig åt mänsklighetens stora mål. De, vilka ägt mod att bevara sitt liv på den väg där de gamle spådde att de skulle mista det och som bevarat sitt liv på den enda väg det kan bevaras: vågstyckets och offrets väg, dessa förbli in i ålderdomen unga. I varje tids ungdomsskaror stodo städse några kallade till den höga och hårda frälsaregärningen.

Ären närmast världskriget var icke fattig på en ungdom, som hoppades på lyckan att ej blott få famna utan även forma livet. Under världskriget var en av pinorna att se bilder av vissa där dödade ynglingar, men före kriget tagna bilder. De visade ofta själfulla anleten, ögon som lyste av framtid, pannor över vilka den vita flamman brann. Man unnar dem att under jorden vinna den frid, som ännu ej finnes på jorden. Nutidens ungdom har stundom lika gripande ansikten, men de släpa på de gamlas syndabörda. De som ej slumra i förtvivlans narkos veta att på dem beror om de nu späda barnen skola gömmas i nya massgravar eller vandra som stympade spillror. På dem beror, om nya skaror av unga friska kvinnor skola mista kärlekens och moderskapets höga lycka och bli torra grenar på livsträdet. Trefalt ansvar bär den ungdom, som uppvuxen utanför stridslanden, nu kan äga ej endast stora mål för sin längtan utan även bevarade krafter för att fullfölja målen. Men även denna ungdom, vars vilja är målmedvetet framtidsdanande, frågar sig i ångest, om den skall visa uthållighetens styrka när det gäller att skapa fredens och frihetens rike?

Solen har ännu förmörkelse, jorden liknar ännu en skog efter brand, människornas mångahanda viktigheter te sig ännu som en myggdans. Människans anlete har förlorat sin höghet sedan först världskriget och så världsfreden visat dem ett människosläkte, som de måste hata. Men de hava ur sitt hat vunnit Romain Rollands stränga visshet: Kristus är icke död under Pilatus. Han dör var dag inför Er och genom Er. Att låta denne dödade Jesus stå upp, har blivit dessa ungas närmaste mål.

II.

GLÄDJE BUDBÄRARENS FOTSTEG.

En engelsk konstnär av praerafaeliternas skola målade för sjuttio år sedan en tavla han kallade *Världens tacksamhet*. Den lilla duken visar ett fängelses yttervägg och i denna vägg en fönsterglugg med starka galler. Bakom dessa lyser Jesu sorgsna, frågande anlete. Läpparna äro hårt slutna, ögonen genomträngande, samvetsprövande, oförgätliga.

När skola de kristna, som i kyrkor och bönehus sjunga om »Guds rena lamm oskyldig på korset för oss slaktad» äntligen förstå att de själva slaktade sin mästare när de ordade om att kriget tillhör Guds världsplan och aldrig kan svinna från denna jord? När skola de se att de själva lägga nya tenar till Jesu fängelsegaller, så länge de som »Guds ordning» uppehålla den samfundsordning, där mammonism är världskrigens innersta orsak?

Tiden före reformationen minner om tiden före världskriget.

Båda dessa tidsskeden betecknas genom ett mäniskoandens besittningstagande av jorden, sådant ingen förut bevittnat. Under den nya tidens stora jord- och livsfamnande rörelse ställde Luther den jorddoftberusade mänskligheten inför frågan om sjä-

lens livsvillkor, och visade den utåtvända tiden det »ena nödvändiga», frälsningen såsom andens vaknande då kallades.

Under det 20:e århundradets första tid levde kulturfolken i ett världsfamnande likt det under början av det 16:e. Jord, hav, luft erövrades genom hitills oanade kraftprov. Materialiseringen virvlade fram som en samum. Så danades den andliga öken där alla skapande krafter i karavaner vandrade till tekniken. Att finna och organisera medel att vidga rummets och förkorta tidens hinder var det stora målet. Endast de vinningar, som kunde vägas, mätas, räknas, värdesättas i rekord, framför allt i snabbhetsrekord, skattades högt. Sporten gav tiden dess tankeformer. Varken i arbete eller idrott, studier eller nöjen var ens den yttre jämvikten än mindre den inre harmonien målet. Det var muskel- eller hjärnkraften som sådan, vilken värdesattes. Personlighetens enhet var sprängd, andelösheten utbredde sig. Ingen tid har haft ett mattare vingslag för höjdflykt, en skummare blick för de äkta kulturvärdena, de, som frigöra anden. Aldrig i kristen tid var själviskheten så själlös, om den än ofta varit mer hänsynslös och grym. Renässansens granna vilddjurstyper visade sig sällan. Men de smärre rovdjursskarorna växte oavlåttligt.

Så kom världskriget.

*

Under alla krigsåren samlades varje julmorgon jordens kristna vid krubban i Betlehem. Där tillbådo de i ett barns späda gestalt de idéer dem dessa kristna

— i de stridande som i de icke stridande landen — från jul till jul svikit, i tankar, ord och gärningar. Alltmer svidande blev motsatsen mellan jordens verklighet och julens löfte att för folken »deras bördas ok skall sönderbrutet varda».

De människor, som ännu samlades i kyrkor och bönehus, ägde ringa kraft att upplyfta sina hjärtan vid änglahälsningen om den stora glädje, vilken alla folk vederfaras skall. Visserligen finnas ännu många, som lita till löftet att Jesus skall läka de förkrossade hjärtan, predika de fångar frihet och de sönderslagna förlossning. Men de tolka orden, såsom förlossning ur ångerns förkrosselse och syndens fängelse; de anamma orden endast såsom frälsningslöften till enskilda själar.¹ De känna ej den djupa glädje, budskapet för till dem, som anamma dess löfte om slutlig frid på jorden. Därför ha världskrigets bittraste erfarenheter gått dem förbi. De ha kunnat göra sig döva när kristendomens vigda förkunnare mångenstädes förnekade möjligheten av att Jesu anda kan genomtränga staternas liv. De förhärligade krigsplikten, välsignade

¹ Sven Lidman, vår nu till en kristen sekt övergångne, betydande författare, har nyligen i en predikan samlat denna kristenhetens av miljoners miljoner omfattade tro på ungefär följande sätt. Han anförde först en trosbroders ord om att "Guds ord är alltid närgånget" — en stor sanning men brukbar bland *alla* äkta religiösa människor — och fortsätter sedan att tala om huru vi, i vårt syndamedvetande, endast ha ett enda ord att frampressa: Nåd. "Men griper du efter Guds ord med ett så uppgivet hjärta, skall du finna att bibeln är ej bara en lag och en hård lag. När du låtit dig krossas av dess krav, skall du finna att den är även ett ljuvligt, levande och livgivande evangelium — evangelium om Jesus Kristus — om Honom, som förhjälpes de ensamma till ett hem och som för de fångna ut till lycka." Att denna lycka vinnes genom Jesu Kristi blod voro predikans slutord.

vapnen och höllo folkhatets eld glödande. Jesu anda blev förnummen å ömse sidor om de skyttegravar där de med varandra stridande — särskilt vid krigsjularna — visat att folkhatet icke är den naturbestämda själsarten. Gripna av jularnas stämning sjöngo »fienderna» sänger samman, skänkte varandra gåvor och upphörde med vapenstriden. Många skulle — om de fått råda sig själva — aldrig förnyat den. Men i hemlandens kyrkor och kapell anropades Gud om ett fredsslut som innebar seger över fienden och om kraft att till det yttersta hålla ut i kriget.

Människonaturen och dess verk, kyrkoläran, bära skulden för att kristendomen aldrig lyckades övervinna världen. Den flyttade tyngdpunkten från människornas förhållande till Jesu egen lära och förlade den till kyrkans lära om Kristus. Jesu egen lära var, att hans lärjungar skulle främja Guds rikes tillkommelse på jorden. Den Guds vilja, om vars uppfyllande han lärde människorna bedja, var kärlekens, fridens och rättfärdighetens förverkligande människorna emellan. På denna möjlighet trodde Jesus med den tro, om vilken han vittnade att den kan försätta berg. De, som kallas hedningar — men i vilkas hjärtan kärleken till Jesus av Nazara hållit sig brinnande — hava hört den brustna tonen i hans stämman, när han blev förrådd av den ene lärjungen, förnekad av den andre. De åter som kalla honom sin frälsare, ha varit döva som stenar, när han stått utanför dörren och klappat på deras hathårda hjärtan. De ha varit kalla som krigsknektarna när Jesu kors åter blivit rest på otaliga huvudskalleplatser. De ha arbetat i de

tanquesmedjor där spikarna danades som åter vid korset fäste de fötter i vilkas spår freden kunnat nalkas de krigskvalda, hans händer, som en gång utsträcktes för att dana de första leden i en brödrakedja.

Jesudomen, som intet visste om folkens kamp för tillvaron, utan endast om allas barnaskap i ett fadershus, är lika obekvämt för nutidens folkledare som fordom för skriftlärdar och fariséer. Genom att upphöja Jesus över det tidliga har kristenheten försäkrat sig mot hans läras störande ingrepp i världsförloppet och statsordningen. Och det var därför ej välkommet när den i världskriget ånyo korsfäste åter började klappa på människornas hjärtan. Under folkens självförstörelse i världskrigets tragedi — och dess ännu pågående efterspel — hava fasornas övermått och deras nya former lärt de allvarliga att folkens avkristnande — under dyrkan av Mars och Mammon — upphävt varje ansats till jämvikt mellan livets båda grundlagar, självhävdelsen och självförsakelsen. Germanernas myt att Balders bane var begynnelsen av det förlopp, som ledde till världsskymningen är djup. Vi, som mena att Jesu förkunnelse ej är den allt innefattande, den slutgiltiga uppenbarelsen om vägen till livet, som äro vissa att för den enskildes som för folkens utveckling den modiga självhävdelsen, den mångsidiga kraftutvecklingen äro lika outhärliga som den offervilliga kärleken, vi vilka icke tro på någon frid, som kan upphäva lagen att strid är utvecklingens väg, vi nödgas dock nu påminna om att vi lika litet kunna umbära de sanningar, för vilka Jesus gav sitt liv. Icke endast för den enskilda själen, utan även för folken gäller att

anden har ett värde som inga världsliga framgångar kunna uppväga, att den renaste makt ett folk som en människa kan utöva är den att tjäna rättfärdigheten och söka sanningen.

Sin största makt utövar en människa, när hon går i döden för det hopp, den tro och den kärlek, av vilka hon levat. Vi bevittna då ett de eviga makternas genombrott i timligheten. Även om den tro och den sanning, för vilka man offerar, senare bli sedda som ett endels, ja, som svåra villfarelser, behåller dock offret sin underbara kraft. Huru mycket mer då det sker för de sanningar, som förbli levande genom tiderna, som hela världsförloppet åter och åter bekräftar såsom eviga!

*

På den punkt i evigheten, där människosläktet står — med det stora okända bakom sig och det stora okända framför sig — kan icke finnas annan uppgift än den, att varje människa lever sitt jordeliv på det rikast möjliga sätt. Men endast om jordelivet blir ett evighetsvärde i och för sig. — icke som en kort prøvotid för en efter jordelivet kommande salighet — eggas människorna att av alla sina krafter arbeta fram det gudomliga i denna tillvaro. Under det förflutna skedet av sin historia har mänskligheten nöjt sig med att låta jorden förbli ett slagfält, men av livet efter döden väntat svar på alla jordelivets gåtor. Endast om vårt jordeliv betraktas som en lika verklig och lika väsentlig del av evigheten som det stycke vilket gått före och det som följer efter vårt liv. Ha vi brukat

vår jordedag så, att den som en tråd kan fogas in i världsvävnaden, av vilken vi här endast skåda en smal rand, kunna vi stilla dö. Det har icke varit denna heliga livstro, som ledde människornas livsförelse årtiondena före den andra syndaflo den. De handlade i den själlösa livsnöjdhet som värdesätter vårt släktes utveckling genom summan av medel att stegra sinnliga och andliga vinningar och njutningar. Längtan att skapa om tillvaron — så att där blev rymd för själen — var beled. Stämmor, klagade likt flyktande svanar över höstliga vatten, när de funnit sin ande hemlös i denna alltmer utåtvända kultur, som endast febrade efter nya möjligheter att tillfredsställa de nya behov den oavlåtligt skapade. De människor blevo allt färre, som endast se mening i sin tillvaro när denna är en uppgift, en kallelse, en strid, en seger för ideal. Dessa tända ett ljus i den skrymsla av världsalltet, under den sekund av evigheten, som jordelivet är. De leva sitt liv för detta mål och giva sitt liv om målet så kräver. Martyrdöden blir en ton i en efter eviga lagar byggd symfoni, där offer och lidande äro lika oundgängliga för harmonien som ägandet och lyckan. Släktet före världskriget ville icke bejaka offerandet, lidandet och döden. Därför saknade det helgd i sin livsberusning, andakt i sin lycka, trohet i sitt ägande.

För äkta kristna och vissa icke kristna är det väsentliga »Guds rikes» tillkommelse i de enskilda själarna, inom samhällena, mellan folken. De, som leva i den villan, att de fredstroende hata kriget, emedan det berövar dem livsnjutningar, ja, själva livet, glömma, att vår tid visar oss såväl kristna som icke

kristna fredsvänner, villiga att lida och dö för freden. Runtom i världen finnes redan ett nytt samfund, vars nitälskan är att störta krigsguden från fäderneslandets altare. De krigstroende, som nu förlöjligen och förfölja de fredstroende, handla som de ledande i romarstaten, vilka förgjorde de kristna såsom gudlösa.¹ Nutidens krigstroende äro lika stockblinda för den nya tro, inför vilken nationalism och imperialism, militarism och mammonism slutligen skola falla. Mot dessa avgudar ställer den nya tron sitt första bud:

Du skall inga andra gudar hava jämte den Gud, som är andemakt.

De Jesu lärjungar, som i anda och sanning anammat honom äro de, som i ord och gärningar vittna om sin visshet att hans kärlekslära måste efterlevas för att friden på jorden skall varda verklighet.

Jesu lära har under nittonhundra år varit förkunnad utan att bliva en livsgestältande makt hos andra än, de till väsendet Jesulika. Om människokärleken och fredsviljan endast behövde kämpa mot låga begär och själviska drifter då vore kampen jämförelsevis lätt. Men

¹ Den österrikiska socialdemokratiens nu döde store ledare, Viktor Adler skrev under krigsåren: "Blodskuld låder vid de pennor, som 1914 skrevo den första krigsförklaringen, oerhörd, omätlig blodskuld låder vid dem, som författade den not till Serbien, vilken då hälsades som en befrielse." Men sedan denna sanning fått ursinniga angrepp, kom en senare tid då alla vördnadsfullt prisade österrikaren greve Czernin när denne framlade — alla pacifisternas under årtionden hänade tankar: om skiljedomsordning, folkförbund, en internationell världsavrustning! Man började tala om en annan väg än den ständigt sig fördubblande tävlingsrustningen.

mot dem ställa sig andra av människonaturens heliga grundkrafter, dem godheten och fridsamheten icke böra, än mindre kunna tygla. Mellan Jesu lära och det under världskriget handlande hedniska statsbegreppet är klyftan så djup att i krigslanden präster förnekat att Jesu lära kan vara rättesnöre vid mellanfolkliga maktstrider!¹

Men just emedan nutidens hedniska statsbegrepp medför de allra högsta krav på de enskildas offervilja, framför allt under kriget, kunna de fredstroende icke bekämpa detta ensamt med förkunnelsen av de kristna idéernas värde. Även kriget visar i högsta grad människornas vilja att älska, tjäna och offra — men endast för det egna landet. Sålunda ha folkledare kunnat stanna i så mörka meningslösheter som att taga kristendomens offertanke i bruk för antikristliga mål.

Denna hädelse är så skärande, att den verkat väckande. Dag från dag tvingas mänskligheten till avgörelser mellan kristendomens idéer å ena, världsmaktviljan å andra sidan. Det jämviktsläge, där fridsamhet och kraftutveckling vardera skola få sin rätt, sökes

¹ Icke en präst men en mycket känd tysk föreläsare lät orden flöda på detta sätt (under krigets för Tyskland segerrika skede) "alla strålade av munterhet, stolthet, tillförsikt; överallt lek och lust, sång och dans. Alla upplevde vad ett ädligt släkte betyder men den egna tillvaron var värdelös, Tyskland var allt. Alla stackare blevo människor, de gamla, unga, de sjuka, friska, alla ansikten nya, alla oeniga försonades, domstolarna hade intet att göra. Kriget var en Guds nåd, ett Guds förtroendebevis, en epok i det tyska folkets världsmision. Vid deras själar kan intet rätt eller gement råda. Alla känna det som helig plikt att med alla medel skydda Tysklands rätt och bana väg för dess utveckling. Att tro på Gud var att tro på den tyska segern. (Skriften är av den även i Sverige kände föreläsaren Johannes v. Müller.)

av de fredsvänner, som icke anse att fredsfrågan kan lösas endast genom kärlekslärans efterlevnad. Tvärtom mena att denna efterlevnad först blir möjlig inom en rättsordning, som för alla folk är gemensam och förbindande. Ett fredens rike, där ingen tävlan vore mer, där ingen strid uppstode, där inga motsatser bröte sig, där funnes heller inga mål att nå, där rådde stilleståndet. Om det kunde förverkligas bleve det för människan lika outhärdligt som Hades, skuggriket. Det är endast om stridsmedlens förädling, tänkande fredsvänner drömma.

Fredsapostlarnas hetsiga inbördesstrider i fråga om vägen till sitt gemensamma mål, visar huru sällan människan ser sanningen annat än endels. Innan alla fredsvänner med religiöst allvar äro gripna av sanningen misskänna de varandras del av sanningen. Den ena gruppen vet att den mänskliga kraft- och maktutvecklingen ej kan avstanna och se enda möjligheten att, omsmida svärden till plogbillar i arbetet för en mellanfolklig rättsordning, som ger rum för ett fortsatt tummel av stridande krafter men utan att dessa krafter fortfarande söka sin seger med vapenkrigets medel. Den andra gruppen betonar starkast — än ur enbart kristliga, än ur psykologiska synpunkter — att den väsentliga fredspredikan icke sker vid skrivbord och kongresser, i talarstolar och föreningar. Fredstron förkunnas av människor drivna till samma offervilja som de krigstroende. Denna får alltjämt sin glöd och glans från de miljoner som tro sig dö för att skydda sitt land, emedan dess blinda hövitsmän aldrig varsnat annat medel till fosterlandets försvar än att sända dess söner

i döden. Fredstron kan ej verka undret att göra dessa blinda seende förrän även denna tro skapat blodsvittnen. Ty endast den tro, som ger modet att dö för en otidsenlig sanning, har kraft att omvända. Alltjämt skola ädla ynglingar dö i krig som de tro vara det outhärliga medlet för fäderneslandets bestånd, makt och ära. Först när andra ädla ynglingar av samma skäl offra sina liv för freden har fredstron blivit allvar.

Den näst framtidsdanande kraften är den, som i alla stridande land drivit enskilda — och även smärre häravdelningar — att vägra krigstjänst. Andra hava av stundom djupa, de flesta av ytliga skäl flytt undan den. Krigstjänstvägrarna blevo under världskriget skjutna eller fängslade enligt de lagar, folken stiftat, för att bevara försvarsdugligheten, eftersom intet folk vågat att genom avrustning inleda fredstillståndet. Och denna åtgärd måste bli en för folken gemensam. Fredsvänner som tänka över verkligheten, stå inför ett svalg mellan fredsviljan och försvarsviljan över vilken endast fosterlandskänslan slår brygga. En levande kärlek till fosterlandet medför samma handlande för dess trygghet som när vi mot våldsverkare sätta lås för vår dörr. Men detta fortvarande behov av landskydd skapar för unga män, som även besjålas av fredsvilja, en smärtsam strid mellan två plikter. Under världskriget — där en kilometers frontfördjupning ena dagen vanns och den andra ånyo förlorades medan på ömse sidor höga likvallar staplades — började ungdomen känna att krigets offerväsen endast kan upphöra genom att offren neka att låta sig slaktas.

För sextio år sedan hoppades man att värnplikten skulle bli ett oerhört framsteg i riktning av världsfreden. Men jämförd med yrkeshärarna har värnplikten i stället visat sig tusendubbla krigets fasor och in i det yttersta förlänga dem. Den tvungna krigstjänsten är nu ett staternas omänskliga våld mot de enskildas samvete. Ett våld så starkt att det endast genom målmedvetet matyrskap kommer att avlyftas.

Men den tro, som driver hela skaror att våga något för freden, är ännu icke tänd annat än hos mycket få. Och endast de tankar, för vilka martyrer dö, äro starka nog att leva och varda de väldiga som riva himmelriket till sig. Krigstron är en ännu levande religion, fredstron är icke hunnen ur tankens frö, den äger icke trons rötter annat än hos några få kristna och hos de än färre, vilka äga den livstro, som i sig innesluter hedendomens och kristendomens starkaste källor: kärleken till livet och kärleken till döden. Genom denna kärlek hava jordelivet och evigheten kommit i en lika rik och ny växelverkan med varandra som den kristendomens morgontimmar medförde. Miljoner hata redan kriget såsom grymt, rått, mödosamt och meningslöst. Ord ha i årtusenden flutit för freden. Men de ha visat sig vanmäktiga, så länge folken ännu ge strömmar av sitt rödaste blod för seger genom kriget.

De ä k t a kristna vändas under det brännande medvetandet, att kristendomen icke visar sig vara en växande, utan en avtagande makt. De kristna hava rätt i sin erinran att man ej kan tala om att kristendomen under kriget visade sin vanmakt, eftersom den aldrig blivit förverkligad ens inom samhällenas inre liv

— så mycket mindre då inom de mellanfolkliga förhållandena. Men ärliga kristna måste medge sak samma åt den vetenskapliga fredsförkunnelsen. Varken kristendom eller fredsvetenskap har kunnat medföra fred och förbrödring, eftersom staterna aldrig försökt leva efter någondera läran. Kulturvärlden har visat sig lika oförstående som den stod inför den fredsförkunnelse som långt före Jesu födelse kom från antikens skalders och siare. Men de som påvisa fredens omöjlighet emedan världshändelserna alltjämt håna förnuftet, emedan fredens evangelium ännu ljuder till en genom kriget förblödd mänsklighet, de finna ej att de fredstroende sörja såsom de där intet hopp hava. Ty vittnesbörden mångfaldigas om själar som — sönderslitna mellan kravet att döda och sitt hjärtas bud att hjälpa — valde det senare.

Även tysta och försagda människor ha stigit upp — trotsande skränet från sina egna — för att göra fienden rättvisa eller säga sina landsmän hårda sanningar om deras hat. Detta offermod har haft den urgamla välsignelsen att skapa alltflera sådana bekännare. Dessa som valt krigsvägrarens död, eller straffarbetet, eller landsflykten — och städse förrädarnamnet — äro i denna stund de markens herdar, som först skyndade till fredsfurstens krubba. De äro det, vare sig de höra till dem, som tro att från detta barn all den sanning utstrålat, som mänskligheten behöver för att mänskliggöras eller bland dem, som känna att »Jesu efterföljelse» icke är nog för att ur livets kaos av stridande krafter dana en mänsklighet i harmonisk växelverkan.

Är det bland herdarna eller konungarna vid krubban man finner de fredsvänner, som endast äro avhandlande, förberedande, avvaktande emedan de äro fredstroende med sina läppar, men icke av hela sitt hjärta? Deras måttfulla, ofarliga mödor för freden visade sig kraftlösa under en tid, då miljonerna gävo sina liv i kriget. De stridande folken lyssnade ej till folkrättens försynta lärda, som sinsemellan dryftat den framtida fredens former och med tåligen mödor verkat för det skede då mellanfolklig laglydnad blir lika tvingande, som den inomfolkligen redan är.

Intet är vissare än att den varaktiga fredens frukt endast kan hämtas från rättens vårdträd.

Men de stilla fredsvännerna äro ännu kyrkofäder utan kyrka. Ty innan den kyrkan får en församling, måste folken vara omvända till fredstron. För detta omvändelsevärv fordras missionärer med martyrs mod, de enda som griper de hårdhjärtade och sena till att tro. Fredsidealisterna kunde ej framkalla ett fredsslut, som blev grund för en varaktig världsfred. Segerherrarna ordade om att detta var världskrigets mål. Men huru bullrande de förkunnade detta mål så innebar denna iver att döva de egna samvetena en förtäckt bekännelse om helt andra mål, krigsmål, som framdeles skola orsaka nya krig.

*

Det enda, varvid freden kan fästa sitt hopp är det nya släkte, som upplevat kriget. Måne detta släkte undfått en så allvarlig väckelse, att det blivit brinnande av fredsvilja? Skall detta släkte hata hyck-

leriet att kalla vårt jordeliv en pilgrimsgång till himlen, medan de så sjungande släkte efter släkte låta jorden förbli en rännarbana för idel själviska lidelsers tävlan?¹

Männe ungdomen av världskriget lärt den vishet, man före världskriget beledde: att beredelsen för kriget är dettas första orsak och beredelsen för freden dennas första villkor?

Endast när denna vishet är den orubbliga kompassen för staternas styrmän skola folken — nu inriktade på egen självhävdelse — börja skapa fred och lycka gemensamt med alla andra. I ett av krigslanden måste en stor konstnär vänta på krigets slut för att få de marmorblock, utan vilka han ej kunde dana det verk, för vilket de i fiendeland kvarhållna blocken voro avsedda. Denna Max Klingers upplevelse är mångtusendes. Otaliga skaparkrafter hämnades genom krigstillståndet före krigsutbrottet, under kriget och efter detta. Allestädes bida dessa krafter på för dem oåtkomligt stoff, överallt äro verk utförda. Ty först krigets och sedan fredens hämningar hindra verken att taga gestalt. Så länge dessa hämningar fortgå ligga marmorblocken här och där spridda. Kristna liksom icke kristna måste åter uppföra de grusade grundmurarna till gudsriket, om vilket Jesus drömde. De måste smida vapen för det heliga kriget mot kriget. Detta krig börjar ej så, att en ensam liten stat kastar

¹ Vi minnas — efter bondetåget och studenttågen 1914 — huru studenter och löjtnanter i hundratal utrustades med pälsar och bilar för resor i tjänst hos försvarsmissionen, huru biografer och tidningar, försvarsbössor och försvarsknappar ramlade och skramlade m. m.

bort vapnen. Det börjar så, att den ene fredstroende med sin fackla tänder den andres. Där nu hundra försagda varsamt viska om freden, skola snart hundratusenden störta fram med sina facklor för att uppbränna krigets blodiga klädnad. Världskriget hade icke varit möjligt ifall de fientliga landens miljoner ställt sitt samvetes nej mot härskarnas bud. Först när folkviljan är omvänd från krigstron, kunna landen ej längre av sina synliga eller osynliga ledare kastas in i det helvete ur vilket de ännu sucka efter förlossning. Ty ur varje helvete finnes för människan ingen annan frälsare än människan själv.

För folkens omvändelse till fredstron behövas båda riktningarna inom fredsarbetet, alldeles så som man spränger från två håll då en alpkedja skall genombrytas. Arbetar man ensamt med den kristna fredslärans kraft, då fordrar fredsverket ännu årtusenden. Arbetar man med endast folkrättsliga medel blir följden densamma. Verket behöver hjärtan brinnande av tro och offerlust, men även hjärnor strålande av kunskap och rättsklarhet. Genom bådads samfällda arbete skall hoppet en gång besannas: Att godhet och trohet mötas tillsammans, att rättfärdighet och frid kyssas.

Godhet och frid äro för veka utan trohet och rättfärdighet. Men även dessa äro bräckliga om icke godhet och frid samman med dem bära templet. De unga, som av mänsklighetens nöd drivas att bygga för freden, välja endast möda och lidande. Ty ingen nu levande — ej ens de nyfödda barnen — komma att se templets fullbordan. Men denna visshet kan ej nedslå

trons kraft. Ljuset som strålar från alla de rena själar, vilka lyft vårt släkte från mörker till klarhet, bekräftar den eviga sanningen, att den seger som övervinner världen är vår tro. Den segrande tron är en viss förtröstan om det vi hoppas och intet tvivel om det vi icke se. Denna tro var städse judarna en förargelse, grekerna en galenskap, men den har århundrade efter århundrade varit frälsarmakten varje gång mänskligheten befriades från någon ondskans boja som hållit den fången.

II.

Efter fredsslutet tvådde besvikelsens tårar de ungas ögon rena. Klart sågo de nationalismens trådslitna vanetänkande. Men ej blott de unga. I många äldre enkla människors hjärnor blev en smal tankebanas öppnad. Längs denna rörde sig fram och åter undran över att folken alltjämt sådde och skördade fält, födde och fostrade barn, skapade inom vetenskap och konst. Ty de ana att fälten, människobarnen och verken alla bli ödelagda i det redan skymtande nya kriget. Enfaldiga hjärtan och fromma själar, kloka huvuden och snilleblixtrande andar mötas i denna undran.

Svältens makt att göra hjärnor och samveten mjuka kom frågorna att tystna. De mycket ömtåliga — själsliga »blödare», för vilka redan en rispa blir livsfarlig — miste förnuftet. De härdigare, som ej blivit offer för kulorna, ej för farsoterna, grepos av den febersjuka verksamhetsiver, den jämviktslösa hets, den osunda törst efter »upplevelser», som äro än svårare

tecken på krigspsykosen. Olusten att underordna sig var ett annat uttryck av samma psykos. Okynnesstrejker och revolutionskupper blevo folknöjen. Hungern efter nya händelser gjorde varje fruktbart handlande omöjligt. Med ömkan gjorde hjälpen till krigslandens nödlidande riklig. Men var finnes det medlidande, som kan dämna nöjets och njutningens fors? Medlidandets underblomma växer endast på gröna träd, ej på de torra. Och då stridslandens människor av sitt lidandes storm drevos till en allt vildare njutningslust grepos även de neutrala av tidsvinden. Också de virvlade om likt av stormen lösslitna blad. Inom barmhärtighetsverken, i krigsböckerna, i sjukhusen, under invalidtågen bredde sig denna yt-mänsklighet.

Ungdomen hade 1914 hört alla värden förfalskas. Den »rena» offerviljan ställdes mot den »råa» själviskheten, plikttröheten mot personlighetens frihet, lidandet mot lyckan. De anammade förkunnelsen att individualism betydde sedeslös själviskhet, och humanitet veklig viljelöshet. De sågo internationalismen dömas som feg olust att värja fosterlandet och pacifismen fördömas som hjärtlöst fosterlandssvek. Demokrati sades betyda dumhetsvälde och parlamentarism grusandet av statsbyggnadens helgedom. Ateister och katoliker, protestanter och sekter, monarkister och republikaner, alla hade en och samma verkliga tro: nationalismen. Men när världskrigets flammor blevo så höga att de klart belyste 1914 års idéer sågo de unga idel urgamla och välbekanta idéer, verksamma redan då pyramiderna reste sig genom undertrycktas

mödor. Den autokratiska regeringsmakten, den kommanderade plikten och andra »av Gud givna realiteter» tedde sig krigsår efter krigsår mer ofullkomliga. Guds urval av det »livsdugligaste folket» var så osäkert, den »av Gud sända naturkatastrofen» så starrblind att just det folk, som dyrkat den »överindividuella statstanken» såsom Guds egenhändiga verk, nödgades samman med sin Gud dricka nederlagets bittra kalk, medan en annan Gud samman med de segrande njöt vapenlyckans rus ur gyllene pokaler.

I norr som söder hade världskrigets häxmästare sådana lärjungar, som saknade mästarnas välde över igångsatta, andelösa hantlangare. Deras ordströmmar forsade oavlåtligt, men besvärjelsen, som kunnat stämma vattufloren, var glömd. Män och kvinnor, som innan kriget nådde deras egna landamären, predikat om huru hatet i världen skulle svinna, huru människorna borde tvingas att bli bröder, virvlade om i världssorkanen samman med de tanklösa. Högt bildade kvinnor jublade över de på fiendens sida stupade och mindes ej att å ena sidan som den andra gräto mödrar och makor. I lönnkamrar satt en och annan, som ännu unnade sig det annars överflödiga bruket av sitt förnuft. Men i öppen dag funnos annars inga fria människor. Varken från parlament eller press, ur slott eller gränder hördes stämman av en konungslig man. Skolornas och hemmens gamla metoder hade danat lärarna för det pendlande mellan hård manstukt och otyglad råhet, vilket »betecknade fältlivet bredvid vilket Dantes helvete verkade sommarnöje».

En tysk vittnade: »Det barbari vi visade i Belgien

fanns redan förut i Tyskland: partibarbari, värnpliktsbarbari. Organisation, disciplin, blind lydnad bereda för alla brott, ty de döda samvetet.»¹

Den stora flammen, som världstormens första vindstöt släckte, efterlyste förgäves den även inom socialismen förkunnade idealiteten. Jaurés' klagan — att hans parti saknade andligt djupa och sedligt klara personligheter — ljöd redan före världskriget som en dov begravningsklocka över det engång levande hoppet att socialisternas splittrade skaror och pacifisternas kivande grupper menat ett dödligt allvar med de broderskapets och fredens ideal de förkunnat.

Pacifister som socialister kunde endast sjunga om, men icke handla för människovärdets seger. I de krigande landen — som i de neutrala — voro även hos socialister och pacifister ondtro och tanklöshet så rådande att ej ens de bildade gitte utforska sanningen om krigsbrukens grymhet. Det var enklare att med ettersprutande ögon upprepa falska rykten!

Världskriget uppenbarade — för envar som ville se — att människovärdet icke vinnes genom bättre livsvillkor inom det egna landet och bättre fördrag mellan landen. Ingendera är annat än byggningsställningar vid resandet av den nya mänsklighetens tempel. Blev själen snarvacker genom för alla åtkomliga pälsar och palats, då vore människovärdet i rikmansklassen tryg-

¹ Sedan kriget var förlorat, fick man se huru det var i Tyskland; huru en mängd kvinnor annonserade efter krigsinvalider för att få män, huru många män skaffat sig syflis för att slippa undan krigstjänst, huru stölder, ocker, mutor bestickning i den grad tilltogo, att den ovan anförde tyskens ord fingo fasansfulla bekräftelser där som allestädes.

gat. Men ej ens barnen i skolbåsen och ynglingarna i partikättarna äro nu ovetande om att världskrigets djupaste orsak var rikmännens glupande omänsklighet. De som gengångare från adertonhundratalets revolutioner hånade gamla idealisterna svunno i skuggornas rike och med dem tron på personligheten såsom enskilt och offentligt livsvärde. När världskriget utbrutit visade sig att varken unga eller gamla, varken alldagsfolk eller undantagsmänniskor ägt den fantasiens rörlighet eller det medkänslans allvar som behöfts för att dana sig levande bilder av det nutida krigets fasor på stridsfält som på sjukhus. Bland de hemmablivna funnos ej många hjärtan varma nog att lida med alla lidande vid segrar som vid nederlag. Visserligen är ingen — ej ens den lidande själv — i stånd till oavbrutna kval. Få sörja i ordets djupa mening sina egna största sorger. Ej ens den rikaste själ mäktar att fullt personligt älska mer än några få. Människovänlighet är däremot ett härdigt utsäde, som i välskött jord kan hundrafaldigas. De, vilka verkligen som egen glädje eller eget lidande känna det goda eller det onda som sker andra, ha under världskriget grånat även om de ej varit omedelbart berörda av kriget.

Till dessa höra vissa fredsförkunnare, vilka nu — som efter de stora krigen under förra århundradet — känt sitt arbete så förgäves som det bröd vilket är kastat på vattnet. De hava dock litat till bibelordet som lovar att detta bröd »återkommer efter många dagar». Amerikas första fredsföreningar började hundra år före det för tio år sedan började världskriget som skenbart gjort det förra århundradets fredssträvanden om intet.

Rörelsen hade från Amerika gått vidare till England, Belgien och Frankrike, ehuru först endast omfattad inom små grupper hos vilka tron på ett himmelskt och ett jordiskt gudsrrike ännu var levande. Men varken de fromma, än mindre de kloka hade kunnat göra rörelsen till ett glatt budskap för de många. Pacifisternas hopp om »nationernas sammanväxande» genom den mångfaldiga samfärdseln mellan folken slog fel. Ty denna ohämmade växelverkan hade som sitt egentliga syfte varje enskilt folks högsta vinning. Fredsdrömmen fick rikliga skurar av spelöjet, som är varje ny sanningsväxtvillkor. De hånleende pekade på Krimkriget, som avbröt det första fredsarbetet i Europa. De kunde skämta över att »Ligan för mellanfolklig fred» blev bildad i Paris några år innan utbrottet av det tysk-franska kriget 1870. De gjorde om intet fredsarbetet vid Haagkongresserna. Men spelöjet kunde ej hindra att fredstanken dock var så utbredd att efter ännu ett släktleds arbete skulle den varit färdig att verka på det offentliga livets daning. Ty även många av förståndets män började inse att fredstillståndet skulle öka andra idéers vinstkonto.¹

Aldrig ansågos pacifisternas pappersmassor så värdelösa som 1914. Men efter fem års krig hade fredstan-

¹ Men varken utsökta män eller kvinnor stodo mot stormen 1914. En min tyska väninna — bosatt i Rom — var 1914 i Tyskland. Hon jublade över Tysklands fosterlandsanda och såg ingen skuld hos Tyskland vid krigsutbrott eller i krigföring. Men 1911 skrev hon med all rätt om Italiens Tripoliskrig: "Aldrig har jag bättre förstått allt det fula, som ett krig alstrar. Alla människans onda lidelser väckas och näras av kriget: skryt, ärelust, havlust, råhet, grymhet, svartsjuka, avund, hyckleri, blodgirig hämndlust! På ömse sidor hetsar pressen upp alla dessa lidelser."

ken inom mänskligheten fått starkare rötter än under de föregående fem århundradena. Ty världskriget självt blev, för första gången i världshistorien, en så väldig väckelsepredikan mot kriget att den i skyttegravarna instängda ungdomen under vakna drömmar byggde altaren åt den eviga freden och runt dessa altaren ljödo hymner på alla de stridande folkens språk. De kläppar, som 1914 ringt om krigets förnyande och fördjupande makt, hängde efter nederlagets dymmelvecka omvirade och stumma.

Fredstanken var i fara att dö den stråddöd, som drabbat många kämpande idéer: de ha hunnit bli utnötta självklarheter innan de ens börjat att på allvar besinnas. Pacifismens tronbestigning kom så plötsligt att dess följe av trogna hade skäl till oro över den långa förmyndarregering man måste motse. Denna oro blev den enda, som fredsslutet skingrade — eftersom det späda kungabarnet genast avsattes.¹

*

Under några veckor hoppades den kvalda mänskligheten att den åter ägde en — en ende — stor man. En man av samma mått som Washington och Lincoln, enkla män med den barnsliga enfald som är livets väldiga, vårliga frälsarmakt, som ur hårdslutna bruna knoppar manar fram vit blom. Luften var vårlig,

¹ Så länge tyskarna segrade ordades om det jämmerliga "fredsgnället". Kosmopolitism och pacifism var utländskt satetyg. Så förlorade tyskarna och då — blev kriget omoraliskt! Då vittnades om att något fel måtte finnas med "organisation, disciplin och självförsakelse", att man förlorade sin personlighet i servilism, att alla rättigheter, all värdighet, all frihet gick förlorad.

ty redan före världskriget var »fäderneslandet Europa» mer än dröm för de tio tusen, vilka vandrade genom de politiska öknarna fyllda av hemlängtan efter detta fädernesland. Efter krigets slut var det mer än tio tusen det var miljoner hjärtan som fylldes av denna längtan och vidgades av hoppet att Europa i sin svåra stund från dotterlandet Amerika kunde vänta födelsehjälpen.

Amerikas vilja var samlad hos en ende man. Man darrade av undran om denne, som Washington, som Lincoln, hade en karaktär, fast och klar som diamant. Ty det var inga snillen, som frälste Amerika under dess ödesstunder, det var helstöpta personligheter. Skulle även Wilson visa sig vara en helt igenom rättfärdig man? En man, som stod fast vid sina ord och vid rättvisans krav — framför allt ersättningsplikt för vissa ödeläggelser — men som icke lät förleda sig att bli ett redskap för hatet och hämnden?

Vårt fädernesland Europa var i svår fara som ett ljus buret i storm, som en pärla fallen på ett torg, som en ädelsten hängande i ett hår över vattenvirvlar. Därför frågade sig varje god europé om Wilson hos sitt eget folk, hos sina förbundna, hos fienderna skulle finna hjälp att lyfta sig till höjden av sitt ansvar? De tänkande kände behovet av ett Mellaneuropa med fritt lopp för alla de goda krafter, som den äkta tyska anden innesluter. Men detta Tyskland kunde endast återuppstå genom en rättvis fred, icke genom en som straffade det nu levande släktet för fädernas synder.

Bismarck, geniet, hade riktat blicken mot aftonglöden. Han danade ett preussiskt självhärskardöme, ehuru han kunde skapat en sammanslutning av fria

tyska stater. Det nya riket stannade sålunda ett århundrade efter sin tid. Men det trodde sig stå långt framför den och greps av den hybris, som inleder tragedien. Fallen sträckte kämpen de vapenlösa händerna mot en fiende, som han trodde ädelmodig. Den besegrade och världen med honom väntade andlös på Wilsons åtbörd.

Den kom aldrig.

I tiders tider skall Wilson behålla äran att ha varit den förste regent, som ställt den av andra tända folkfredsfacklan vid regenternas rådsbord. Men han vände åter, ej blott som en slagen, utan som en bruten man. Han ägde ej den enkla fasthet, som varken av tvekan eller fruktan eller fåfänga viker från den väg samvetet utpekar även om vägen från höjden åter stiger ned i dalen. Generalsrak hade Washington gått ur segerherrarnas sal, när han funnit att sanningen där ej ägde utslagsrösten. Innan Lincoln lämnade församlingen hade han kraftigt slagit sin arbetarhand i rådsbordet med den vid Gud givna eden: att han aldrig tjänade orättvisan.

Den tredje utvalde stannade i Europa. Där blev han icke ödets man, endast dess offer. Ty han ägde icke — som Amerikas två store män — den hänsynslösa kraft som med sin fot krossar ormens huvud.

Så blev Europas karta åter ett läggspel för statsmannapiltar, som omkastade och sönderbröto bitarna. Så blev Nationernas förbund endast ett litet träd, som sprängde sig ett ringa fäste i det hårda berget. Eller ett av de trevande och osäkra utkast, som föregå skapelsen av ett stort konstverk.

Den dag torde dock komma då den lilla telningen blivit ett skuggande träd och utkasten i lera uppstå i marmor.

III.

När ingen samförståndsfred endast en segerfred kom blev den ungdom, som fanns kvar efter kriget, förtvivlad. Den hade på fem år sett förstöras ting som tagit århundraden att uppbygga.

Undret att de överlevat krigets tusen dödar hade gjort de unga lättrogna gentemot större under. De bidade en helt ny värld, där deras krafter voro av nöden.

Nu sågo de att bryggorna dem deras drömmar spänt voro regnbågars skimrande dunst allena.

Ungdomen hade trott sig möta en ny helig Christophoros bärande den späda fredstanken över tidsströmmen ehuru denna blev allt stridare, bördan allt tyngre.

Nu såg ungdomen börda och bärare svinna i segerfredens virvlar. De unga, som voro känsliga för breda och stora principer, stirrade skrämnda ned i virvlarna.

Ungdomen hade litat till de röda revolutionernas män och deras hat mot kriget.

Nu såg ungdomen att detta hat endast varit olust att döda arbetare för borgarnas mål. Men de dödade viligt borgare för arbetarnas mål.

Ungdomen visste att värnpliktens mening varit skyddet av allt som på jorden är oss kärast.

Ungdomen såg att denna tankes sanning förvandlas till lögn och att värnplikten brukades till anfall på allt vad fienden ägde kärt och heligt.

Ungdomen hade hört att värnplikten skulle förkorta kriget och mildra dem.

Nu lära redan barnen i sina historieböcker att världskriget var det grymmaste mänskligheten åstadkommit.

Ungdomen såg att segrarna fyllt sitt spelbord med ovaler och cirklar, lika dem en ung fattig och hungrig diktare — Balzac — kritade på sitt furubord och ifyllde med namn på läckra rätter. Vid segrarnas fest voro ovaler och cirklar betecknade med namn på idel härligheter: »nationernas självbestämning», »avrustning» och »folkens förbund». Orden strökos bort med en helt lätt rörelse av en segerherres rockärm.

Kriget hade prisats som den bästa »selektionsfaktor».

Men ungdomen såg att även hos segrarna blevo de yppersta snabbast gömda i gravhögarna. Och att det segervissaste folket stod slaget i knä.

Man rosade kriget som folkberikande.

Ungdomen såg att efter världskriget var denna fras en trådsliten trasa.

Man hade hört att de folk, som ville freden, rustade för kriget. Frasen väckte nu ungdomens hänskratt.

*

Ungdomen vet att den fred som kom, slog de besegrades självbestämning, deras framtidsutsikter, deras stolthet i grus och spillror. Ungdomen ser att segerfreden knutit samman de besegrade i en stark hämndevilja.

I nya krig skall den nu levande ungdomen se sin ålderdoms barnabarn dö och Europa gå under — medan dess folk bedyra att de dragit svärdet i kulturens och religionens namn! Det var samma heliga värden som värnades då tio miljoner kineser mördades för att i Kina några europeiska missionärer dödats. Europa har aldrig saknat heliga skäl för sitt blodarbete. Och detta kommer att fortgå tills diktarens¹ aning bekräftas, att Europas storstäder ligga som ruinhögar, lika ödelagda som nutidens vetenskapsmän funnit Ninive och Babylon. Vilddjuren få övertaget, kulturspråken glömmas, endast enkla ord utstötas och de förvildade människorna ödelägga varandra under brott och vanvett.

Många lärda herrar le åt denna framtidsbild av London och Paris. Men när dotternationerna kring de sju haven lämnat England allena och nationalismen för Imperiet blivit lika ödesdiger som den under världskriget var för Tyskland, torde arkeologerna år 3000 hava anledning till många expeditioner med rika fynd.

*

Fasans syner möta ungdomen då den sänder sina blickar in i framtiden och runtom sig i nuet. Och dessa syner hava gjort även den omornade ungdomen klarvaken. Kriget, det själlösa, det ansvarslösa som omskapade dem själva, deras fränder, deras vänner till vilda djur, till viljelösa, skadegörande ting, till blinda maskiner som väpnades med maktspråk för syften dem de med förnuft och alla sinnen hatade, syften dem de

¹ Jack London, i *Röda pesten*.

ras samveten dömde — kriget skulle bestå! Flertalet unga hade ej vetat om de fredstankens drömmare, som genom nattens mörka och gryningens gråa timmar, burit den låga vid vilken den framtidsdanande ungdomen nu tände sitt lägerbål. Endast få av de unga mindes att fredstanken ägde djupa källor hos Israels profeter och hos Jesu tidiga lärjungar, hos Asiens vismän, hos antikens tänkare. Än färre voro de som visste något om de lidanden tankens bärare måst utstå till den dag i dag. Men nu började de lyssna till dem som förtalde att en amerikansk grovsmed för hundra år sedan åter satte fredsrörelsen i gång; huru den utvecklats till en allt finare organisation, huru folken börjat lära att en målmedveten samverkan kan ge dem större fördelar än de råa medel som göra landens ungdom till slaktoffer och kulturens verk till spillror. Även de tanklösa hörde på de andras tal om att varje århundrade trots allt nått ett litet framsteg från det föregående i fredskärlek och i målmedvetet arbete för freden. Och några unga beslöto att bli frälsningssoldater, men i en ny mening: den att vinna själar för freden.

Fredstankens apostelflock genomlevde denna stund då världskrigets mörker föll över jorden, då hällebergen rämnade och de döda stego ur jorden att spörja de levande om sina fredsdrömmars öde.

I varje tid kallar domsbasunen begravda frälsartan-
kar fram ur den död de ofta fått i någon galgbacke. Den frälsartanke, ungdomen kände sig manad att förkunna var den de lärt vid sina döda kamraters gravar, den stumma predikan om alla väsendens enhet. En-

dast döden har danat den verkliga internationalen, den, där de röda fanornas färg förlänats ur blodströmmar från unga hjärtan. Men ack, ej ens världskriget hade plöjt nog djupt i folksjälarna för att i den hårda jorden dana fåror åt fredens utsäde. Ungdomen ser ånyo väldiga rustningar till lands och till havs, åter nya skaror mumifieras i krigstrons lindor. Men de många runda löftena under världskriget till de tappra fosterlandsförsvarearna glömmas och ängsligt gömmas krigsårens alla människospillror.¹

Ungdomen behöver ej stor framsynthet för att veta att det är mer närgående offer som krävas än den tionde av dill, mynta och kummin som fredsmöten och fredsföreningar hembära.

Under kriget kom med vinden susande rykten om i alla arméer arkebuserade krigsvägrare och om sådana i alla hemlanden förföljda, fängslade, förstörda. I England och Amerika sutto conscientious objections i hårda fångelser.²

¹ Alldeles på måfå — bland många tusenden sådana vittnesbörd och av mycket värre slag — tar jag ur en hög följande: "Fall av grön starr måste gå till fullständig blindhet, emedan läkarna sakna det enkla medel, "polycarpin", varmed de bruka hejda denna ögonsjukdom. Krigsinvalidernas sår äro ännu icke läkta, kunna icke läkas, emedan man saknar förbandsartiklar och antiseptiska medel. Spädbarn dö, bokstavligen uppfrätta av hudsjukdomar, till följd av bristen på linne — de måste svepas i grovt papper. På sjukhusen ligga patienterna direkt på de nedsölade madrasserna; sänglinne till ombyte finnes icke, ej heller såpa och tvål till rengöring. En följd av detta är att infektionssjukdomarna, särskilt barnsängsfebern, stegrats med 70 procent. Miljoner barn och sjuka ha sedan dess dött, svultit ihjäl, ha ätit människor i sin hunger, tagit livet av sig" o. s. v., o. s. v.

² En liten exempellista: I England fängslades sekreterarna för Fight the famine Council. Frida Perlen, som mist sin son i kriget, har suttit i fångelse under kejsar Wilhelms tid och flera

Martyrernas blod har ännu ej mist makten att åt sanningen vinna nya lärjungar. Fängelserna — de urgamla vårdanstalterna för Guds dårar — utbildade många krigspliktvägrare. Kväkare och andra krigsnekande kristna ha i alla land kristalliserat sig omkring en kärna. I Holland hava mötena i Bilt-hooven samlat kristna människor från alla land till det krig mot kriget, som städse kallas fantasteri, men slutligen blir verklighet. Ty alltid och allestädes var offret av sig självt sanningens skarpaste vapen, slungstenarna i Davids herdetaska, när han gick emot och fällde resen Goliath.¹

Det började gå upp för ungdomen att krigstjänstvägran är den hörnsten på vilken fredens tempel skall byggas. Den stenen är av de kristna kyrkorna bortkastad. Vi hedningar ha åter upprest den: Alla äro vi lemmar i en lekamen.

Den bästa ungdomen — kristen eller icke kristen — omfattar denna tanke med samma glöd som den griper en personlig lycka. Men den tankens lilla församling är

andra tyskor och engelskor ha undergått förföljelser som dock ej hindrat dem att fortsätta sina fredssträvanden.

¹ Bland svenska fantastier vill jag påminna om alla Carl Lindhagens fredsmotioner, om David Petander, värnpliktsvägran (se Maria Jouvin's bok *David Petander*, Linds bokhandel i Örebro), om Elin Wagners bok *Från Seine, Rhen och Ruhr*, om studenten S. Holms värnpliktsvägran av etiska — icke av religiösa — skäl. Detta andra kapitel av Allsegraren var skrivet före de här nämnda böckerna och händelserna utom Carl Lindhagens ofta upprepade — och hänade — motioner. Och just nu beredes världskongressen i U. S. A. i maj, av "alla fredsvänner" bland jordens kvinnor under Jane Addams ordförandeskap: Washington Congress of the Women's International League for Peace and Freedom.

endast runtom i landen kringspridda membra disjecta, skingrade och om varandra ovetande bekännare. Dessa stilla i landen hava hållit fredstanken över syndafloedens vatten — såsom andra hängivna haft kraft att lyfta en älskad varelse ur dödsnöd i vågorna.

Mot dessa hava skenkristna och lärdomsljus, präster och professorer förkunnat att Guds i naturen och historien uppenbarade lagar äro grundade på alla varelsers krig mot varandra och att särskilt »människan är en varg mot människan». Men ungdomen hör att klangen i de lärda herrarnas ord börjat låta ihålig. De unga använda sin historiekunskap för att minna om sträckbänk och bål vilka på inkquisitionens tid ansågos vara lika outhärliga tros handlingar som krigen nu äro det för att betyga rättroghet gentemot statens eller klassens mål.

Dessa ljusvissa hjärtan — vissa mot alla synbar rimlighet — våga nu under den djupa natten förkunna den eviga sanningen att det högre goda måste växa ur ett gott, att även det fullt berättigade försvaret av de oskyldiga mot våldet lätt skapar ett själstillstånd, som i sin ordning gör försvararen till våldsverkare. Varken avrustning eller krigsberedskap, endast en ny religion, vars trosord och psalmer hörts från skyttegravar och fångahus, kan skapa den slutliga freden. Så länge flertalet ordar om att krigen aldrig kunna upphöra på jorden, emedan de äga sin rot i den syndiga naturen och den fromme kristne således med bibeln i ränseln och mordvapnen på skuldran går ut att döda, komma krigen att bestå. Ungdomen vet att man ännu kallar dem fosterlandslösa kosmopoliter

som hävda att det är ett livsvillkor för alla folk att göra de andliga, sociala och ekonomiska banden sinsemellan allt fastare; så länge fredsviljan ännu av svenska biskopar kallas en täckmantel för »bekvämlighet, njutningslust och mammonsdyrkan». Så länge man vågar påstå att de som motsätta sig ökade rustningar köpas med utländskt guld, så länge äro fredsskrifter och fredsmöten endast ord- och pappersmassa.

Stor offervilja och djärva dåd för en idé vittna om denna tankes livskraft utan att därför bevisa dess sanning. Fredsidéns unga kämpar vilja nu bli blodsvittnen för dess sanning emedan de äro övertygade att framtiden tillfyllest skall bevisa den.

Inom varje tid är det en ständigt öppen fråga om massan kommer att bli en ny tankes mördare eller vapendragare. Ett kvickhuvud tecknade förhållandet mellan massan och idéerna genom att minna om huru bönderna i hednatiden offrade sina konungar, när spannmålsprisen voro för höga, men huru de i vår tid skulle vilja offra konungarna emedan prisen äro för låga! Denna lustighet betecknar väl de omkastningar som föregå i massans hållning mot nya tankar. Ty massan — vare sig den består av lärda eller olärda — kommer städse att döma ur de personliga nyttigheternas synpunkt. Men hjordarnas instinkt är ofta säkrare än herdarnas insikter. Hopen följde i början pacifisternas arbete med samma löje som de sände efter de första misslyckade flygförsöken. Men allteftersom »fredsduvorna» begynte finna fast mark började massan tvivla på sina »själaryktares» predikningar mot freden. Massan börjar förstå att så länge

fredsvännerna endast med sitt bläck, icke med sitt blod kämpa för sin tro, skola de icke lyckas befria samvetena från nutidens svåraste våld, mordplikten. Visserligen undra de betänksamma om krigsvägran fortast för till freden: brådfunna genvägar bli ju ofta senvägar. Men å andra sidan börja folken förstå att regeringarna icke avstå från krigen förrän de inga härar äga att kasta i döden.

Därför vilja de allvarliga unga krigshatarna vid blivande krigsutbrott giva sina liv på samma sätt som de kristna engång gåvo dem på romarrikets arenor.

Detta är det för krigen farliga allvar, som gripit de människor vilka börjat lösa begreppen fosterland och försvar — liksom fäderneslanden och folken — från varandra. Men detta allvar finnes ej hos de krigshatare, som tro sig motverka kriget genom självsvåld och trots under värnplikstiden. Ej heller smugglare, som kalla sin hantering ett kampmedel mot tullarna kunna begära aktningsfulla lyssnare. Att många unga värnpliktiga plågas av kastandan och översittariet — ehuru såväl krigslagar som utbildningsmetoder lära ha bättrats — är lika visst som att de verksamaste agitatorerna mot värnplikten äro de arbetsgivare, vilka ej antaga någon arbetssökande, som har värnplikten framför sig eller avskedar den arbetare, som går att fullgöra den och således vid hemkomsten står utan plats! De unga männen, som ofta måst göra skulder för att hjälpa de hem, som bero av deras arbete, bli sålunda dubbelt blottställda. Friheten att höra föredrag, tala politik, läsa vissa böcker och tid-

ningar var länge dem berövad, som dock skulle utbildas att försvara friheten och kanske blöda för den politik fäderneslandet fört! Men dessa och många andra lidanden och ledsamheter under värnplikten i fredstid blevo obetydligheter för de unga som genomlevde kriget

Många av dessa mer eller mindre skadade togo del i den stora antikrigsorganisationen, som uppstod med syfte att sprida avsky för kriget. Denna ville öva sitt inflytande först och främst bland barnen, som i hem och skolor alltjämt fostras till krigslust, folkhat och hämndevilja. Skyttegravarnas återuppståndna — ofta invalider — ville slita bort de ärans purpurtrasor, som ännu för barnens ögon skyla fasornas konung. Men månne de hemvända krigshatarna kunna vara så varliga, så visa att de lyckas vinna barnen för freden genom att ge dem en ny och skönare dröm, drömmen om fredsrikenas härlighet? Den, som säger gossen att den stupade far han dyrkar som hjälte var en slaktare, han mister nyckeln till barnets hjärta. Fara finnes att de lekamligt och andligt sårmärkta ej nå sitt höga syfte, utan hos barnen locka fram krigskult liksom en del hädande föräldrar vänt barnens sinnen till kyrkoläran och omvänt många fromma hem genom ovist nit bragt barnen att avsky den.

Men rörelsens grundtanke är sund.¹ Ty intet präglas djupare i barnasjälens än det upplevda, som de äldre förtälja. Därför böra de, som genomlidit kriget, helst vara de, som lära barnen dess verkliga väsen.

¹ Den började i Frankrike efter fredsslutet. Om dess fortgång vet jag intet.

De unga åter, som ej hava mycket att berätta om kriget, böra i stället säga den uppväxande ungdomen att den måste utgiva sig själv för att frälsa mänskligheten ur kriget. Har denna ungdom vakat under eldnätternas ljus eller i skyttegravarnas mörker, då äro de fyllda av »den heliga enfald, som kan tvinga Gud till svar». Ack, hur få ägde denna enfald, som försmår ordens prål för handlingens enkelhet! Därför blevo dikten, konsten, levnadssättet, reformplanerna som sprungo fram efter kriget ett feberdrömmarnas fantasteri. Överallt höjdes plågans skri, men intet öra var lyhört för hälsans tystnad. Den enda handling, som lockade de unga, var att lyfta inbördeskrigets röda facklor och vem kan undra däröver sedan press och predikstolar gjort allt för att göra samvetena stenhårda och förgifta rättskänslan genom att ösa förbannelser över fiendens, välsignelser över det egna folkets missgärningar? Även i land där ej ens rätta uttalet av namnet var känt höjdes från press och predikstolar varningar mot Nietzsches »vilddjursmoral», som gjorde livet till en öken full av vitnande ben efter hans lärors offer! Och när man fann verk av Nietzsche i fallna tyskars ränslar visste man utan vidare att han var ansvarig för den tyska generalstabens krigsbruk! Man anade intet om de unga tyskar, som i Zarathustras salta grönbåda vågor badat sig rena från den av Nietzsche hatade preusserdomen.

Många unga äro på Nietzsches sida mot Jesudomen och andra asiatiska religioner när dessa obetingat vilja offra de egna verken, den personliga lyckan, det egna fosterlandet för sin andliga fullkomning. Men Nietz-

sche och hans äkta lärjungar veta att det finnes verk och fosterlandskärlek så slaggblandade, att de måste smältas ned i offrets glödande ugn innan nya värden ur dem skola uppstå.

Den bön Asiens miljoner bedja — »låt i dag intet väsen lida» — har i Europa endast ekat i ensamma själar. Den nya ungdomen vet att levandet med nödvändighet medför lidandet. De asiater, som urholka sina sandaler för att på sin väg ej råka trampa en insekt, glömma att tusen insekter på ömse sidor om vägen nedgöra varandra. Därför åberopar icke den nya ungdomen — såsom de kristna fredsapostlarna göra — Jesu maning att icke stå det onda emot. Det finnes intet annat medel än motståndet då man icke väntar någon överjordisk hjälp mot vilddjuren och de under vilddjuren stående människovarelserna. Vill man då ej lyfta ett vapen kommer det onda att övervinna det goda. De unga se att nationalegoismens tigrar alltjämt söka rov i form av vidgade landområden och nya vinstmöjligheter såsom villkor för sina folks storhet och styrka. Ungdomen vet att ännu äro icke de nya statsband bildade som småningom skola vävas av fria medborgares vilja till lydnad under självbestämda beslut och av frivillig samverkan för gemensamma mål. Framtidens statsorganismer torde av det släkte, som slutligen skall dana dem, anses lika överlägsna de hittills av makt sammantvingade nationalstaterna, som dessa voro överlägsna de många bygderikena.

De folk, som målmedvetet inrikta sitt ekonomiska och politiska handlande på att främja det mellanfolkliga samarbetet, varda mänsklighetens föregångsfolk.

Då är måhända den stund inne i vårt släktes historia, om vilken en av våra diktare sjunger:

Döda ängars blomfrön jag fick att vårda,
sovande korn, som vänta att åter gro.

Livets låga fladdrar i blåst och fara,
livets olja spilles i flod på flod.
Tills det åter lugnar, vill jag bevara
friskt och oförfärat och varmt mitt blod.

Där jag bärs i pansar bland stridens söner,
vill jag le åt stormens och vredens tid,
ty jag vet, den högsta av jordens böner
ropar ej på seger men ber om frid.

(E. A. Karlfeldt, En Fredsdikt 1919.)

*

Här följer nu såsom efterskrift den julottepredikan jag höll i Ödeshög 1917.

Man skall i densamma finna vissa av de ovan sagda tankarna vidare utvecklade. Den är — ehuru endast språkligt — något omarbetad och medtages på fleras önskan.

Som den endast utförligare upprepar några synpunkter i det föregående, har jag även själv funnit det lämpligt att här, låta den medfölja.

Under alla krigsåren samlades varje julmorgon jordens kristna vid krubban i Betlehem, där de i ett barns späda gestalt tillbådo de idéer dem dessa kristna — i de stridande som de icke stridande landen — i tankar, ord och gärningar från jul till jul svikit. Alltjämt var motsatsen svidande mellan jordens verkligheter

och löftet att för folken deras bördors ok skall sönderbrutet varda. Svag är den tro, med vilken våra läppar eftersade orden, att allt krig med storm och blodig klädnad skall av eld förtärt varda. Endast få våga nu hoppas på det herradöme, som skall stort varda och på friden ingen ände. De människor, som ännu samlas i kyrkor och bönehus, äga ringa kraft att upplyfta sina hjärtan vid änglahälsningen om den stora glädje, vilken alla folk vederfaras skall.

Visserligen finnas ännu många, som lita till löftet att Jesus skall läka de förkrossade hjärtan, predika de fångar frihet och de sönderslagna förlossning. Men de flesta tolka orden endast i mening av förlossning ur ångerns förkrosselse och syndens fängelse; de anamma dem endast såsom frälsningslöften till de enskilda själarna. De fatta ej den djupa glädje, budskapet för till dem, som anamma dess löfte om den slutliga friden på jorden. Därför ha världskrigets bittraste erfarenheter gått dem förbi. De ha kunnat blunda för sådana sakförhållanden som att kristendomens vigda förkunnare i alla land förnekat möjligheten av att låta Jesu anda genomtränga staternas liv; de ha förhärligat krigsplikten, välsignat vapnen och hållit folkhatets eld glödande. Sällan talade Jesu anda i kyrkor och bönehus. Men den uppenbarade sig ofta på ömse sidor om en skyttegrav, där de med varandra stridande särskilt vid krigsjularna uppenbarat, att folkhatet icke är ett naturligt själstillstånd. Tvärtom ha de stridande, gripna av julens stämning, sjungit sånger samman, givit varandra gåvor och upphört med striden, som de — om de fått råda sig själva — aldrig velat återtaga!

Men i kyrkor och kapell har man endast tigt ett fredsslut som betytt seger över fienden och om kraft, att till det yttersta hålla ut i kriget.

De troende ha med yttre öron allena hört hans förkunnelse: att Gud älskar alla människor som sina barn och att Guds bud till dessa barn framför allt är det att älska varandra.

Kyrkoläran och människonaturen bär skulden för kristendomens misslyckande i att övervinna världen. Den flyttade tyngdpunkten från människornas förhållande till Jesu egen lära och förlade den till kyrkans lära om Kristus. Kyrkans salighetslära har kommit människorna att se jordelivet endast som en förgård till den himmelska härligheten, medan Jesu djupa lära var, att vi borde främja Guds rikets tillkommelse på jorden. Den Guds vilja, om vars uppfyllande han lärde människorna bedja, var kärlekens, fridens och rättfärdighetens förverkligande människor emellan. På denna möjlighet trodde Jesus med den tro, om vilken han vittnade att den kan försätta berg. Till denna tro äro de arvtagare, som nu trots allt bevarat hoppet om detta kärleks- och fredsrrikes tillkommelse. De som kallas hedningar men i vilkas hjärtan kärleken till Jesus av Nazarat hållit sig brinnande, hava hört den brustna tonen i hans stämma, när han blev förrådd av den ene lärjungen, förnekad av den andre. De ha sett sorgen i hans anlete, när hans själ varit bedrövad intill döden. De åter, vilka bekänna honom såsom sin frälsare, ha varit döva som stenar, när han stått utanför dörren och klappat på deras hathårda hjärtan, kalla som krigsknektarna, när Jesu kors åter blivit rest på otaliga huvudskalleplatser. De ha arbetat i de tankesmedjor, där spikar smiddes, som åter vid korset fäst de fötter, i vilkas spår freden kunnat nalkas de krigskvalda, de händer, som en gång utsträcktes för att dana de första leden i en brödrakedja. Den ande, som intet visste om folkens kamp för tillvaron men endast om alla människors barnaskap i ett fadershus, är lika obekvämt för nutidens folkledare som en gång för de skriftlärd och fariséer. Genom att upphöja Jesus över det tidliga har kristenheten försäkrat sig mot hans läras störande ingrepp i världsförloppet och statsbildningen.

Denne i världskriget ånyo korsfäste har åter börjat

till sig draga människohjärtan. De, som längesedan lämnat tron på Kristus frälsaren lyssna åter till Jesus, förkunnaren. De känna att han utstrålade den för människornas samliv på jorden mest outhärliga sanningen. Under folkens självförstörelse i världskrigets form hava fasornas övermått lett till den insikten, att folkens avkristnande — genom att allt djupare mammoniseras och militariseras — i den grad rubbat jämvikten mellan livets båda grundlagar, självhävdelsen och självförsakelsen, att denna rubbade jämvikt blev den innersta orsaken till världskriget. Redan våra nordiska fäder ägde den djupa myten, att Balders bane var begynnelsen till det förlopp, som ledde till världsskymningen. Vi, som icke mena att Jesu förkunnelse är den allt innefattande och slutgiltiga uppenbarelsen om vägen till livet; vi, som äro förvissade att för den enskildes som för folkens utveckling den modiga självhävdelsen, den mångsidiga kraftutvecklingen äro lika outhärliga som den offervilliga kärleken; vi, vilka icke tro på någon frid, som kan upphäva den lagen att striden är ett medel för utvecklingen — vi nödgas nu påminna de avkristnade om att mänskligheten lika litet kan umbära de andra sanningar, för vilkas förkunnande Jesus gav sitt liv. Icke endast för den enskilda själen, utan även för folken gäller att anden är mer än formerna, att själen har ett värde, som inga världsliga framgångar kunna uppväga, att den renaste makt ett folk som en människa kan utöva är den att älska sina bröder, tjäna rättfärdigheten och söka sanningen.

Sin största makt utövar en människa, när hon går i döden för det hopp, den tro och den kärlek, av vilka hon levat. Vi bevittna då ett de eviga makternas genombrott i timligheten. Detta genombrott förlorar icke sitt värde såsom uppenbarelse av det gudomliga, även om den tro och den sanning, för vilka man offerar sig, senare bli sedda som ett endels, ja, som svåra villfarelser. Så mycket mer behåller offret sin underbara kraft, då

det sker för de sanningar, som förbli levande genom tiderna, som av hela världsförloppet gång efter annan bekräftas såsom eviga.

*

Under det skede, som gick före världskriget, voro de andliga verkligheterna förbisedda, såväl i de enskildas som i staternas livsförelse. Man förstod ej Goethes djupa ord att endast levandet självt kan vara livets mening; att på den punkt i evigheten, där människosläktet står — med det stora okända bakom sig och det stora okända framför sig — där kan icke finnas någon annan uppgift än den, att var människa lever sitt jordeliv på det rikast möjliga sätt. Sålunda danar hon sitt trappsteg uppför den bergbrant, där vår idealbildande ande driver oss till ett ständigt stigande. Endast om jordelivet fattas som ett evighetsvärde i och för sig — och icke som en kort prøvotid för en efter jordelivet kommande salighet — eggas människorna att sätta in alla sina krafter för att i denna tillvaro arbeta fram det gudomliga. Under det förflutna skedet av sin historia ha människorna nöjt sig med att låta jorden förbli ett slagfält och av livet efter döden väntat svar på alla tillvarons mörka gåtor. Men endast om vårt jordeliv av oss behandlas som en lika väsentlig del av evigheten som den del vilken gått före och den som följer efter det samma — då se vi livet ur evighetens synpunkt. Då kunna vi stilla bida avslöjandet av dödens hemligheter, när vi veta oss ha brukat vår jordedag så, att den är värd att fogas in i den världsvävnad, av vilken vi här endast skåda en smal rand.

Men det har icke varit denna heliga livstro, som ledde människornas livsförelse under årtiondena före den 1914 komna syndafloden. De handlade efter den själlösa livslära, som med summan av medel till stegrade sinnliga och andliga njutningar, mäter vårt släk-

tes s. k. utveckling. Själens växtvilja var nedtrampad. Den ideala längtan att skapa om tillvaron — så att där blev rymd för själen — var beled. Vad man kallade kulturens framsteg skedde under ett allt olidigare buller, som hindrade folken att lyssna till de mäktiga stämmor, vilka klagat likt flyktande svanar över höstliga vatten, när de funnit sin ande hemlös i denna alltmer utåtvända kultur, som endast febrade efter nya möjligheter att tillfredsställa de nya behov den oavlatligt skapade, men icke beredde någon plats för livets evighetsvärden. De människor blevo allt färre, som endast såg mening i sin tillvaro när denna är en uppgift, en kallelse, en strid, en seger för ideal. Dessa tända ett ljus i den skrymsla av världsalltet, den sekund av evigheten, som livet ger oss. De, leva sitt liv för detta mål, ja, giva sitt liv om så kräves. Sålunda blir martyrdöden en ton i en efter eviga lagar byggd symfoni, där offrandet och lidandet äro lika outhärliga för harmonien som ägandet och lyckan. Släktet före syndafloren ville icke bejaka offrandet, lidandet och döden. Därför saknade det helgd i sin livsberusning, andakt i sin lycka, trohet i sitt ägande. Varken som enskilda eller som medlemmar i sitt folk fattade de levandets såsom människans rätta gudstjänst. Men för de få, som så gjorde, hade det redan blivit en erfarenhet, att sålunda når man ett djup, där livstrons och Jesutrons rötter fläta sig samman. För den ena tron som för den andra är det väsentliga att förverkliga »Guds rike». Detta måste först och främst ske inom den egna själen, sedan inom samhället och slutligen mellan folken. De som leva i den villan, att de fredstroende hata kriget, emedan det berövar dem livsnjutningar, ja, själva livet, dessa glömma, att vår tid visar oss såväl kristna som ickekristna fredsvänner, villiga att lida och dö för freden. Runtom i världen finnes redan ett nytt samfund, vars nitälskan är att störta krigsguden från

fäderneslandets altare. De krigstroende, som nu förlöjliga och förfölja de fredstroende, likna de ledande i romarstaten, vilka förgjorde de kristna såsom gudlösa. Nutidens krigstroende äro lika stockblinda för den nya tro, inför vilken nationalism, militarism, mammonism och imperialism skola falla. Denna nya tro ställer mot dessa makter det första budet: du skall inga andra gudar hava före den gud, som är andemakt; en makt, som vi själva måste uppenbara i jordelivets daning, i världsutvecklingens förlopp, där nu andelöshet och gudsfrånvaro tala ur även ädla tankar och dölja sig i även höga kulturvärden.

Vilka av dem, som ännu kalla sig Jesu lärjungar, ha i anda och sanning anammat honom?

Hans enda äkta efterföljare äro de, som i tankar, ord och gärningar vittna om sin visshet att mänskligheten måste efterleva hans kärlekslära för att friden på jorden skall varda verklighet. För de sålunda Jesu — troende är fredsproblemet i all sin svårighet enkelt.

Men vem kan vara blind för att denna kärlekslära under nittonhundra år varit förkunnad utan att ha blivit en livsgestaltande makt hos andra än Franciskus natur, d. v. s. de naturligt Jesulika? Genomtänker man denna erfarenhet, då förstår man att kristendomens kärlekslära ej ensam är nog. Den måste samarbeta med en annan sanning, den om människonaturens behov av kraft- och maktutövning även i andra riktningar än den att älska, tjäna och offra. Om människokärleken och fredsviljan endast hade låga begär, endast själviska drifter att bekämpa, då hade dessa andemakter jämförelsevis lätt kunnat segra. Men de ha mött andra människonaturens heliga grundkrafter, dem godheten och fridsamheten icke ens böra än mindre kunna tygla. Sålunda har strid måst uppstå mellan individernas och folkens självhävdelse å ena sidan och å den andra Jesu all själviskhet — ej minst själviskheten i fosterlandskänslan — dömande ande.

Motsatsen mellan Jesu lära och det med ny styrka vaknade hedniska statsbegreppet är så djup, att den bragt tyska kristna att förneka Jesu lära såsom rättensnöre i den mellanfolkliga maktstriden! Men emedan nutidens hedniska statsbegrepp medför de allra högsta krav på de enskildas offervilja, framför allt under kriget, kunna de fredstroende icke bekämpa detta ensamt med förkunnelsen av de kristna idéernas värde. Även kriget visar i högsta grad människornas vilja att älska, tjäna och offra — men endast för det egna landet. De fredstroendes styrka är, att kristendomen fordrar de enskildas offer för hela människligheten, medan staterna fordra dessa offer för den egna statens makttävlan med andra stater. Sålunda ha folkledare stannat i en så vansinnig meningslöshet som den, att kristendomens offertanke tages i bruk för antikristliga mål. Så skärande är denna hädelse, att den verkat väckande. Människorna tvingas dag från dag att alltmer inse nödvändigheten att välja mellan kristendomens idéer å ena sidan och världsmaktviljan å den andra. Men det finns även en tredje, mycket svårare väg: den att dana ett folkens jämviktsläge, där kristendomens sanningar icke behöva nedtrampas, emedan de hämma de enskildas och folkens fulla kraftutveckling i ett slutligt jämviktsläge, där fridsamheten och maktviljan vardera får sin rätt. Detta jämviktsläge sökes av oss fredsvänner, som icke — med Tolstoy eller kväkarna eller de med dem likasinnade, s. k. »hedningarna» i österlandet — anse, att fredsfrågan kan lösas endast genom kärlekslärans efterlevnad. Vi anse tvärtom att denna efterlevnad först blir möjlig inom en folkens gemensamma och alla förbindande rättsordning. I det »Guds rike», vi drömma om, måste hela människonaturen få rum för sina yppersta krafter. De måste ömsom tygla, ömsom stegra varandra. Ett fredens rike, där ingen tävlan vore mer, där ingen strid uppstode, där inga motsatser bröte sig, där fun-

nes heller inga mål att nå, där rådde stilleståndet. Men detta är det otänkbara och — kunde det förverkligas — bleve detta tillstånd det för människan outhärdliga Hades, skuggriket. Det är således endast om stridsmedlens oavlåtliga förädling, som de djupare tänkande bland de ej kristna fredsvännerna drömma. Själva det sakförhållandet, att fredsapostlarna inbördades ofta strida om vägen till sitt gemensamma mål, visar hur sällan människan under sin jordiska begränsning kan se sanningen annat än endels. Men vilja fredsvännerna med religiöst allvar tjäna sitt mål, då få de icke misskänna varandras del av sanningen. Den ena gruppen ser klarast att den mänskliga kraft- och maktutvecklingen icke kan eller ens bör avstanna i ett kärlekens och fridens rike, där lammet betar bredvid ulven. Folkens som individernas maktutveckling måste fortgå. De veta huru enda möjligheten att omsmida svärden till plogbillar är att arbeta för en sådan mellanfolklig rättsordning, att den ger rum för ett fortsatt tummel av tävlande krafter utan att dock dessa krafter söka sin seger med vapenkrigets — eller tull- och handelskrigets — medel och på bekostnad av andras rätt.

Den andra gruppen betonar starkast — stundom ur rent kristliga, stundom ur psykologiska synpunkter — att det väsentliga fredsarbetet icke sker vid skrivbord och kongresser, i talarstolar och föreningar, utan där fredstron driver människor till samma offervilja som krigstron. Denna får alltjämt sin glöd och glans från de miljoner, som dö för att skydda sitt land, vars s. k. ledare aldrig varsnat annat medel att bevara fosterlandet än att sända dess söner i döden. Fredstron kan icke göra dessa blinda seende — i fråga om möjligheten att bevara och stärka fosterlandet med andra medel än krigets — förrän även denna tro skapat blodsvittnen. Ty endast den tro, som ger mod att dö för den otidsenliga tron, har kraft att omvända. Alltjämt drivas ynglingar att dö i tron på kriget

såsom det yttersta medlet för fäderneslandets bestånd, makt och ära. När andra ädla ynglingar av samma skäl äro villiga att offra sina liv för freden — då först blir fredsrörelsen allvar.

Och därför är utan tvivel den mest framtidsdanande kraften den, som i alla stridande land drivit enskilda — och även smärre häravdelningar — att neka till krigstjänsten. Andra hava stundom av djupa, de flesta av ytliga skäl flytt undan den till något neutralt land. Ett fåtal ha blivit skjutna eller sända i fängelse. De som äro brinnande i sin vilja att övervinna kriget och dana freden, komma i delo med de lagar, folken stiftat för bevarandet av försvarsdugligheten. Lagar, som gälla i alla land, eftersom intet folk ännu har vågat försöket att genom avrustande inleda fredstillståndet. Denna åtgärd måste ovillkorligen vara en för folken gemensam. De fredsvänner, som tänka över verkligheten, befinna sig således i ett läge, där ingen brygga finns mellan fredsviljan och försvarsviljan annat än den, som bygges av fosterlandskänslan. Är denna levande måste den mana dem till samma handlande för fosterlandets trygghet som för vår egen, när vi mot våldsverkare sätta lås för vår dörr. Men detta landets behov av skydd skapar nu för mångfaldiga unga män, med lika levande fredsvilja, en ytterst smärtsam strid mellan två plikter. Man kan ej undra över att alltfler inför världskriget — där en kilometers frontfördjupning ena dagen vanns med många tusen liv, för att den andra dagen åter förloras mellan nya likvallar — sagt sig att krigets vanvettiga slaktoffer endast kunna upphöra genom att offren neka att låta sig slaktas. Värnplikten, som man för femtio år sedan hoppades skulle bli ett oerhört framsteg i riktning av världsfreden — jämförd med yrkeshärarna — har i stället visat sig endast tusendubbla krigets fador, och in i det yttersta — även efter freden — förlänga järn- och blodspoli-

tiken. Krigstjänsten gör nu ett staternas omänskliga våld på de enskildas samvete, ett våld av den styrka att det kanske endast genom mål med vetet. martyrskap kommer att avlyftas.

Emedan intet folk kan våga handla ensamt, när det gäller avrustande, gå alla folk tillsvidare runt som djur i gallerburar under tvångsföreställningen: att ett fredstillstånd är omöjligt; att man således måste handla för krigstillståndet. Så stadfäster man detta. Med var dag kunde det istället avtaga om man vågade handla för fredens tillkommelse. Kanske skall den ungdom, som återstår efter kriget, ha vunnit kraft att nedbryta gallren? Tillsvidare ser man ständigt nya skaror röras över änglarnas sång till markens herdar. Men rörelsen svinner med utgångspsalmen ur kyrkan eller bönehuset. Ty ännu är icke den tro tänd, som driver dessa skaror att våga något för freden. Endast de väldiga riva himmelriket till sig: endast de tankar, för vilka martyrer dö, äro födda att leva. Så länge nationalismen och den röda revolutionen — jämte de skaror, som drivas i döden av nödvungen lydnad — icke kunna räkna på andra skaror, som gå i en frivillig död, har nationalismen och blodsrevolutionen övertaget. Ty så länge är krigstron den ännu levande religionen. Fredstron är icke hunnen ur tankens frö; den lever ännu icke av trons rötter annat än hos de kristna fredsvännerna och de få, som omfatta den livstro, vilken i sig innesluter hedendomens som kristendomens starkaste livs-impulser som i sig bär kärleken till livet och kärleken till döden; den tro genom vilken jordelivet och evigheten kommit i ett förhållande till varandra, lika rikt och nytt som det, kristendomen i sina morgontimmar medförde. Miljoner hata redan kriget, emedan det är grymt, rått, mödosamt, meningslöst. Men detta hat är icke nog för att övervinna kriget. Ty mot dessa skäl stå de lika starka, för vilka folkens ungdom — drivna av

sin plikt eller sitt hjärta — gav sitt blod. De strömmar av ord och strömmar av bläck, som nu flyta för freden; visa sig vanmäktiga, så länge folken ännu ge strömmar av sitt bästa blod för seger genom kriget, vare sig detta är penningmännens eller proletärernas krig.

De kristna äga det skamsna medvetandet att kristendomen icke visat sig vara en tillväxande, utan en avtagande makt. Men om vi åt de kristna måste medgiva, att man icke kan tala om kristendomens vanmakt, eftersom den aldrig varit förverkligad ens inom samhällenas inre liv — och så mycket mindre då inom de mellanfolkliga förhållandena — så måste man medge detsamma åt den vetenskapliga fredsförkunnelsen. Varken kristendomen eller fredsvetenskapen har kunnat medföra fred och förbrödring, eftersom staterna aldrig försökt någondera läran. Den s. k. kulturvärlden har visat sig lika okristlig nu som den var vid Jesu födelse, lika oförstående som den var vid den fredsförkunnelse, vilken redan kom från antikens skalder och siare före Kristi födelse. Men de, som taga sig anledning att påpeka fredens omöjlighet därför att världshändelserna ännu en gång håna förnuftet, därför att broderskärlekens och fredens evangelium ännu ljuder till en av kriget förblödande mänsklighet, skola dock icke finna oss fredstroende tröstlösa. Ty vittnesbördet mångfaldigas om själar, som sönderslitas mellan fosterlandets eller revolutionens krav att hata och döda, och sitt eget hjärtas bud att älska och hjälpa. Även tysta och försagda människor ha stigit upp — och trotsat skränet från sina egna — för att göra fienden rättvisa eller säga sina landsmän det skamliga i deras hat. Detta offermod har haft den urgamla följden att skapa alltfler sådana bekännare. Dessa, som valt krigsvägrarens död eller fängelsestraffet, landsflykten, förrädarnamnet, äro i denna stund de markens herdar, som kommit först till Jesusbarnets krubba. De äro det, vare sig de höra till

dem, som tro att från detta barn all den sanning utstrålat, som mänskligheten behöver för att mänskliggöras eller om de äro bland dem, som känna att Jesu efterföljelse icke är nog för att ur livets kaos av stridande krafter dana en mänsklighet i harmonisk växelverkan.

Männe man bland herdarna eller konungarna vid krubban finner de fredsvänner, som endast äro avhandlande, förberedande, avvaktande, emedan de icke av hela sitt hjärta äro fredstroende? Deras måttfulla, ofarliga mödor för freden ha visat sig kraftlösa i en tid, då miljonerna gävo sina liv i kriget. Man måste förstå, att de stridande folken icke lyssnat till dessa folkrättens försynta lärda, som sinsemellan dryftat den framtida fredens former och med sina tålīga mödor bereda det skede, då en mellanfolklig laglydnad kommer att bli lika tvingande som den inomfolkliga laglydnaden redan är. Intet är vissare än att först från rättens vårdträd kan den varaktiga fredens frukt hämtas. Men dessa fredsvänner likna tyvärr ännu kyrkofäder utan kyrka. Det gäller att först omvända folken till fredstron, innan en helig allmänlig kyrka kan vinna lärjungar åt sin lära. För detta omvändelsearbete fordras missionärer med martyrerens mod, ty intet annat griper de hårdhjärtade och sena till tro. Icke ens vid fredsunderhandlingarna kunde fredsidealisterna åstadkomma ett fredsslut, som danade en varaktig världsfred, hur mycket segerherarna än talade därom, ivriga att inför de egna samvetena urskulda, att man gjorde världskriget för helt andra ändamål, krigsmål, vilka framdeles kunna orsaka nya krig.

Det enda, vid vilket vi nu kunna fästa vårt hopp, är att det nya släkte, som upplevat kriget undfått en sådan väckelse, att det blivit brinnande av fredsvilja. Männe detta släkte blir fritt från nationalismens och

krigstrons hedendom, villigt att lyssna till förkunnelsen om varje enskild människosjåls värde, ur tidens som ur evighetens synpunkt? Skall detta slåkte då visa från sig hyckleriet att kalla vårt liv på jorden en pilgrimsgång till himlen, medan de så talande slåkte efter slåkte handla på det sätt att jorden förblir en rännarbana för endast själviska lidelsers tävlan? Detta krigsmärkta, unga slåkte torde såsom intet tidigare sätta in sina krafter på att av det stycke evighet, jorden ger oss, dana det Eden, som slåktets ideala längtan engång förlade i tidernas morgon, men vi nu ana såsom slåktets mål. Måne denna nya ungdom av världskriget lært den vishet, man före världskriget beledde: att beredelsen för kriget är dettas första orsak och beredelsen för freden denas första villkor?

Endast när denna vishet blivit en orubblig kompass för staternas nya styresmän, kunna folken som varit inriktade uteslutande på den egna självhåvdelsen, i fred börja skapa lycka för sig själva samman med alla andra.

Krigstillståndet hämmar före som under och efter krigsutbrottet otaliga skaparkrafter. Allestädes bida dessa på ett för dem oåtkomligt stoff; överallt finna vi verk utförda, emedan krigets hämningar — de medelbara som de omedelbara — hindra idéernas förverkligande. Så länge dessa hämningar fortgå, kunna varken kristna eller icke-kristna uppföra grundmurarna till det gudsrrike. Jesus drömde. Här och där ligga blocken spridda, men de kunna ånnu ej föras fram till byggandet av det tempel, där mänskliheten engång skall tillbedja i anda och sanning.

Därför måste vi smida vapen för det heliga kriget mot kriget. Det måste börja så, att den ene fredstroende med sin fackla tånder den andras, så att där nu hundra försagda varsamt viska om freden, snart hundratusenden störlta fram med sina facklor för att uppbråna

krigets blodiga klädnad. Världskriget hade icke varit möjligt, om folkens ledare i de krigande landen funnit miljoner beslutna att sätta sitt samvetes nej mot budet att gå ut för att låta sig dödas eller döda. Först när folkviljan blivit omvänd från krigstron, så att vapnen anses skamliga i klass- som i folkstrider, skola folken ej längre av sina synliga och osynliga ledare kunna kastas in i ett nytt helvete, hetare än det ur vilket de sucka efter förlossning.

För att åstadkomma folkens omvändelse behövas båda riktningarna inom fredsarbetet, så som man brukar sprängningen från två håll, när en alpkedja genombrytes. Vill man arbeta endast med den kristna kärleks- och fridslärans kraft, då kommer fredsverket att taga ännu många århundraden. Vill man arbeta endast med danandet av folkrättsliga medel för att vinna de till fredstanken ännu oomvända, då blir följden densamma. Freden behöver likaväl hjärtan, brinnande av tro och offerlust, som hjärnor, strålande av rättsklarhet och vetande. Genom bådas samfällda arbete skall en gång psaltarens hopp besannas: att godhet och trohet mötas tillsammans, att rättfärdighet och frid kyssas. Godheten och friden äro för svaga utan trohet och rättfärdighet, men så äro även dessa utan godhet och fridsamhet. Tillsammans måste de uppbära det tempel, där varje människa — svag som stark — kan välja att vara en medbyggande eller en nedrivande. De unga måste göra sitt val i denna tid. Ty mänsklighetens nöd kräver deras verk! De välja endast möda och lidande, om de välja att bygga för freden. Ty inga av de nu levande — ej ens de minsta barnen — komma att se den tempelbyggnaden. Men denna visshet får icke nedslå vår troskraft. Det ljus, som strålar från alla de rena själar, som lämnat lysande spår i släktets utveckling från mörker till dager, bekräftar Jesu eviga sanning: att den seger, som övervinner världen, är vår

tro. Och tro är en viss förtröstan om det vi hoppas och intet tvivel om det vi icke se. Denna barnatro är städse för judarna en förargelse, för grekerna en galenskap. Men denna tro har århundrade efter århundrade varit frälsarmakten var gång mänskligheten befriats från någon ondskans boja.

III.

VINGÅRDSARBETARE.

Årtiondena före världskriget arbetade människosläktet under en aldrig tidigare sedd själsspänning för själslösa mål. Alla åldrar blevo år från år lystnare efter sport och nöjen, det enda man orkade efter mödorna. De lysande framstegen på alla materiella områden blevo icke medel för själens vård och växt. Talet om att människoväsendet själv var det högsta värde, som borde utformas, var otidsenligt, världsfrämmande, löjligt. Vad fädernas fäder fordom talat om som helgelse eller personlighetens harmoni var för imperialismens skede barnkammarjoller. Även för religiösa — liksom för dem, vilka kallade sig levnadskonstnärer — var talet om självprovning, självtukt, andlig vila och inre samling, urval och granskning bland livsvärdena, endast »kråkvinkleri». De »tidsenliga» organisatörerna av hetsen om arbetsresultat och hetsen i nöjesjakt stannade ej farten för att fråga efter hetsens slutliga mål. Kraften som kraft, arbetet som arbete, organisationen som organisation var sitt eget mål. Vare sig detta mål var socialismens eller kapitalismens, produktionsteknik eller ödeläggelsesteknik gick allt ut på att mångfaldiga makten för att besitta jorden. De, som

ej lystrade till denna lösen, undanknuffades som verklighetsfrämmande. Då blicken gled över världsgloben, såg man allestädes denna andlöshetens öken, där dock många gröna fläckar ännu voro friska tack vare det nittonde århundradets regn av idéer och impulser.

Den starkaste grönskan syntes på det område, där det fjärde ståndets nya vilja sorlade fram ur sin djupa källa: arbetarklassens om sitt människovärde vakenvordna själ. Den första rännilen — nykterhetsrörelsen — flöt småningom samman med två andra: frikyrkligheten och folkbildningsarbetet. Senare kommo fredssaken och kvinnosaken, stora rörelser, som först gingo med egna vågor genom tiden men som även de vordo bifloder till tidens starkaste ström: socialismen. Men ju längre idéerna kommo bort från upprinnorna — de stora, ensamma personligheterna — dess mer grumlade syntes de vid utflödet i allmänningens sumpiga deltaland.

*

Massverkan, massansvar och massgagn voro de stora medborgardygdena, de enda outhärliga, menar socialismen, ty endast massans tryck kunde öppna kopparportarna, som utestängde de många från de trädgårdar, där det benådade fåtalet rörde sig med ensamrätt. Nu, när portarna äntligen äro sprängda, visar det sig, att massornas ädla upprorsanda blivit slagen i partisinnets band. Från hävdernas början har det bestående städse behandlat den adliga skapar-

viljan som oäkting. Denne ärver endast sin moder, och detta modernearv är ofta grova nävar och rå maktlust. Även socialismen blev så organiserad, att partidisciplin där — som inom skola och värnplikt — blev »kadaverlydnad». 1914 drog ungdomen ur alla land, alla partier, alla trosbekännelser, sjungande och blomstersmyckad ut i kriget. Från kryddboden på hörnan till börsarna vid stortorgen, från skolbänkarna till riksdagssalarna, från barnens bordsböner till predikstolarnas förkunnelse strömmade orden och bedrogos samvetena. Under kyrkovalven bad man den Gud, vars väsen säges vara allvetande, allmakt och allgodhet, att med grymma medel förgöra de folk, som voro det egna landets fiender.

Men när ungdomen sedan lärde känna krigets väsen, började de allvarliga unga i alla land att hålla kongresser och tal, ge ut tidskrifter och tidningar. Dessa unga ville bekriга kriget, men icke genom handling och offer, bara genom tal och sång. Under senare hälften av förra århundradet hade först i England och sedan i andra kulturländer den rörelse börjat, som i en idealistisk hantverkarsocialism och s. k. settlements sökte förverkliga Ruskins stillsamma bildningsarbete. Rörelsen framkallade det umgänge och den undervisning mellan handens och huvudets arbetare, som i många enskilda fall fingo goda verkningar. Men de, som hoppades att dessa mänskligt milda rörelser skulle förhindra det slutliga klasskriget, levde i en lika stor villa som de, vilka hoppades, att de många arterna av internationellt samarbete skulle hindra världskriget. Nutidens ungdom vet, att den sociala

verksamheten endast ägde lyskraft inom kretsar, små som en eldflugas oroliga och strålände stötar i sydliga sommarnätter.

Många — av den allvarligt tänkande ungdomen — förstå, att de måste gå socialismens väg för att vältan undan de största block, som stänga vägen till ett högre människovärde. Åt alla barn måste danas sådana barnoms- och ungdomsår, att deras kroppsliga som andliga krafter väl utbildas. Alla vuxna måste beredas arbete under människovärdiga livsvillkor. Alla åldringar måste få ro under det mått av frihet, som deras tidigare arbete åt dem skapat. Alla till själ som kropp sjuka måste få den milda och visa vård de behöva. I denna vilja hava först liberalismen och senare även socialismen skapat inrättningar av allt bättre typer och stiftat lagar av allt högre mått. Men det fordras finare — eller kanske snarare grövre — medel för att väcka massorna till en ny syn på socialismens framstegsväg. Från London till Yokohama, från Sveriges torpare till Egyptens fellahs lever dock alltjämt flertalet människor i ovärdiga villkor i fråga om bostad, ofta även föda och kläder. Och så länge detta är fallet, förblir socialismen ett outhärligt, fast ofullkomligt redskap vid byggandet av den uppåtstigande vägen. Det är tanklöshet att i denna stund bedöma, vad socialismen engång skall förmå. Lika tanklöst att bedöma socialismens framtid efter dess vanmakt under världskrig och inbördesstrider. Vi känna den socialistiska arbetartypen under världskriget. Överallt syntes pojkar med sina s. k. fästmör, pojkar, som i krigsländerna kunde tjäna så mycket, att de hade cham-

pagneräkningar på hundratal kronor i en vinstuga, pojkar så unga, att de nätt och jämnt räckte med hakan till bordet, men visade sig med guldmonokel, pärlkråsnål, briljantringar, guldklocka och lackskor. Till detta hörde smutsiga naglar, ett grovt gatspråk och oanständiga ord. Det hände, att när de drucko sig berusade, kunde de okväda uppasserskan, som gav tillbaka det femtital kronor, som blev över vid räkningens betalning. Man förstår en kvick publicist, som mycket riktigt anade, att freden skulle röra sig om vilket folk, som skulle få sälja mest kattun till en afrikansk urskogs neger!

Allra mest tanklöst vore att tro socialistledarnas stora löften om världens nydaning. En 88-årig dam i Amerika skildrade nyligen de dvärglika måtten hos nutidens politici och tillade: »Nutidens män leva icke i höjd med sina möjligheter. De vilja endast göra lycka. Framgången är deras gud men icke det verkliga framsteget.»

Och denna sorgsna dom gäller alla partier. Men dock kunna vi vara vissa, att, innan socialismen måste vika för nya rörelser inom nya släktled, har den sannolikt nått därhän, att varken arbetsgivare ensamma eller arbetare ensamma avgöra, huru den levande arbetskraften skall brukas, vad slags varor, som skola frambringas eller huru råämnena skola anskaffas. Socialismen har vunnit allt bättre politiska verktyg för att åtminstone grovt tillyxa den av den utlovade samhällsordning, där alla få plikt att arbeta, alla finna arbete, och där man så småningom skall trygga frambring-

andet av de för alla nödvändiga värdena och deras rättvisa fördelning.

Men den verklighet, som då inträder, kommer icke att likna den framtid socialisterna lovat, lika litet som kvinnorna komma att hålla de löften de gävo under kampen för medborgarrätt. Skimrande löften och värsliga fruktblommors vita snö avgöra icke, hurudan den skörd blir, som slutligen kan räddas undan en het sommar eller en regnig höst.

Inom varje folk klagar man, att valboskapen icke behöver annat än lyda ledaren och följa partifanan, men detta har med varje år gjort partiledan större. Allt fler inse, att partilivet söndersliter hjärnor, hjärtan och samveten, släktskaps- och vänskapsband. Alltmer domna själarna i politiska lögner, såvida de icke gå för sig själva utanför alla partier. Visserligen hörde vi under 1700-talet en av Englands största statsmän, Burke, påstå, att den oansenligaste man i en sammanlutning har sin betydelse och sitt gagn genom att han ökar det helas tyngd... »Plikten kräver, att vad som är rätt ej endast skall förkunnas utan bli härskande; att vad som är av ondo ej endast skall avslöjas utan besegras...» Burke medgav, att trångsyn och ofördragsamhet följa med partiväsendet, men man skall rena det, ej överge det liksom en soldat i en osund trakt ej får fly från sin post endast söka skydda sin hälsa... Tänkande människor kunna hysa olika mening med partiet, men de stora allmänna ledande styrelseprinciper, som förena dem, måste vara gemensamma, och detta är självklart. En partimedlem måste i de flesta fall överensstämma med sitt parti, ty

annars, menar Burke, har han illa valt sitt politiska sällskap... Men Burke medger dock, att det bör finnas tillräckligt spelrum för friheten, ja, att denna har sin gräns endast där endräkten äventyras eller det allmänna arbetet störes. Man kan vara tämligen viss att i våra dagar skulle vi sett Burke bland antiparlamentarikerna!

Det finnes stunder, då vi känna alla gränser utplånas, då vi leva som ett allt i allas-väsen, då de visa och de enfaldiga, de unga och de gamla, de lyckliga och de olyckliga endast känna det stora, som förenar. Det var så, när kvinnorna — och före dem socialisterna — av ordens dunster, belysta av framtidens sol, danade en sjufärgad regnbåge, på vilken de hoppades vandra till lycksalighetens sagoö. När drömmarnas båge brast, stodo de inför den tunga uppgiften att stycke för stycke dana en gångbar brygga mellan nuet och framtiden. De unga männen och kvinnorna veta, att den nya tiden medfört många kraftsparande lättnader. Men de veta även, att mekanism, organisation och disciplin även finnas inom ett rövarband och att dessa krafter i det politiska livet mera tjäna det onda än det goda. Ungdomen har efter kriget var dag sett möjligheterna svinna att ge folkens alla barn sund och riklig näring, goda och prydliga kläder, sunda och rimliga bostäder. Ty de folk, som gjorde kriget, digna under odrägliga skuld- och skattebördor. Frambringandet är förlamat, kapital saknas. Men de gamla sjunga och de unga pipa: »Världen skall återuppbyggas! Värdena måste nydanas!» Allestädes äro gamla och unga i färd härmed. Dock med den skillnaden mellan

åldersklasserna, att de tänkande unga börjat öppna sina ögon mot den grå morgon, i vilken de vaknat efter krigsårens eldspyende nätter. De se att arbete för deras som för alla åldrar är det ovillkorliga budet. De inse, att det gamla systemet för att frambringa och fördela ägde den tyngsta skulden till världskriget, men att man av det handfallna släktled, som gjorde kriget, ej kan vänta kraft till nydaning. Ja, den ungdom, som om tjugu år befinner sig i medelåldern kommer kanske att se sin uppgift i att dana 'en stark reaktion mot socialismen, framför allt mot dess oförmåga att stävja de framrusande massorna och ge rättvisa åt de då undertryckta pesonligheterna. Vad de nu unga skola skapa blir varken en fåtalsegoism som liberalismen utmynnat i, ej heller en massegoism, sådan socialismen sluttar ned i. Gillessocialism och kooperation komma måhända att dana en syntes mellan socialism och individualism. Professor Bertrand Russel — denna vita sten i den stora bryggans båge — menar med sanning, att varje syfte med världens återuppbyggande måste vara att frigöra de skapande drifterna, så att människorna skola kunna bruka dem för att uppbygga ett lyckligare liv än den nuvarande rasande kampen att gripa och behålla. Vi måste söka så ordna tillvarons materiella sida, att våra själar bli fria för de ting, som utgöra människans sanna härlighet. Den gamla ordningen gör varken proletäerna eller de rika lyckliga, och den rasande jakten efter nöjen lämnar själarna hungriga. Men ett gott samhälle måste vara fortskridande mot något bättre, och vi hava nu nått den möjlighet

att frambringa, som gör att envar kunde ha rikligt för sitt behov och rimlig ledighet finnes för alla. Men förrän människorna ge de skapande krafterna inom vetenskap, konst och litteratur den frihet de behöva kommer framsteget endast att äga rum i yttre välbefinnande, icke i ett själfvullare tillstånd för de många.

Inemot år 2000 tvista kanske historikerna om den nya rörelsens namnfästning. Men uppgiften själf får samma livslängd som människosläktet på jorden. Varje nytt släktled skall se stormiga vårbrytningstider och stilla växtsomrar. Var gång som massan palmströr vägen för intåget av en idé — framför allt om idén är gestaltvorden i en Messias — ligga ej många dagar mellan intåget och Golgatagången.

II.

Efter världskriget tvivlar ungdomen på det äldre släktet och lyssnar blott till sig själf, men den vet icke, att det ej är ord, som livet av den kräver. Den upprepar på alla språk Asiens vishet, att »styresmän är ett av de fem värsta ting, som finnas». Men själva tala de ideligen och detta är en ännu värre sak. Don Quijotes sjukdom — ett ädelmodigt men blint handlande — har ej krävt andra offer än kyrkogårdarnas.

Ungdomen har ej ens den människokunskap, som kräves för att ana insidan av en annans hjärta. De barn och unga, som äga anlag att vardas människor,

äro de allvarligaste bland alla väsen. Förflugenhets — i ordets djupa mening — är deras fara. I hastigt mod gripa de miste om en tro, ett mål, en lycka, dem de först med dödligt allvar omfatta för att sedan ofta med lika livsfarligt allvar finna ha varit en villa. De äldres känslor äro ej så häftiga men mer uthålliga. Vore ungdomens sorg lika långvarig, som den är het, då sönderbruste vår bästa ungdom, och med den vårt släktes yppersta frälsande kraft. Ack, de äro tyvärr få, dessa unga! Skola de kunna lära att på en gång känna lidelsefullt men handla lidelsefritt? Även för de stort anlagda är offentligheten som en fönsterkruka för ett ekollon. Vår tids historia blir den om ett släkte, som gjorde yttre ting till salighetsmedel. Innan Jesus började tala, hade han tegat och handarbetat i trettio år. Det högsta, människorna vid fredsslutet kommo till, var — tystnad i tre minuter! Föreningar och föredrag, sällskap och samfund, tidskrifter och tidningar torde om tusen år betraktas som vi se på riddartidens rustningar. Endast de unga som gå tigande och avsides, bli eviga värden.

Dessa få lyssnade till Walter Rathenaus ord: »Tron icke, att I kommen att få det minsta till skänks! Ingen händelse utifrån, icke det som ger lycka eller betryck gör Er fria. Hos Er, i Er börjar kampen. Endast om I ären fria kunnen I befria, endast om I ären ädla kunnen I adla, endast om I ären rättfärdiga kunnen I döma, endast om I ären goda kunnen I göra andra goda, endast om I ären troende kunnen I uppväcka.

Tron icke dem som prisa det bestående. De prisa det de äga och hålla det fast för att förtjäna mer; eller

för att smickra makten; eller därför att man har lärt dem det.

Tron icke de tröga och självrättfärdiga, som säga, att det icke är bättre annorstädes. Andras dygder äro icke vår förebild, andras laster äro fördenskull icke heller någon ursäkt. Det är lågt att mäta det egna idealet efter främmande verklighet.

Tron icke de skollärda eller de vanmäktiga skriftlärda, vilka förkunna: 'Allt blir vid det gamla, det finns ingen utveckling.' Alla egenskaper, som vi ha, äro förvärvade; det fanns en tid, då vi icke hade en enda av våra dygder, och alla våra synder äro föråldrade dygder.

En djup känsla säger mig: I gån frivilligt den väg, som vi gingo med tvång. Ty vartill skulle eljest dessa sällsynta och kostbara ting ha givits Er: ungdomens tunga upplevelser, sökandet efter det förlorade landet, den vaknande kärleken till människorna? Det kommer icke att fattas Er makt, ty makt blir givet åt det folk, som bär en idé inom sig, det folk, som låter idé och verklighet smälta samman. Ett folk, som vill affärer, expansion, yttre håvor, kan ha framgång. Beständig makt kan blott den skänkande anden giva, det andliga ansvaret — allt detta som ger auktoritet åt idén.

Varen välsignade med gränslös kärlek, som skall slå ut ur Er som eld, som skall rena Er och landet från nutidens och det förgångnas slagg och som skall fara upp som en offerflamma till Välsignelsebringarens tron.» (Slut på W. Rathenaucitatet.)

Men, säger Ernst Norlind, den ungdom till vilken dessa ord voro riktade, svarade

med de revolverskott, som dödade den som sagt dem!

På mångfaldiga hemliga eller öppna vägar möta dock Rathenaus ord besläktade krafter i tiden. Jag väljer här ett exempel bland hundrade om en lutersk präst, som upprättade en socialistisk sommarskola i tro på skaparkraften i nutidens kaos. De som lida tidens nöd i sin egen själ, veta att icke partierna, hur nödvändiga de än äro, kunna befria dem; att intet moraliserande eller hopsamlande av tusen visheter och dårskaper kan hjälpa dem; att icke krig och våld mellan folken och klasserna kan skapa den nya mänskligheten. De vilja samla de nydanande krafter, som verka i kaos inom och utom dem, vissa att endast dessa kunna skapa den nya människan och den nya gemenskapen, för vars skull de leva och lida. De vilja göra sina själar mottagliga för vad de största i alla folk säga oss ur sitt livs nöd. För dem är den sanne Kristus livet självt.

Den övriga ungdomen, de själfulla som de själlösa, tända bål på höjderna, dem de under medelåldern minnas med leenden, under ålderdomen med vemod. Detta vemod förbinder de levande gamlingarna med den levande ungdomen. Båda äga mer ro till aning och begrundan än medelåldern, de bråda mödornas tid. Men ack, vilka skaror av ungdom blevo ej genom världskriget berövade levnadens friska morgonlycka och plötsligt kastade in i brödarbetets tunga och hetta. Deras öde avgöres ej längre på en arena genom massans uppåt eller nedåt vända tummar. Men deras martyrskap är lika visst ehuru mera medelbart.

Ty de måste döda sitt hopp att nyskapa och endast dugligt arbeta i redan dragna fåror. De äro tyvärr tvungna till konservatismens uppgift. Men de komma ej att — som en konservativ svensk baron för femtio år sedan — resa till riksdagen, med en för honom ousbärlig latinsk diktare i kappsäcken. Många av de unga börja arbeta med viljan att frambringa redlig vara. Men arbetet måste ske på åkern, där fåran skall plöjas djup. Eller på kontorsstolen, där räkenskaperna måste stämma med verkligheten. Eller i studiekammaren, där sanningen måste sökas utan hänsyn till de myndiga, som anse sig kunna avgöra, vad som är sanning. Ungdomen blir alltför tidigt tvingad in i stränga mödor av det slag, som dödar drömmare. Tillhöra de unga bolsjevikpartiet, äro de vissa, att endast proletärer »arbeta». Om de äro män köpa de för 50 kr. sprit, när de ha 300 kr. i månadslön, och äro de flickor, köpa de grammofon, lackskor för 100 kr. och dyra sammetsklänningar. De sy ej sina kläder själva, ty detta hindrar dem från »individuell utveckling». Liknande drag finna vi inom alla klasser.

De män och kvinnor, som verkligen varit nyskapare, nödgades ej spilla sitt väsens must och kärna bland de massor, där man nu flyger med stora ord och små dåd. Under handlingsstarka tider ha de stora människorna kunnat tjäna mänskligheten, emedan de brukat sin tidiga ungdom till kraftsamlande, emedan de icke öppnat de inre rummen i själen för massorna, endast för stilla utbyten med likasinnade.

Världskrigets djupaste orsak var, att jorden såsom aldrig förr saknade stora människor. Dessa — av vad

slag än deras verk må vara — söka städse stäcka mänsklighetens synder mot enhetens bud. Vare sig de varit förkunnare av en stor religiös eller samhällelig eller politisk väckelse, städse visa de sin storhet genom försök att bilda enhet mellan ord och handlingar utåt, mellan liv och lära inåt.

Den tänkande ungdomen — ett litet fåtal — hemföll efter världskriget åt världsförakt. Eller medlidande. Men icke föreningsmedömkan. De visste, att är medlidandet äkta, då är det livsfarligt. Medömkan kan utlösas i ord- och offerfester, där nöjeslust och fåfänga leva högt. De, som fått det stora medlidandets gåva, bli ofta stilla arbetare i vingården. De böja sina ryggar under hårda mödor för att resa grunden fast under de nya vingårdarna. De likna ej Noa, som på den nyss syndaflodsvåta marken planterade en vingård och lovade sönerna, att de skulle få se druvklasar, som blevo två mäns börda. Sönerna veta, att skotten måste beskäras, rankorna stödas, skadedjuren utrotas, innan vingårdarna bära de yppiga skördar, om vilka Noa drömde. Den phylloxera, sönerna framför allt komma att bespruta, är offentlighetssjukan. De veta, att vad livet nu närmast behöver är idogt arbete och tyst tålmod. Snillet och modet, de stora hjälparna, kunna blott lätta några av de bördor, som världskriget hopat över nutidens släkte.

Endast en arbetarrörelse — i ordets mest omfattande, mest djupgående mening — kan slutligen bygga den gyllene medelväg, på vilken det fjärde ståndet skall vinna den frihet, jämlikhet och broderlighet, om vilken det började drömma, medan 1789 års mor-

gonsol lyste. De skola kanske närma sig verkligheten, när det tjugonde århundradets sol dalar. Men då måste denna sol ha lyst över en ny arbetsadel. Skall denna arbetsadel bli verklig, då måste ungdomen inom den klass, som ännu kallar sig proletärer men är den blivande överklassen, sky som döden mammonismen och de njutningar, som äro lika farliga för den nya överklassen som för den forna.

Det är underligt att minnas, huru under Napoleons-tidens sista skede en idealist som Shelley drömde om samhällsordningen. Regeringen skulle endast vara folkets fullmaktsinnehavare, dess uppgift var att trygga rätten, dess välgärningar voro dess ursprung, och dess myndighet berodde av de regerades vilja. Flertalet avgjorde och mindretalet fick ej störa lagarna genom uppror, men oppositionen fick drivas, tills den ledde till seger. Tankefriheten måste vara fullkomlig, så att envar kunde handla ur egen övertygelse, och envar äga icke blott rätt men plikt att uttala sina fria tankar. Ingen får i politiken bruka den ändamålsenliga måttstocken utan endast den sedliga. Krig är mord och slaveriet skam. Var människa har rätt till en viss ro och frihet. — — — — — Man tager sig för pannan, när man läser årtalet 1812. Huru grundligt ha vi på dessa etthundratolv år lyckats att förstöra parlamentarismens grundtankar. De förefalla oss nu lika barnafromma som Shelleys förslag att förvandla världshaven till lemonad!

Varken den forna eller den nuvarande underklassen — d. v. s. de fordom rika — kommer att visa en friskara arbetsvilja, större arbetsduglighet, samvetsöm-

mare yrkesheder och djupare arbetsro. Den ena som den andra arbetarungdomen kommer att genomgå frihetens barnsjukdomar — 8-timmarsdagen kanske nedpressas till 4 timmar, medan lönerna stiga i samma förhållande som timmarna sjunka och rovdriften sålunda förövas mot i stället för av samhället. Men då kommer en ny Rehobeam, som tuktar med skorpioner, där hans fader endast tuktrade med gissel. Medan den tanklösa eller samvetslösa ungdomen nu ger lejonparten av frivorden tid och flerfaldigad lön åt spel, sprit och skökor, kommer slutligen en annan ungdom, som skall söka den förenkling i livsföringen, som blir oumbärlig, om ungdomen både skall kunna tillfredsställa samhällets behov av större arbetsintensitet och den bästa ungdomens ständigt stigande törst efter andliga rikedomar. Men när vi veta att 70 % av alla brottslingar bli det genom alkohol, och nykterhetsrörelsen nu snarare avtagit än tilltagit, så veta vi även att det dröjer innan ungdomen i alla klasser är så själiskt fri, att den kan vinna kultur även under de svåraste förhållanden, liksom drinkaren kan vinna sprit ur allt. Isynnerhet därför att med nutidens lättillgängliga bildningskällor följa andra nutidsföreteelser, som hämma de många små flöden, ur vilka bildning vällde för ett äldre släktled. Brev förekomma ej mer — man telegraferar och telefonerar. Allt sker i nevrosens tecken, och med nevrosen följa många slag av narkoser.

Fordom fanns söndagsro, och på landet är ännu veckans vackraste stund helgsmålsringningen på lördagskvällen. Alla, som höra den, borde tänka: »Må

jag begå vilodagen så, att jag blir stärkt i allt som gott är.»

Men ack, nutiden har glömt vilodagens innersta betydelse. Denna är icke, att man den dagen skall tvinga sig att i kyrkor och bönehus lyssna till en gudstjänst, som hjärtat ej längre firar. Vilodagens eviga betydelse är, att var människa då får ro och rätt att fira sin egen gudstjänst vare sig ute i naturens härlighet eller under någon annan, själen vidgande skönhetsnjutning eller samman med någon vis och god bok eller under stilla familjefröjder eller djupa vänsamspråk.

Vilodagen helgas numera sällan av dem, som ej längre tillbringa den vid vad man i inskränkt mening kallar »Guds ord». Söndagen blir lik vardagen genom onödigt arbete, sammankomster, valmötestal, sporttävlingar och andra bullrande nöjen eller bråkiga utfärder. När aftonen kommer, har man ej haft en timme ensam med sin själ, ingen stund till självprövning, ingen stämning av andakt inför något upplyftande skådespel.

Men detta nutidens missbruk av söndagen hämnar sig på vårt andliga liv, vår personliga växt. Ty det är en oförgänglig sanning, att sabbaten är gjord för människans skull, för att det högre mänskliga, som ofta domnar under det hårda arbetslivet, må kunna räta ut sig och växa i andra riktningar än arbetsidens allena. Man helgar vilodagen, när man den dagen ökar sitt andliga värde genom att söka »uppbyggelse» av det slag, som kommer själen att höja sig över det vardagliga, som ger nya krafter och vär-

den. Den, som tillbringar vilodagen i sus och dus, liknar flickan, som trampade på brödet, så att det kostliga näringsmedlet sjönk i dyn.

Före världskriget behandlade människosläktet jorden som mannen i sagan sin hustru av jättesläkt, vilken trots sin överlägsna styrka tålde sin mans misshandel. Världskriget lärde vårt släkte, att den gåvomildas krafter äga en gräns, att det icke endast är ett klokare arbetssätt utan en visare levnadsordning, som måste sökas, om såväl de kroppsliga som de andliga behoven på ett fullkomligare sätt skola stillas.

*

De unga socialisterna äga mer förstånd än de förfäder, som — här i Sverige 1890 — första gången med tårade ögon sågo de röda fanorna fladdra 1 maj. De unga börja åtminstone ana, att jämlikhet i lönen blir en orättvisa, om den inträder mellan den gode och den dålige arbetaren eller mellan det lätta och det tunga arbetet eller mellan den lärde i laboratoriet och sopåkaren vid tunnan. De klokare förstå, att den likhet, som en fördelning i dag skulle skapa, i morgon åter bleve upphävd genom människonaturens olikhet; att frihet och broderlighet ej vinnas uteslutande genom jämlikhet i fördelning och arbetsvillkor såsom de forna utopisterna hoppades, då de målade de glada barnkalasen med de jämna högarna av godsaker. De unga socialisterna veta, att produktionen måste mångfaldigas men även att viljans fjäder endast står på halvspänn, ifall icke fördelningen sker efter vars och ens betydelse vid frambringandet. Stegvis går ungdomen mot de bättre tillstånden, då den — vis vorden av

misstagen och vaken för erfarenheten — inser grund-sanningen: att egoismen, som vill ha det bättre för sig själv, icke når jämvikt med altruismen, som vill skapa ett bättre tillstånd för alla; innan man finner en form av socialism, vilken står i samklang med människonaturens båda stora drivkrafter: egoismen och altruismen och med människonaturens båda stora rörelser: inåt och utåt.

De, som ännu tro, att parlamentariska medel äro nog för att nå de stora målen, glömma, att över parlamentarismen står den jordiska verkligheten. En verklighet, som även innefattar psykologiska lagar, dem inga revolutionstal, inga partidebatter, inga parlamentsbeslut omvandla. Omvandlingar ske endast genom ett under årtusenden fortsatt urval av de bättre. De sedeslösa, de svaga, sengångarna — vilken klass de än tillhöra — måste sjunka nedåt. Dessa kunna icke genom socialistisk solidaritet eller liberal humanitet jämställas med de fullvärda, än mindre med de mest värda. Den forna djupa villan var, att födelsen inom överklassen — först bördens, så penningens överklass — avgjorde detta fullvärde. Verkligheten är nu så hård, att de folk, som vilja hålla sig uppe i tävlan, måste skapa en bättre ordning för frambringandet, en bättre teknik vid yrkesutbildningen och en bättre allmänbildning för alla folkets barn. Med ett ord: folket måste av proletariseras. Men detta betyder icke, vad de nuvarande proletärerna mena: att göra sitt arbete kort och kostbart, emedan det sker slött och slarvigt. Den ungdom, som vaknat för faran i den äldre proletärpredikan, har runtom i länderna när-

mat sig bolsjevismen och glömt, att ett verkligt broderskap endast uppstår mellan befriade. Men verkligt befriade äro blott de som vunnit medvetandet, att även deras vardagliga arbete kan fullgöras och fulländas så, att det lyfter dem upp till en högre andlighet, det enda överklassmärke, som en framtidens människa kan erkänna.

Den andligt levande ungdom, som vill nybygga, finnes i alla länder och samverkar redan under studieresor, sport och allt annat, som samfundslivet framkallat. Överallt hållas socialistiska eller feministiska, pacifistiska eller nykteristiska möten. Vare sig dessa äro kristligt betonade eller icke, hotas de deltagande av faran, att de många små ljusen fort brinna ned, att de löftesrika personligheterna utkavlas till samma tunnhet som papperen, vilka innehålla programpunkterna eller studiebetygen. På tal om dessa senare har en av nutidens seniorer berättat mig, att icke själsodlingen men betygen blivit studiernas högsta mål, liksom samhällsfrågorna icke längre ge ungdomen hjärtekval utan allenast diskussionsämnen. Första delen av *F a u s t* läses — som »ettbetygsbok», andra delen som »trebetygsbok», Sophokles — d. v. s. några eller något — skådespel av honom behöves till ett visst betyg, men att därjämte spilla tid på Euripides anses »lätt sinnigt» o. s. v. i oändlighet. Det sammanfaller med denna psyke, att den unga kvinnliga kandidat, som talade så, begav sig till ett ungdomsnöje, samma afton hon och hennes mor fått veta, att deras ende bror och son var död. Flickan meddelade vän-

nerna nyheten sålunda, att hon om modern yttrade: »Där sitter nu den djäkla käringen och tutar!»

Varken tidsproblem eller personlighetsfrågor gripa nutidens studerande ungdom såsom under årtiondena före detta århundrades ingång. Ungdomen vill ha dogmer och dans; den lär visa större stadga och ivrigare studiehåg än de närmast föregående släktleden. Men företagsamhet och mod att våga och vinna genom att bryta nya vägar, finnes hos allt färre, säges det. Ungdomen är inte nu så galen, att den anser upptåg och dryckeslag såsom fruktbara livsformer. Men var finns en ungdom, besatt av det ädla vansinnet att ta språnget ut till okända möjligheter på ont som gott?

Socialisterna funno ett vackert namn åt sin »solipism», för vilken de i partiets namn krävde offer. Nu finnes varken inom socialism eller liberalism 1880-talets levande anda. Dess diktare var framför allt Strindberg, med vad denne verkade av ont och gott. Det fanns ett litet antal studenter och diktare, som kallades osedliga, emedan de gripits av en djupare sanningsvilja, en hetare rättfärdighetsiver än de övriga. Somliga även av en ny medkänsla med de av samhällsordningen misshandlade. De ägde en frisk arbetslust i tros- och tankefrihetens tjänst. De räckte öppna armar mot 1890-talets snillen i litteratur och konst och kämpade för dem, då de angrepos av 1870-talets män. Dessa 80-talister voro så få och så förföljda, att de kunde bruka Thomas Hardys ord: »Even not to be wil-fully misunderstood is felt as a kindness.»

Från alla håll höras nu röster ropa till ungdomen

om religiös väckelse. Före världskriget gladdes man, att ungdomen visade solidaritet och socialt sinnelag. Men redan 1890-talets unga herrar kallade sig Nietzsches lärjungar, när de njöto obetalda cigarrer, obetald sprit och obetalda kvinnor. Voro de själva konstnärer eller diktare, brukade de ett bevingat ord om mecenaterna: »Låt brackorna blöda!» Stackars pysar, som sökte lyfta Nietzsches vinfat ur den svala källaren, där det bidar starkare skuldror!

I alla tider äro de få, som hålla det löfte de i ungdomen givit sitt eget hjärta: att viga sig åt livets största vågstycke, som är att ej endast på de få festdagarna utan även på de många vardagarna söka leva på det högsta plan deras själ kan nå. De, som ännu ha makt till stora känslor för stora mål, fly förströelser, som smula sönder den personlighetens enhet och väsentlighet, de sträva att uppnå. Men de unga männen och kvinnorna ha ej nått stor skicklighet i denna levnadskonst. Redan Euripides lät en kvinna bedyra, att hon hellre stod tre gånger med skölden på sin arm mot fienden, än hon födde ett barn, en åsikt, som vår tids självförsörjande kvinnor till stor del omfatta. Men däremot se vi dem ej sällan bland de trogna arbetarna i vingården. Och emedan de yngre ha en aning om levnadskonst, lyckas de dana sig ett ljusare liv än det äldre släktledet. Men huru mycket mer äkta levnadskonst fanns ej hos deras mormors mor eller lika omedveten hos någon gammal snickare i en småstad, hos en trädgårdsmästare eller bikung på landsbygden. Över deras som över de gamla damernas läppar flödade den vishetens must, som handens skickliga

arbete och huvudets ro att tänka kunde framalstra. Levnadskonst uppstår, då allt vi erfara blir verktyg, som bearbetar själen. En människa utan själskultur kan av hela sitt hjärta vilja följa budet: »Allt, vad du vill, att människorna skola göra dig, det göre du ock dem.» Men hon tar ofta miste om sättet. Krigssjälar, partisjälar, yrkessjälar, bekännelsesjälar döma alla efter sig själva. Den, som har själskultur, vet att människor ha mycket olika behov. Och ett vardagligt liv, där intet händer, blir rikt genom känslan av livets rikedom. Levnadskonst är ordnandet av det spridda, sammanbindandet av det söndrade; den är plan, sammanhang, organisation, över- och underordning. Klåparen i levnadskonst anar ej allt detta, och hans esteticism är ej mera värd än allt annat konstkludd.

Den, som danade ordet levnadskonst, var även den store mästaren på området, Goethe. Och hans läro-tid var lång. Även han led av ungdomens bekännelselust, i brev, i samtal, i toner, i dikter. Men han hade dock den stjärna klar, som lyste honom framåt. Efter blomningstiden kom hos honom som hos annan ungdom de många karten. Ingen frukt mognar saktare än levnadskonsten, vars grundval är jämvikt, medan hos ungdomen allt är känslöbetonat. Och ofta bli känslorna lika överbetonade, som förståndet är föraktat.¹

Ju tunnare ungdomens sjäsliv är, dess mer skruvas det upp, tills ljudet blir falsett. Frasig-

¹ En nybliven medlem av Svenska Akademien talade för ett tiotal år sedan om "det avskyvärda ordet levnadskonst". Liktidigt anbefalldes en hans vän "Firman Åbergsson" till — Nobelpris! Bokens hela egenart bestod i att Åbergsson ägde en inom hans klass mycket sällsynt levnadskonst!

het vid festerna och jämmerlåt om vardagarna är typiskt för bristande levnadskonst. Denna innebär Goethes mod att söka och försöka, dana och omdana, misslyckas och lyckas. För Goethe var levandet helig andakt, vare sig han tog om spaden eller statsrodret, i synnerhet den förra. Han hade som ung sett andakten i Guds goda vilja. Hans sista fromhet blev att binda Guds öde vid människornas gudagoda vilja.

*

Vi äldre voro ej så säkra som de unga, när dessa nu välja sin egen lycka och sitt eget verk. Vi veta, att en ung människa har färre svårigheter än forna tiders ungdom att vinna en personlig kärlekslycka, nå fram till ett personligt verk och leva i sin personliga tro. Föräldrar ha småningom genom lagen förlorat — de visare hade redan frivilligt avstått — makten att ödelägga barnens lycka. Och som ingen enskild och intet släktled har kraft nog för att kämpa på alla håll, är det välsignat att se nutidens ungdom befriad från många av de strider, som fullt upptogo ännu deras närmaste släktled. Men de gamla fienderna möta med nya anleten och i otaliga gestalter. Och flera, ju rikare utrustade de äro. En av våra utmärkta diktare (A. L. Elgström) skrev för några år sedan: »Att dikta är för de unga att gå in i det moderna samhällets vilda djungel med sitt hjärta i sin hand; det är att var dag kämpa sig fram till samvetsro genom snåren av orätt och falskhet; det är att genom tärande grubbel bana väg för sin själ eller falla . . . Diktare få

ej överensstämma med tidsandan, ej spegla den, då bli de endast yta. De måste vara i strid med den, måste arbeta inifrån utåt, ej utifrån inåt.»

Så högt ställa de unga kraven på äkta konst. Och de ha tusenfaldigt rätt. Vad som gör den ryska konsten mer gripande än all annan, det är, att dess största utövare uppfattat den som frälsningsmedel. Och även hos de små utövarna härskar den mänsklighetskänsla, den vördnad för människoväsendet, som är det slaviska folkets religiösa patos. Detta folk gick vida vägar bort från sitt innersta väsen under de år det ej insåg att de råa massornas våldsamma ingrepp i den allmänna samhällsutvecklingen endast kan efterlämna ödeläggelse för den andliga som den materiella kulturen. Vill man vara rättvis, måste man dock medge, att den innersta skulden icke ligger hos de råa massorna utan hos det samhälle, vilket offrar miljarder på krigets förstörelsemedel men icke har råd att trygga sin egen tillvaro genom massornas bildning. Man hämtar ej druvor av törnen.

De äldre ibland oss minnas det första utbrottet av den röda skräcken, kommunupproret i Paris 1871. Härliga byggnader förstördes, stora konstskatter ödelades, ett dyrbart bibliotek brändes. Under den därpå följande processen skrev Victor Hugo sin gripande dikt »Vems är skulden?» En domare talar där värtaliga ord om bokens betydelse, icke minst såsom befriare av andarna och folken, såsom de ringas vän, vilken kämpat deras strider. Han frågar till slut den anklagade, som bekänner sig ha låtit bränna biblioteket,

hur han kunde begå ett så gräsligt dåd. Han får till svar de enda orden:

»Jag kan ej läsa.»

När den röda skräcken för andra gången följde i krigets spår, har en rysk soldat på ett sjukhus uttalat några lika tankeväckande ord. Han erkände först, att många av de överordnade han under revolutionsstriderna dödat voro goda människor, men dock måste de dräpas! Och han angav skälet med följande ord, som i blytljus belysa den tragedi vi bevittna: »På annat sätt kunna vi aldrig bli lika. Hur goda människor de än kunna vara, så äro de dock på grund av sina studier, sin bättre uppfostran annorlunda än vi. Och det kan icke utjämnas på annat sätt än att de måste dö.»

Miljonärer, som göra sina testamenten, borde ha den ryske soldatens ord textade på sitt skrivbord. De skulle då ihågkomma folkbildningsarbetet, om ej ur annan synpunkt så den av en livförsäkring för sina barn.

Vi veta, att de röda dåden kommo unga människor att gråna, och blod att rinna som regn; att kvinnor »nationaliserades» och utdelades till flera män. Dessa och otaliga andra missgärningar torde aldrig förgätas. Men om några hundra år kommer måhända dock den nya religionen österifrån med Ryssland som brygga mellan Öster- och Västerland.

III.

Den väsentliga skillnaden mellan det äldre och det yngre släktledet är deras olika syn på staten.

För det senare är släktet det eviga, det under statsformernas alla växlingar bestående väsendet, och det vill, att statsformerna skola vara så rörliga, att de ej hämma detta väsens tillväxt. Men den ungdom, som anar denna framtidssanning, är även den, som tillsvidare helst vill gå i hagarna på ömse sidor om den dammiga landsvägen; som önskar få sitt lystmäte av blomster och bär, innan den spännes i selen för de politiska lassen. Den menar, att partiväsendet blivit en lika stor fara för personligheten som penningväsendet. Den vet, huru deras personligheter tillformades i skolornas hyvelbänkar och de högre studiernas svarvstolar. Den har redan hunnit erfara, att personlighetens inre utveckling lika litet kan bli en samhällets sak som blodomloppet. Det är ett hårt våld mot personligheten, när den redan i den tidiga ungdomen i något av de politiska tegelslagerierna åsättes ett märke: höger, bondeförbundare, liberal, halvliberal, socialist, bolsjevik. Sverige hade ett slag 11 partier, Tyskland har visst nu (1924) 24. Då det är vår personlighetshalt, som avgör värdet i våra verk, är intet viktigare än att de unga ej låta binda sig vid någon partipåle, förrän de funnit sin kallelse. Det är svårt att välja sin arbetsplats i samhället. Mångfaldigt svårare att välja sitt politiska parti. Talet om att kvinnorna — den största valmansgruppen — borde samlas till ett kvinnoparti är lika orimligt som det vore att pressa alla män i ett manparti. Men vare sig de äro kvinnor eller män likna de till åren unga lätta fjädrar, blåsta än åt höger, än åt vänster. Därför börjar ungdomen med allt större klarhet yrka på ett partilöst

parti, som ej tvingar dem till det förhastande i fråga om att taga parti, som nu ofta fäster »avfällingens» namn på de renaste pannorna. Även den mest utvecklade ungdom har sällan kommit vidare väg i det livslånga läroämnet självtukt. Vid de år, då livet ännu leker — eller rättare de unga leka med livet — gripa de fel i fråga om det mest personliga. Så mycket mer då i fråga om ytligare ting, dit för de flesta politiken hör. Endast det — gamla eller unga — fåtal, som börjar var morgon med att dricka ur inåtvändhetens kraftkällor, är av vikt för det politiska livet. Den övriga mänskligheten har nog att göra med att smälta och smida stoffet till en personlighet. De unga kunna i detta fall ej vara nog självupptagna, nog »själviska». Och just dessa söka förädla det offentliga livet genom att stå upp mot obevisade påståenden, slöa misstydingar, elaka utfall, som börja redan i småskolan och fortsätta ännu i senaterna. Ett idépolitiskt men partilöst parti bör få ett så vist danat program, att det — enligt en ung väns ord — ej blir ett »kulturradikalt överklassparti, en tillflykt för renegater, eftersom de, vilka känna sig utanför partierna, i själva verket stått till höger om dem alla».

Ej långt före världskriget skrev jag om »partiledare», som i de stora kulturländerna redan framlagt utarbetade program till ändringar. Så kom kriget, men nu har tanken åter stuckit upp några spiror.¹

¹ En tysk — Driesman — ger uttryck åt parlamentsledan i Tyskland genom den planen, att folket borde välja 100 av kulturrens mest betydande och självständiga personer för att vårda folkets verkliga väl och högre kulturbehov. De skulle överallt avge sin protest, då det gäller att skydda kultursolidariteten mot

Ingen vet, om sol skall unnas dem. Med varje ny uppfinning, vilken utropas som den nya vägen till broderskap och lycka, följa dyrbara försäkringar om den ofelbara räddningen. En inom vardagslivet mycket klok tanke — att allestädes införa meter, liter, gram o. s. v. — tog som sitt motto:

One weight, one measure and one coin,
will soon the warring world in friend-
ship join(!).

Vi minnas Jaegerunderklädernas löfte att borttaga* människornas ondska och därigenom krigen! Sådan menlös barnamat har man under femtio år framsatt med allt hastigare fart. Att »självbegränsning är mästerskapets tecken» (Goethe) gäller dock ända från tvättmaskiner till statskonst och levnadskonst! Villkoret att uppnå något är städse först att veta, vad man vill nå och sedan att avstå från vad man ej samtidigt kan nå. Ungdomen bör ej drömma om att på en gång storma himlar och plundra kassavalv.

*

Det var små skaror, som i Sverige 1868 började den första folkhögskolan och senare de svenska studenternas beledda helnykterhetsförening. Men då denna 1896 blev Svenska studenternas helnykterhetsförbund hånade man ej längre. Man sålde i Uppsala och Lund billigare biljetter åt de helnyktra än åt de övriga, som samlades till festliga samkväm.

makten. Från Frankrike hade jag redan före världskriget två förslag i manuskript, som yrkade liknande ting. Likaså från Sverige.

Goodtemplarna ordnade sitt första stora ungdomsmöte i Jämtland. De efter finskt föredöme bildade ungdomsföreningarna spreda sig från Tornedalen nedåt landet. Vid folkhögskolorna uppstodo elevförbunden. Under de senaste årtiondena ha ungdomens kristliga nykterhetsförbund och föreningar uppstått i samband med stämningarna hos den nöjeslystna ungdom, som rasade över vida vidder men alltmer sällan orkade de mödor, som krävas för att långsamt stiga mot höjderna. Alltjämt stå de närmaste frågorna kvar olösta: huru klasstriderna skola kunna stillas genom rättvisa — och arbetsfrämjande — fredsslut; huru folknykterhet säkrast skall vinnas, full religionsfrihet uppnås, de nuvarande skolorna och parlamenten nedrivs till grunden samt nya former för skolors och staters liv upptäckas. Vidare huru dagspressen skall kunna avskaffas utom ett nyhetsblad i varje storstad.¹ Där finns uppgiften om huru folkfreden mellanstatligt må kunna tryggas, hur kommunernas, landskapens och ländernas självstyrelse bör ökas, huru... Men jag stannar. Ty åt alla sidor stå alphöga arbetsbördor för de män och kvinnor, som nu äro fullmyndiga medborgare.

I den ryska duman utropade Miljukoff: »Vi behöva män, som stå på verklighetens mark.» Från en okänd stämning i församlingen kom svaret: »Ja, men vi vilja ej din verklighet, vi vilja en ny.»

Detta är den nya ungdomens svar till den gamla. Den vill, att all politik i djupaste mening skall bli

¹ De blevo i Sverige fem. Men den lerneiska hydran skulle inom en vecka åter ha hundra nya huvuden!

mänsklig. Den beder i sitt hjärta den bön, varmed Plato slutar en av sina dialoger:

»Förläna oss inre skönhet och yttre förhållanden, som stämma överens med ett sådant inre!»

Under världskriget var det ett lidande blott att se vissa dödade ynglingars bilder från tiden före kriget. De visade ofta sjäfullt sköna anleten, ögon, som lyste av framtid, pannor, på vilka den vita flamman brann. De vunno under jorden den mellanfolkliga frid, för vilken de trodde sig ha kämpat.

Omkring 1914 voro såväl de kejsartrogna generalerna som hovpredikanterna vissa om personlighetens värdelöshet i världshistorien. Alla — även socialisterna — blevo undersåtar och bekransade i väster som öster, norr som söder sina rektorers rottingar.¹ Åren gingo, kejsartronerna störtade, och nu tjänar ungdomens flertal med samma iver parlament och presidenter. Stackars ungdom!

De enda unga, som man ej har anledning att beklaga äro de få till martyriet bestämda, de som oroas och bida, vad tiden åt dem bereder, eller som äro stora nog att bereda tiden.

Denna ungdom drömmer ej i ofruktbar romantik men rusar heller icke framåt i jordbunden realism. Den avskyr den centraliserande, specialiserande och materialistiska tid, som intet nytt skapat mer än en förening eller kommitté för var dag av året.² Denna

¹ Se Heinrich Mann: *Der Unterthan*.

² Hos oss i Sverige lära de visst ha varit 324 om året. D. v. s. enbart kommittéerna. Föreningarnas, tidskrifternas och tidningarnas tal kan ingen tälja.

parlamentarismens blomsterrabatt lovar halva folket att få tillbringa livet i utskott och föreningar, styrelser och kommittéer, som den andra hälften av de skattedragande med svett och möda betalar.

Den nya ungdomen — även den socialistiska — håller på att riva kalvkättarna. Den inser, att riksdagarna köra vatten i såll. Den begriper allt bättre, vad varje liten pojkflock förstår, att lek som arbete behöver ledare. Visst kan en yster skara som en vårflood svämma över brödbärande fält och välbyggda vingårdar. Men vad det lider skall denna nya ungdom på egna vägar lära världen sådana arbetssätt, som kosta minst möda och tid men åstadkomma mest.¹ Amerika lärde först av Emerson och sedan av hans mer eller mindre kloka lärjungar levnadsvishet. Denna är nu utsträckt till psykologi även i arbetet, t. ex. att målmedvetet anpassa sig till nya möjligheter och omständigheter i stället för att tjurigt fasthålla de gamla eller slött bruka de nya. Så får kroppsarbetet något av idrottens och studiets livsstegrande makt i stället för slentrianens själsdödande tryck. Inga revolutioner kunna avskaffa den av naturen danade över- och underklassen, vilka vi lika säkert finna i kåken som herrgården. Ett skålpund guld och ett skålpund fjä-

¹ Taylorsystemet hatades först av arbetarna och missbrukades av arbetsgivarna till en för arbetarna uppsplitande hets att utföra det mesta arbete på kortaste tid. Men det har även medfört betydelsefulla undersökningar i fråga om arbetsplatsens, ljusets och luftens inverkan på arbetsresultaten och mycket annat, som nu bättrat förhållandena på en mängd arbetsplatser i Gamla som Nya världen. Taylor dog av överansträngning under sin allsidiga och misstolkade verksamhet, men hans grundtankar äro redan upptagna för att dana lättare arbetsbördor och bättre arbetsvillkor.

der ha städse lika vikt. Men nedom denna naturens klassindelning står det stora flertal, för vilket industrialismen allestädes förvandlat det socialistiska brödet till stenar, eftersom Mammon har samma förmåga att förvända synen som den djävul, vilken föreslog Jesus att göra stenar till bröd. De forna herrgårdshantverkarna — smeden och slöjdaren, skomakaren och skräddaren — njöto själva sitt kraftuppbåd, sin yrkesskicklighet och sitt välgjorda arbete. Man kan ej nog instämna med det socialistiska talesättet om »rätten till lättja» mellan arbetstimmarna. Men partipolitiken har därav danat rätten till lättja under arbetet. Om dessa arbetare skall man aldrig höra sådana ord som dem, vilka ännu talas ute i bygderna om en farfar eller morfar, som grävde en brunn eller reste en vilobänk eller planterade en lund för de efterkommandes bästa. Då jag för några år sedan fotvandrade omkring Vättern, gladdes jag åt de av en grevlig godsägare å ömse sidor av landsvägen planterade nyponrosor, som sedan årtionden fröjda de vägfarande. Den tiden tänkte grevar som byamän på sina efterkommande. Detta var ett omedvetet utslag av den »viljebetonade romantiken», med vilka ord en ung kvinnlig doktor betecknade den nya romantiken. Den är motsatt den verklighetsflyende romantiken för ett århundrade sedan. Den är dagdådens, icke dagdriveriets romantik. Den nya som den gamla romantiken genomskådar visserligen andelöshet och filisteri, var den möter dem. Men den nya ungdomen somnar ej under ett blommande träd utan strävar tappert i backarna för att nå de vida utblickarna. De äro romantiska nog, dessa

ungmör och ynglingar, som drömma om att tända eldar på höjderna. Men ack, de äro alla jagade av tidsvinden, och vid 30 år måste dessa unga redan sändas till vilohem. Hava alla förnyelsens makter svikit vårt släkte? Skall ej en ny ungdom forma sig själv till ny vördnad för livets lagar? Skall den ej taga fatt på sina återuppbyggnadsarbeten i de ödelagda vingårdarna. Ty vem som vill kan fästa sin sten eller planta sin ranka. Kanske är denna ungdoms flertal om tio eller tjugu år konservativt. V. von Heidenstam har drivit satsen, att konservatismen är allvaret, att allt värdefullt är konservativt, medan oppositionen endast är skrattet. Men det är lika orimligt att tala om »konservatism» och »opposition» som att tala om »kvinnor» och »män». Konservatism och opposition bli alldeles som de människor, vilka bekänna sig till endera. Ett ädelt konservativt skede visar fredens lugnt leende jämvikt, men ett ädelt oppositionsskede är ett, som med djupt allvar kämpar för nya tankar. 1880-talet reste sig mot den stillastående belåtenheten med det bestående. 1890-talet förde fram några nya tankar och skrattade åt 1880-talet. Rytmen mellan konservatism och opposition är nödvändig för ett folks hälsa. Folkets massa — lika färdig till bragder som brott — väljer icke, endast följer sina ledare. Dessa medföra vardera sin lynnesart till den tanke de omfatta, vare sig denna är konservatism i fråga om alltjämt livskraftiga nedärvda värden eller radikala tankar, som dana nya vägar. Det för folken lyckligaste är om de, vilka handhava dess öden, äga konservativa hjärtan men radikala huvuden. Vad den nya tiden kan

skänka folken av sådana män och kvinnor, därom veta vi intet. Vi kunna endast sakta upprepa diktarorden:

Aldrig mäta vad man lider,
kämpa genom tiders tider,
liv för liv och vän för vän,
vackla, störta, resa sig igen
— det är modet, det är lagen
för allt mod som står i slagen,
och där står vi var med sitt,
du och jag i kampens mitt.

Ingen slipper. Var skall svinga
svärd i kallets kamp, och ringa
är ej något kall som bärs
av en tro, en lust att bringa
allt, om allt en gång begärs.
Handen åt varandra, bröder.
Den är störst som starkast blöder,
den är främst som giver mest.
Så blir livets kamp en fest.

(Bo Bergman.)

IV.

UNGA TEMPELTJÄNARE.

I.

Det tjugonde århundradet såg redan före kriget, under och efter det en rörelse uppstå, som är svår att inpassa, emedan den började som ett ungdomens nöje med allvar i botten och sedan urartade. Sommaren 1921 hade jag besök av en tysk yngling ur de skaror av »Wandervögel», som gästade även vårt land. I den tunga ränseln bar han en packe av de skrifter, som stodo i samband med rörelsen, vilken efter världskriget är delad i flera riktningar: antisemitiska ungdomsföreningar och semitiska, luterska och katolska, sådana, som samla proletärer och internationalister under röda fanor, och sådana, som fylka ungdomen under nationalismens baner. Somliga vilja lantlig levnads-konst, där hembygd och yrke bli utgångspunkten för att småningom leva sig in i det hela under gemensamt arbete, lekande, dansande och sjungande. Men denna medelväg var icke så framträdande som de riktningar, vilka för några år sedan fejdade sinsemellan. Den stora medvetna rörelsekraften var den redan före 1914 hos ungdomen vaknade och djupt berättigade viljan att få vara ung, att känna sin ungdom behandlad som ett självändamål, att

spränga de länkar, med vilka hem och skola, partier och fördomar hittills bundit ungdomen vid hävdvunna ideal eller nu tomma former. De unga kände, att det hos dem heliga — och för framtiden outhärliga — bekämpades av hem, skola och kyrka. Deras vackra erotiska känslor, deras varma vänskapsförbindelser, deras glada friluftsliv kallades osedlighet och lättja. Denna de äldres ovillighet att förstå dem gjorde, att de dess innerligare slöto sig samman. Huvudmålet var att ungdomen — likaväl som de andra åldrarna — skulle betraktas som helhet, som sitt eget mål, ej endast som beredelse för att senare börja leva. Antingen de samlades om ett medeltida, av Wagnerdyrkan och folklig konst bestämt program eller kallade sig De vita riddarna eller Spejare (Pfadfinder), var deras lösen: »Vi leva gärna vårt liv med alla dess fröjder och alla dess lidanden.» I England och Amerika — liksom i Norden och Tyskland — är den sundaste delen av ungdomsrörelsen den, som står närmast scoutrörelsen. Men även den katolska ungdomsrörelsen medgav, att ungdomen endast varit behandlad som medel och att all slags auktoritet ansetts som berättigad. Även den reste sig i viss mån. Den socialdemokratiska ungdomen hyllade 1920 i Weimar Goethes födelsedag, kransade Goethes och Schillers byster med rödomvirad lager och symboliserade människodömet genom dramatiska danser. I teatern var stor Goethe-Feier, dit de unga kommo, somliga utan skor men med vilda blommor i händerna och ögon, som lyste samman med flammorna vid fackeltåget.

Hakkorsungdomen — som valt det gamla heliga

tecknet, svastikan, till sin symbol — nedrev kran-sarna. Men de kunde ej göra slut på Goethe, Schiller och Herder, Beethoven och Mozart, till vilkas dikter och toner de unga andäktigt lyssnade.

Denna socialistiska ungdom var medveten om att den enbart ekonomiska socialismens tid är slut, att det inte endast är en socialisering av produktionsmed-len och mera jämlikhet det gäller, utan själskultur. Och ej endast förståndets men hjärtats. Visserligen vill den verka för förståndets upplysning men främst för kravet att bli människa. Den mellanfolkliga förbröd-ningen och freden voro de ideal, som samlade denna ungdom, vars liv i en hård verklighet räddade dem från att sjunka in i ungdomens vanliga stämningar utan form och rörelse utan mål. De kallades foster-landslösa, emedan de betonade mänskligheten före nationen. Men inom alla grupper fanns naturligtvis press- och paragrafsjukan. Blad av olika slag flögo som vårregn i luften. Var gång en yngling klättrade i ett träd eller en flicka åt en smörgås, vips en dikt i något blad. De oändliga fejderna vid meningsutbytena bevarades i noga uppsatta protokoll o. s. v. o. s. v.

Trots allt rubbades ej grundvalen: ungdomens själv-uppfostran genom ungdomen. Men vi veta alla, att ungdomar kunna förtrycka varandra inbördes, att syskon och kamrater kunna missbilda lika visst som för-äldrar och lärare. Här och var har det visat sig att katolicismens anda — med dess förening av verklig-hetssinne och auktoritet, av historiskt sinne och opti-mism — ägt goda möjligheter att leda sin rörelse. Att vara katolik, skrev någon, är att bejaka hela tillvaron

i dess kraft, vidd och bredd, med alla dess spänningar. Detsamma gäller om de judiska grenarna av rörelsen. Men de unga, som nöjt sig med att bilda klickar, partier, föreningar, gillen, sakna det inre föreningsbandet, trots ropet: Vi måste fullkomliggöras! Snart var ungdomen delad i partier, tvärtemot rörelsens första flammande vilja att bekämpa alla partier. Den ena riktningen ville fly från politikens uselhet, den andra ville omvandla politiken genom att, bättre än de gamla herrarna gjort, lösa de politiska uppgifterna. Dessa unga kände sig villiga att handla även samman med obetydligt folk hellre än att endast svärma i det blå såsom politikföraktarna. Anarkisterna ville alls ingen politik eller åtminstone sökte de bekämpa all intressepolitik. Det, som framför allt ledde till ett uppklarande av rörelsen var de händelser, som i Thüringen följde med die neue Schar, vars uppträdande började med fanfaren: *W er d e t l e b e n d i g!* men slutade med lösaktigt leverne. Det borde icke förvåna någon tänkande människa, att ungdomen ville gripa sig an med världsfrälsarkallet i de land, där kriget klarast visat de gamla formernas ohållbarhet. Det är ungdomens rätt och plikt att förkunna det åldrades förfall. Den ungdom, som allvarligt tänkt över staternas och parlamentens vanmakt att ordna de världsliga förhållandena liksom kyrkans och skolans vanmakt att före, under och efter världskriget hålla religion och sed vid makt, denna ungdom törstar efter och söker i alla väderstreck efter nya frälsare. En sådan hittades i en f. d. svarvare,¹ som med en skara

¹ Muck Lamberty hette eller kallades han.

ungdom i följe höjde upprorsfanan, vandrade genom bygderna med blåa vimplar och valthorn, sände flammande »löpsedlar» från ställe till ställe, bådande sin ankomst och överallt predikande om samhällets murkenhet. Allestädes fann skaran medlöpare bland hantverkare, arbetare, ja, lärare och lärarinnor. Flickorna kokade och stoppade, lagade revor, sörjde för en smula ordning och trevnad i lägren. På varje ställe stannade de några dagar för lekar, dans, sång och teater. Alla duade varandra, alla svärmade om att förnya det »edel-menschliche», i vilket en del inbegrepo könssedlig återhållsamhet. Snabbt växte skaran till hundratal. När den nått Erfurt och samlades på de breda trapporna upp till domen voro de redan 2—3,000, när de lämnade staden 5—6,000. De sjöngo om vartannat Minne-Lieder och katolska sånger till jungfru Maria. I de klara kvällarna hörde de sin ledare förkunna, att världen var förgiftad, att endast ungdomen kunde frälsa den. Ty endast ungdomen var levande, var gudomlig. Ledaren talade om ädlare äktenskap, i vilka makarna lyfte varandra uppåt, om viljan till barnet såsom en frälsare. Allt andäktigare lyssnade hoparna och ju fler åhörare mannen fick, dess virrigare blev det ordsvall, under vilket svarvaren talade mycket obildat mot vetenskap och litteratur men med allt högre anspråk rörande sin egen kallelse.

Om någon sporde, vad den yrande skaran egentligen ville, gav ingen ett klart svar. De vackra andaktsstunderna omkring kyrkorna fortsatte långt in på nätterna med dans, »som var rörelsens sakrament». Natursinnet, naturljädjens stegring till naturromantik

och mystik, leklusten och äventyrsandan utmynnade i erotik. Det religiösa inslaget var en drucken allkänsla. Ungdomen trodde sig gudalik, emedan den levde livet som en fest. Till detta hörde för ynglingarna att gå barhuvade i kortbyxor och blusar med djupt förakt för stärkkrage och mössa. Hem och skola, läroböcker och moralbud lystes i bann vid de flammande bålarna under de ljusa sommarnätterna, då de unga voro berusade av tron att de nått harmoni mellan känsla och tanke, vilja och varande, själ och kropp!

Snabbt kom emellertid den stund, då de äldre fingo goda skäl för anklagelsen, att ungdomen satte drömmen på tankens plats och svärmeriet på arbetets. Ledaren visade sig sakna en för ledare outhärlig egenskap: självtukt. Hans hänförelse, som var äkta längtan efter det nya, förvirrade sig ohjälpligt i fråga om vägen till en ädlare mänsklighet. Han fick många »Marior» omkring sig, och åtskilliga av dessa kommo med små frälsare på armen. Strax var han färdig med läran att »barnet ingen far behöver». När en av Mariorna anlade åtal mot honom, fick man veta, att nattlägren i skogarna icke voro gynnsamma för sederna. Det hela blev köttslighet, ehuru talen överströmmat av en andlighet, där Fichte och Schopenhauer, Buddha och Tagore, Lao-tse och Johannes evangelisten, Jesus och Nietzsche flöto som russin i vattsoppan.

Den författare, från vilken ovanstående hämtats, ger full rättvisa åt rörelsens rena början, åt ledarens äkta hänförelse och åt de oerhörda frestelser, som omvärvde den ännu ej 30-åriga mannen. Han var icke endast överhopad av brev, som tackade för frälsning

och uppenbarelser eller tiggde om råd och hjälp. Han var även omsvärmad av kvinnor, som kysste hans mantel, förde fram sina barn att av honom välsignas, ja, själva hembjöd sig åt honom som nya Marior!

Nu egga alltjämt studentkommerser och mensurer den studerade ungdomen till hämnedekrig. Chauvinisterna vilja slå in skallarna på de giftiga »reptiler», vars själva språk äcklar dem: litauer, slaver, judar. Åt de senare räcka hakkorsmännen icke ens handen. De kvinnor, äldre som yngre, vilka hava den allt svårare uppgiften att som mödrar eller lärarinnor leda ungdomen, stå tyvärr inför en idealfattig tid. Det är ej endast den här skildrade ungdomsrörelsen, som urspåret. Och det är ej endast i Tyskland, som företeelser av könslig förvildning väcka berättigad oro.

Ungdomen — även den skara om vilken här varit tal — har nedlagt stort arbete och allvar i kampen mot rusdryckerna. Snart måste den vakna till medvetande om att en mycket svårare kamp förestår: den för den könsliga kyskheten, den stora kärleken, det rena och rätta äktenskapet. Även i detta avseende måste »ungdomen draga världen framåt». Och här är det icke de unga männen utan de unga kvinnorna, som borde gå i spetsen.

*

Sedan några år vet jag ej, huru rörelsen utvecklats. I Carl Lindhagens tidskrift stod 1922 en varm skildring av det tyska ungdomsmötet i Werleshausen samma år i juli, där alla möjliga ungdomsföreningar del-

togo med »sin glada allvarshåg och sin goda, oförskräckta vilja». Endast sinnelaget var föreningsbandet och detta hade sammanfört jag tror omkring tolv grupper, varav den största och grundläggande var »vandringståglarnas». Den grupp, som kallas *Freie deutsche Jugend* har nu flera hundra tusen anhängare och — massor av halva och hela motståndare! Hans Blüher t. ex. förklarar rörelsen som ett »erotiskt fenomen(!)».

I skogsbackarna vid Werleshausen avhandlades livets allvarliga problem. På dagen möten, på aftnarna musik och samkväm. Man sov på höskullar, åt den tarvligaste kost, visade stor fördragsamhet mot skiftande meningar — allt efter borgmästare Lindhagen. Skolorna angrepos på det skarpaste. Med hänförelse åhördes föredrag om lantbrukskolonat, som en grupp skulle börja. Under en klar månskensafton rådde allmän tystnad, och intet blev drucket. Torra trädgrenar kastades på de tända bålarna. Vid det första hånkastandet sade en ung klar stämman: »Åt dem, som föllo i kriget för vår andel!» Så några minuters tystnad, och en ny yngling reste sig med orden: »Åt den obekante guden, som bor inom mig och som jag vill tjäna till det sista!» En ny gren kastades, tystnaden blev än djupare och längre. In i det sista ljödo omkring vår landsman orden: »Må man förbjuda oss hela världen, men den är dock vår!»

Före kriget hörde jag i en tysk samskola föreståndaren fastslå, att Carl Spitteler är mycket större än Goethe, och utropa: »Jag struntar i personligheten!» Hörde honom även säga att de europeiska folken sakna

existensberättigande och att en liten stat — som t. ex. Holland — är fullkomligt värdelös! Jag förstår att tyskarna även i skolorna beredde det nederlag, varunder de digna.

II.

Vad som efter hela denna ungdomsrörelse kommer att bestå blir dess krav på skolreformer. Så har man bildat ett »Bund entschiedener Schulreformen», som kämpar emot den gamla »civilisationsskolan» med dess militaristiska och chauvinistiska anda, dess religiösa, sociala och pedagogiska tvång, och strävar att skapa en »kulturskola» på bred grund med allmänanda och solidaritetsvilja, med sann religiositet och personlighetsdanande självverksamhet. Runtom i världen, framför allt i Amerika uppstå sådana skolor, och radikala skrifter utges i denna anda. Men jag saknar ännu även i de nya skolorna det väckande av verklighetssinnet, som jag anser vara begynnelsen till varje avgjord skolreform.

Inom som utom krigsländerna har en mängd vidunderliga berättelser, skrämmande rykten och grova osanningar blivit kringspridda. Till stor del beror detta på bristande verklighetssinne. Vår svenske diktare Ludvig Nordström har pekat på denna brist, och vill att ungdomen börjar sina läroår med övningar i att under den största möjliga noggrannhet mäta, väga och uträkna. Ty i den lyckligare värld, som uppstår efter kriget, blir det icke längre en heder att

förse pressen med hastiga och hafsiga notiser. I stället fordras största sanningsenlighet i uppgifter och noggrannhet i iakttagelser! D. v. s. det rena verklighetssinne, som man med ett från etiken lånat begrepp skulle kunna kalla ögonens, öronens och läpparnas samvetsömhet.

Det är förvånande, huru föga folkskolor som högre skolor hos barnen fostra detta samvetsgranna verklighetssinne. Måne t. ex. det finnes många eller ens några skolor, där man under räknetimmarna lär barnen väga brev och paket, uträkna portot och frakten för de olika viktsatserna, skriva ordentliga adresser och fraktsedlar, uppsätta räkningar, avfatta telegram, läsa en tidtabell, uträkna vägen för en resa, avstånd och pris eller på samma sätt uträkna avstånd på kartans lands- och vattenvägar?

Flertalet står i dessa avseenden så hjälplöst inför verkligheten, så beroende av postens, järnvägens, telegrafens tjänstemän, vållar dessa så mycken oreda med sin okunnighet och får så mycket obehag av sin tafatthet, att man inte nog kan betona vikten av en sådan praktisk räkneundervisning — som för flertalet vore mycket viktigare än »bråk» och »sorter».

Om vi övergå till en annan sida av verkligheten, huru försummar man icke att uppöva barnens iakttagelseförmåga! Fråga ett barn i en byskola, hur många hus det går förbi på skolvägen, på vilken sida av vägen de ligga, hurudan färg de ha, hur många, som ha trädgårdar omkring sig. Knappast ett kan svara riktigt. När det gäller att ge besked om någon väg

eller sevärdhet i trakten, finner man samma oförmåga att ordentligt iakttaga och klart beskriva. Och de vuxna äro ej mycket mer seende.

Av dem, som deltagit i kriget, får man veta, vilken betydelse som numera tillmätas de enskildas vakenhet, deras förmåga att bruka syn och hörsel, att draga riktiga slutsatser av vad de sålunda uppfatta. Vad som i kriget blir av avgörande betydelse är värdefullt även under fredliga vardagsförhållanden. Ty den, som har ögon och öron med sig, åstadkommer mera på kortare tid än den, som går och sover. Men i detta tillstånd av likgiltighet för den omgivande verkligheten befinner sig ännu flertalet människor. Och först när uppfostran oavlåtligt uppskakkar barnen ur sömnen är bättring att vänta.

Först och sist gäller det att odla verklighetssinnet på alla områden, där det sammanfaller med sanningskärleken.

Man beivrar omedelbara osanningar. Men sådana göra icke hälften så mycken skada i världen som de oavsiktliga lögner, vilka kringspidas genom förhastade antaganden, icke undersökta uppgifter, hafsig tillkännagivanden, av oss själva antagna möjligheter, vilka uttalas som verkligheter. Medvetet utsprida ganska få människor förtal om sin nästa, men de allra flesta göra sig dock skyldiga till denna last just på grund av bristande verklighetssinne, det vill här säga samvetsgrannhet i uppgifter och stränghet i kontrollen över erhållna uppgifter. Från barnens lekar till tidningarnas ledare och parlamentens debatter sträcker sig den brist på noggrannhet, som gör mer skada än

den fräcka lögnen. De flesta diskussioner t. ex. förlängas i det oändliga, emedan ingen talare uppmärksamt hört på, vad den andre sagt utan »missförstår». Grannsämja störes, och rykten förstöras på grund av illa uppfattade och än sämre återgivna uppgifter. Skola vi någonsin få en ändring i fråga om alla synder, som falla under åttonde budet, då måste lärare och uppfostrare börja att på denna punkt ställa upp verklighetssinnets utveckling såsom ett av sina främsta mål. Att noga återberätta en anekdot, en tidningsartikel, en berättelse, en händelse, är mycket mer etiskt väckande än något tal om sanningens värde.

Varje dag förekommer behovet, att klara och noggranna besked givas, besked med varken för få eller för många ord, att ett bud överbringas alldeles så, som det blivit mottaget, att en arbetsgivare, en läkare, en resande får de v ä s e n t l i g a uppgifter han behöver. Huru många misstag, hur mycken tidsförlust uppstår icke, emedan män och kvinnor ej från barndomen lära sig att vara snabba och sammanfattande i sina iakttagelser, sakliga och samlade i sina meddelanden av det iakttagna! Varje uppgift, som avviker från verkligheten, borde beivras. Men icke med anklagelser för osannfärdighet utan genom att för barnen påpeka det slarv, den slöhet de sålunda bevisa, och isynnerhet genom att betona och berömma varje klar redogörelse, varje noggrann iakttagelse, varje väl framfört bud. Så kan man göra det till ett nöje att bli verklighetstrogen.

Goethe anlog i Wilhelm Meisters Wanderjahre en avdelning åt skildringen av en »peda-

gogisk provins». Där uttalas en mängd tänkvärda enskilda sanningar, men det mest tänkvärda är skolplanen i dess helhet. Ty denna går just ut på att hos ungdomen framkalla saktighet, att göra den allsidigt förtrogen med den verklighet, i vilken den lever, att lägga mer vikt vid inhämtandet av färdigheter och yrkesskicklighet än vid bokliga kunskaper. Blevde ett liknande program bottenskolans, då skulle icke endast barnen där känna sig lyckligare. Även de föräldrar, som ännu ofta anse heltidsläsningen onödig, bleve nöjdare genom erfarenheten av skolans förmåga att rusta barnen för deras framtida arbetsliv. Men framför allt skulle de många lärare, som år efter år bruka sin kraft på en uppgift, vilken de ofta känna såsom otacksam, bli befriade från det pinsamma medvetandet att spilla tiden på att inplugga kurser, vilkas innehåll till stor del saknar betydelse för barnens framtida liv. »Pelle Erövraren», som gick ut i det farofulla livet med sin väsentliga väggkost samlad i namnen på de fyra stora och de tolv små profeterna, är i detta fall betecknande. Barnen bli ej bättre i sin vandel, klarare i sin tanke eller dugligare i sitt arbete genom inpluggandet av katekesens utläggningar eller genom att lösa räkneuppgifter, inför vilka livet sedan aldrig kommer att ställa dem, eller upplösa satsdelar i det modersmål, till vilket de på mycket enklare sätt kunna komma i ett mycket innerligare förhållande.

En lärare och lärarinna, som se tillbaka på en lång tjänstgöring, hade kunnat bakom sig äga en följd av övervägande glada erfarenheter, ifall de haft riklig

tid och full rätt att anpassa undervisningen efter barnens behov att känna den bygd, i vilken de bo, den verklighet, inom vilken de skola arbeta, den samtid, i vilken de leva, och det samhälle, som de skola tjäna.

Dessa maningar till väckelse av verklighetssinnet innebära ej att skolan endast bör bibringa nyttigheter. I den ovannämnda »pedagogiska provinsen» lades största vikten vid att fostra de unga till andakt, till vördnad, till kärlek. Utan en sådan själens fostran leder verklighetssinnets utveckling till torr förståndsmässighet. Särskilt i vår tid behöver sinnet för vördnad och andakt utvecklas hos barnen. Intet fattas i vår tid så mycket som den liberalitet, Goethe kallade den högsta. A n e r k e n n u n g, fullt e r k ä n n a n d e av varje värde hos var och en, oberoende av alla partigränser.

Världskriget gav oss övertygande bevis på att åtminstone hälften av alla de missförstånd, alla de beskyllningar, allt det hat, som nu står emellan de stridande folken, ägde en bitter rot i den brist på verklighetssinne, som uppenbarat sig inom alla länder, alla åldrar och alla samhällsklasser. Lösa rykten, om vilkas sanning man ej förvissade sig, voro medverkande orsaker till krigsutbrottet; anklagelser, dem man å ena sidan lika lättsinnigt avfärdat som man å den andra godtagit, hava närt folkhatets flammor. Ja, en stor del av det historiska arbete, varmed framtiden kommer att belastas, måste ägnas åt undersökandet av verklighet och fastställandet av sanningen om världskriget.

Vill man främja framtida fred och förståelse mellan

folken, då måste vägen gå genom uppfostran. — Och ej endast fostran till krigshat och fredskärlek utan till verklighetssinne. Det är denna visshet, som nu kommer att göra uppfostrarens kall mera tungt av ansvar, men även mera lyft till storhet än under någon gången tid.

*

Många av de unga »vandringståglarna» rycktes från de glada strövtågen i berg och dal till kriget. De ha ej lämnat andra minnen än några torvor. Men av dem, som voro för späda att kastas in i kriget, äro många fulla av beslutsamhet att dana en ny jord åt sina egna och sina barns öden. De, som återvänt från kriget, ha berättat om de skador, som alkohol och könssjukdomar där anställde, och den allvarligaste ungdomen har tagit upp kampen mot dessa eländen. De amerikanska nykterhetskvinnornas lösen — »Om-sätt känslorna i handling!» — är även denna ungdoms, som hoppas på en tid då

"These things shall be; a loftier race
Than ere the world hath seen shall rise
With flame of freedom in their souls
And light of knowledge in their eyes."¹

Levnadskonstnären utför, vad han noga beslutat, medan levnadsakrobaten gör vad han behagar. Den, som ej vet skillnad på en trollflöjt och en visselpipa, bör ej tala om musik. Och i fråga om den ädla själv-

¹ Dikten återtonar Nietzsches tankar om den nya ungdomen och dess fostran. Teologie docenten H. Rosén har i sin lika djupa som klara bok: "Livsproblemet hos Nietzsche" betonat detta.

behärskningens konst står ungdomen i den nya världen med trollflöjten, men i den gamla med visselpipan. Men ack, många medel för världsfrälsning surra i luften och ofta hakar sig ungdomen vid ett par av de ting jorden mest behöver och ängslas att bli störd i sin ensidighet av de äldre! Ty ungdomen anammar varken fädernas arbetssätt eller deras själaspis, vare sig den sökes i enligt ungdomen föråldrad religion eller filosofi. Fäderna finna ännu tröst i tron, att tiden endast är en kort beredelse för evigheten eller, om de äro socialister, för den jordens härlighet de sett stråla in i sina källargluggar. Men varken ovanifrån eller framför sig ser efterkrigsungdomen ljus. Om än lyckan kan lysa över de enskilda som samfundsmedlemmar, äro de icke troende nog att bergfast lita på sin lära i dess forna ljusa gestalt. De, som nydanades i skyttegravarna, nådde till den djupa upplevelsen att fienden var en broder, att tvärsöver alla nationella gränser ilade människan till människan. Men ungdomen har tyvärr ej mycket mer att säga. Unga diktare och konstnärer visade perversa fantasier, som kallades konst. Men dessa formlösa rysligheter äro nu på återgång. Det finnes redan unga människor, som gärna vilja vara lärlingar, som söka ro och stillhet för att inhämta ungdomens svåraste läxa: tukt och ödmjukhet. Dessa få veta, att ljuset måste komma in i människolivet genom var människas egen lilla lampa, som de själva måste underhålla. De tro ej, att någon annan politik kan dana en människan värdig samhällsbyggnad än en i

samhälleligt handlande uttryckt sedlighet. Att bo i vindsrum eller praktrum, att vara universitets- eller folkskolebildad, att vara man eller kvinna är innerst likgiltigt, liksom att tillhöra ett stort eller litet folk. För ej tio år sedan kom med marsvinden bud om Rysslands befrielse. Det var en mänsklighetens heliga stund. Sedan dess har den heliga modern Ryssland andligt — som i bokstavlig mening — förtärt sina stackars barn. Den i varje nytt skede av stora omvälvningar gjorda erfarenheten, att när revolutionens bågare synes bräddfull, är skummet mycket, men det ädla vinet sparsamt, denna upprepas åter. De krafter, som spännas för att störta, äro ej desamma, som bygga. Allra minst finnes den styrkan hos de satsar, som ge stoffet makt över själen, som lära, att en välmående arbetare städse är god, men en välmående borgare städse usel, att en befriad träl städse är frihetsvän, men en av trälen inburad borgare städse tyrann. Ungdomen anar, att borgardömet med sina liberala, proletariatet med sina socialistiska, bönderna med sina agrariska läror, endast kunna kivas, att de aldrig skola flyga in i en värld med renare luftkrets, förrän ett nytt andeliv renat den, som nu välver sig över jorden. De veta, att ej ens de nyttigheter, som fordras, kunna förvärfvas, så mycket mindre de andliga tingen. »Det heliga Ryssland» har dock givit vårt släkte den känslan, som Europa ej på liknande sätt erfarit sedan 1789, att vi nått ett nytt skede i världshistorien, ett, där de bästa hoppades på en förnuftets och känslans kultur, en rättens och samvetets politik, den som ännu kallas utopi. Och när Ryssland

hunnit genomlida följderna av fädernas synder, fäder, som hade för små män till sina stora mål, för svag flygkraft till sin stora längtan, då skall man kanske där överge de många vindlande parlamentariska vägar och nå fram till den stund, när det blir en enhet av de många lärorna, den religiösa enhet, som den slaviska själen bär inom sig såsom gåva till mänskligheten. Denna själ har nu som aldrig förr på jorden uppenbarat, huru vansinnig tanken är, att folkstyret ensamt vore nog på det allt annat skall falla oss till. Man kan ej ens taga bort brödbekymren genom folkstyret, om ej arbetsviljan, viljan till rättvisa och andra andliga egenskaper väckas. Konservatism, liberalism, socialism, kommunism, män och kvinnor, barn och djur hävdade under världskriget de sistnämndas moral. Men ingen kan neka, att Lenin brann av den slaviska, Trotsky av den judiska idealismen. Den förres nu fullbordade, den senares kanske snart slutade levnadslopp visa, att idealism kan föra folken i helvetet. De fattiga bönder, som, då Marsrevolutionen under Kerenskij utbrutit, vandrade till Tolstoys grav för att där tacka och lova, voro i sin barnafromhet närmare sanningen än Lenin och Trotsky. Någon gång var revolutionens anda, svepande över vidderna, uttryck för den fria, levande människokraft, som i nästa släktled nybygger. Att lägga makt i förut maktlösa händer och egendom i förut tomma kan skapa några sköna stunder. Men de bli korta, så länge massan är så tung, att den glider efter de folkledare, som taga de största orden i munnen. Och så länge ändringar ske genom glidkraft, ej genom växtvilja, blir

glidningen bakåt lika lätt som framåt, reaktioner lika naturliga som revolutioner. Den villan, att den goda viljan — eller Guds vilja — städse banar sig väg, vederlägges var dag i världsriken som backstugor. Det finns inga oemotståndliga högre krafter. Det finns folkviljor och massornas viljor. Massor handla som änglar på måndag men som djävlar på onsdag. Och så finns det små eller stora enskilda människors kraft, som kan växa, även den, till ängla- eller djävla-makt för sig själv, de sina, sitt parti, sitt land. Den nya ungdomen har en stilla tanke: att småningom skapa Gud, eftersom Gud så helt misslyckats i att skapa mänskligheten. Vågbrytaren mellan den äldre tidens ungdom och den nya tidens är otron hos den förra och tron hos den senare på människans fullkomningsdrift och skaparmakt. Men vi optimister — jag säger trots mina snart 75 år vi — tro ej, att Jesus misslyckades i sitt försök att mänskliggöra människor — att »frälsa dem» enligt kristligt språkbruk — emedan människorna voro för hårda att genomglödås av hans kärlek. Denna kärlek är så kostbar, att den lika litet kan tagas i vardagsbruk, som man gör plogar av rent guld. Det finns ett värde, mindre sällsynt än kärlek och guld, mera tjänligt till vardagsbruk: rättvisan. Den sociala demokratiens världsuppgift är — trots allt — att sätta in den kraften i mänsklighetens historia, såsom liberalismen engång satt in frihetens och konservatismen trohetens. Ingendera är allgivande, men alla ha skänker att giva. Kyrkorna, som förkunna förnuftets vanmakt och människo-

naturens ondska äro verkligen »genialt misstrogna».¹ Men ungdomen vill ingen kyrka och intet parti: den närmar sig den slaviska själen, som vill dana en syntes av dem alla. Och vill det »trots allt». Detta är ungdomskänslans eviga kraftkälla. Må den stå med trotsigt knutna händer såsom »Wandervögel» eller med en spade i jorden, en yxa i skogen, allestädes igenkännes den nya ungdomen genom sin nya vilja, huru få och små de verk än äro, som den hittills lyckats utföra. Men så länge det ena släktet river upp det andras mödosamt lagda trappsteg, blir ett nytt släkteleads vinning knappast en hårsmåns lyftning. Förnuftets väldigaste vinningar och etikens djupaste bestämningar blevo redan under Kants liv undanknuffade, när det individuella, originella, geniala — och med rätt — begärde mera rum. Sedan blev denna romantik efter Napoleonkrigen kyrklighet, mystik, nationalism liksom den nu nyväckta religiositeten blir katolsk eller lutersk renässans, teosofi, spiritism och tusen andra ting, som växa likt blomstren på marken, i dag fröjda ögonen, i morgon kastas i ugnen. Inom politiken ha folkpartierna brutit sig fram till den rådande villoläran, att demokratisk parlamentarism blir rättens väg. Riksdagsprotokollens blå likkistor omsluta den villan. Manchesterskolan bevisade ej, att liberalismens lära om den fria tävlan var en evig sanning. Socialismens seger ha ej kunnat fastslå, att Marx' läror om en uteslutande statshushållning äro sanningen. Syndikat, karteller, truster, gillen, fackföreningar ha alla sin tid, och alla ha en liten del av

¹ Dostojevski om Bismarck.

sanningen. Under tiden sjunker Europa ned till ett före detta kulturområde mellan en åter vaknande Öster och en yrvaken Väster, medan det parlamentariska partilivet fortsätter. De unga stamma på den läxa, världskriget börjat lära dem, den att vad som kallas rätt i de enskildas handlande ej kan bli orätt i folkens, utan att även den ekonomiska och militära styrkan måste böja sig för lagar, också om det egna landet därpå förlorar. Den nya ungdomen omfattar den lära, som Fichte för mer än hundra år sedan gav :

»Religion är ej en syssla för sig, skild från andra, en syssla som skall utföras vissa timmar och dagar. Religion är den inre ande, som genomtränger allt annat tänkande och handlande.»

Intet utplånar gränser så som en religiös upplevelse. Ur skyttegravar, fångläger, sjukhus har kommit en liten skara ungdom, som ej dansar, sjunger och talar sig från allvaret. Den känner det så starkt, att det blivit en ny omvändelse. En sådan blir aldrig djup, då den växer ur väckelsemöten, där de unga, som snyfta i extas över synen av nya himlar och en ny jord, om några år »jazza» och »steppa» med samma hänryckning. Det är icke de lätt hänförda utan de långsamt vunna, som veta, att flyktig extas aldrig givit ett nytt hjärta. Endast de, som äro hårda mot sig själva, äro de av anden kallade, endast de äga rätt att stundom bryta sed och lag, emedan de äga stora mål. Dessa unga lägga ödmjukt sina huvuden i stoft och viska till sin helige ande: »Unna mig nåden att tjäna dig!» De veta, att denna tjänst nu mindre är en klasskamp än en kamp mot alla klasser; ej en strid inom ett

visst parti utan en strid mot alla partier. De avsky partidogmen, att en orättvisa kan hatas bort. De veta, att »lyckoläran» aldrig ordat om den enskildes små nöjen, ej ens om hans stora lycka utan om uppgiften att — oberoende av trosbekännelse, kön och stånd — frigöra vars och ens själsliga krafter. Människan får aldrig offras för medborgaren, detta var såväl Fichtes som Wilhelm v. Humboldts lära. Den senare säger: »För att skydda medborgarnas säkerhet måste staten förbjuda eller inskränka endast de handlingar, vilkas följder kränka andras rättigheter, vilka utan eller mot deras medgivande minska deras frihet eller deras egendom eller i fråga om vilka detta med sannolikhet kan befaras... Men varje större eller ur andra synpunkter gjord inskränkning av den personliga friheten ligger utanför statens verksamhet.» Men båda lade till denna lära en annan: att människan först då är en hel människa, när individen kan offra sina enskilda mål för det hela, som är mänskligheten eller den del av denna, som är fäderneslandet. Visserligen, menade båda, kan staten i vissa fall behöva tvång såsom uppfostringsmedel, men statens mål är att göra sitt tvång obehövt. Fichte pekar på Jesus och säger, att hans mål var 'att befria och fostra människan ej för det som är men för det, som evigt varder, med andra ord: att dana människosläktet till hela människor. Fichte trodde, som vår E. G. Geijer, att »envar kan göra något bättre än andra». Men Geijer som Fichte torde ha blivit betänksamma över det bruk denna demokratiens grundtanke

fått i nutidens parlamentarism och som låter så: Envar kan göra allt lika bra som den bästel

Runtom i världen har parlamentarismens urartning framkallat en rad dramer, eftersom dikten är eld- eller molnstoden, som går före verkligheten. Alltjämt står striden mellan det förgångnas segerfanor och sarkofager och framtidsviljan att dana ny historia. Dramer handla om den stora flyttningen till det land, som man hoppas skall flyta av mjölk och honung. Böcker komma, lika fulla av ångest, som den måste vara, som ser en älskad varelse fastnad i ett maskineri, hotad med död eller stympning. Ungdomen befinner sig nu mellan parlamentskatolicism och parlamentsprotestantism och — som i Worms 1521 — står den senare ensam med sitt samvete. Den ungdom, som annars skulle funnit all politik torr som spik, slök den som sparris, när det fosterländska studenttåget 1914 gick till Stockholm. En stor del svensk ungdom fattade då borgårdstalet som en befrielse, en trollformel, som stannade det parlamentariska maskineri, där deras personligheter utplattades. Annan ungdom trodde, att det icke skulle bli de i utvecklingen förbrukade »statstankarna» utan nya tankar, såväl friare som fastare uttryck för folkviljan, vilka måste segra. Västerlandets statstanke är demokratin, och det är betecknande, att en antiparlamentarisk förening, som bildats i Frankrike, kallat sig *auto-demokrati*. Ungdomen kände att det yppersta i demokratin måste fullföljas och fullkomnas. De, som tro något annat, »räkna rysk vecka», som det kallas på landsbygden, när någon sackat efter alma-

nackan. För att fullfölja demokratien måste alla landets barn få samma möjligheter till uppfostran och politisk maktutövning. För att fullkomna demokratien måste personlighetens och sakkunskapens makt säkerställas. På det beståendes grund måste den kulturkampen föras, och ingen, som kommer från skuggornas värld har något svärd att erbjuda. De, som 1914 hade endast en idé: »Med Gud för konung och fosterland»; de, som mena, att begreppen god svensk och god världsborgare innesluta varandra, att intet miljardförsvar ens kan skapa ett tryggt Sverige, om försvarsvilja ej finns hos hela folket — en vilja, som väckes av nydaningar till de tyngst bördeb belastades förmån — dessa kallades grånade och stelnade i 1800-talets dogmer! Det var »nyromantiken», som visste vägen till ungdomskällan, ur vilken man drack konungskhet, försvarslidelse och nationell självtillräcklighet! De tidsenliga ville en stark konungamakt som uttryck för en stark statstanke. Ej endast i de politiska lekstugorna, där ömsom trumpet, ömsom flöjt ledsagat kungssången, utan även från andra håll, hördes samma tal. Men det blev ej lätt att fortsätta med ständiga leverop för kung och fosterland eller drottning och modersmål. Eller med andra ord, att jämställa eviga värden med tillfälliga.

De, som kunna detta, ha aldrig erfarit de outsägliga, högt över alla, även de skönaste, sånger svävande känslor, dem orden fädernesland och modersmål ingiva; känslor för vilka möjligheten att dessa värden kunde förloras blir ett sådant kval att blotta tanken är outhärdlig!

Det är icke emedan den konungskes fosterlandskärlek synes de andra för stor: nej, emedan den synes dem för liten, som de vid nämnda fosterlandskärleks utbrott sluta sina läppar.

Men det var ej långt efter, som många av dem funno den ökade värnplikten som en olidlig tunga för studierna! Hur många, som nu verkligen se det tyska brottet i rättens ljus, bortljögo det icke, då brottet syntes lyckat? Hur många facklor ha ej burits i novemberdimmor till Gustav II Adolfs och Karl XII:s ära av studenter, som några år senare undertecknade fredsupprop! När endast en liten del av den svenska ungdomen 1864 infriade skandinaviska löften, blev ungdomen djupt sviken, emedan Sverige ej hjälpte sitt broderland. När Norge och Sverige skildes 1905 blev en stor del ungdom djupt sorgsen, emedan vi ej bekri-gade ett annat broderland! När 1918 en liten del av den svenska ungdomen infriade den gamla skandinavismens broderlöften till Finland, hotade en stor del arbetarungdom med uppror, om hjälp bleve given med allvar!

Ty som moln jaga de unga själarna. Olika belysningar, skilda tidsstämningar ändra deras färg. Den fosterländska romantik, som lever i den blå skymning, där alla verkligheter mista sina rätta storleksförhållanden, kan synas dem starkt frånstötande några år senare. Likaså de röda fanorna för dem, som dock vandrat under dem med brinnande hjärtan. Ungdomen, som städse är golfströmmen i tidens hav, har visserligen någorlunda hållit värmen uppe, medan den väntat på att den stora världsstriden skall stå under

svarta, grå eller röda fanor. Färgerna komma att skifta efter de olika åldrarnas, lynnenas och folkens bakgrund. Endast ett är visst: icke fanornas färg är det avgörande, utan makten i de stora tankeböljorna. Och denna får ej dömas efter de spillror, som från natt till morgon stanna på stranden. Kungsvägen skapas av ingen myndighet. Den var stundom kungstankarnas, stundom hjärtevinlandets väg, vägar som inga lagar kunna skänka och inga stäcka. På lekplatsen som i statsrådet är personlighetens makt lika oemotståndlig som outhärlig. Inom folkdömets gränser kan ingen medborgare äga mer än en grundlagsbegränsad makt, en mer eller mindre inskränkt. Oinskränkt är endast den makt en personlighet utövar. Står en sådan medborgares vilja till det goda samman med en fin och försynt personlighet, har han svårt att få massan med sig. Då kan han lyfta på hatten — eller kronan — och gå. Är han svag, stannar han och underkastar sig. Tiden efter 1914 ger oss en rik bevissamling. Den s. k. »förbrända individualismen» har uthärdat de glöd ungdomen lagt under bålet, när individualismen blivit bränd under många fula namn — egoism, egocentricitet, solipcism — och »totalismen» hissad i topp. Och visst har denna bud till den fula privatism, som inom alla partier och läror är den allmänna egenskap, vilken kännetecknar omänniskan. Privatism är en kvickrot, som måste ryckas ur alla åkrar. Den nya ungdomen vill varken den förnäma avskildheten eller ett motståndslöst hopahängande med massan, så att man flyttas fram och åter med dess rörelser. Den vill kämpa mot dogmen, att »ingen politisk dådkraft fin-

nes utanför ett parti». En lika stor lögn som den forna, att »ingen frälsning finnes utom kyrkan».

Den nya ungdomen ser att i politiken den egna granskningens, det egna samvetets, den egna synviddens utslag intet gälla. Endast lydnaden, ty den leder till de stora partisegrarna. Förr eller senare går tänkande ungdom ur dessa partier. Inom vår statskyrka är samvetsfriheten ojämförligt större än den inom partierna. Visserligen gör kyrkan ännu ofta individualism liktydig med själviskhet, själsvåld och sedeslöshet. Olusten för partier kallas alltid av partiet opålitlighet, egensinne, tillgjordhet och högmod. Men redan på Arilds tid tvingade sig ungdomen till frihet att följa de vägar, som samvetet utstakat. Ungdomens skarpöga har sett, att det »statsgagn», som 1914 var A och O, störtade tre imperier. Men det har även sett, att envælde, övat av en tsar eller en Lenin, ej heller tar hänsyn till livet. Den ryske tsar, som med en linjal och en blyerts på kartan utstakade en rak järnvägslinje, som ingenjörerna sedan med stor möda nödgades bygga, är ungdomen lik. Den vet, att under de stora stunderna i ett enskilt eller ett folks öde är »den ensamme den starkaste» (Ibsen) i den meningen, att nederlag i nuet ofta bli segrar i framtiden. Den stormiga udde, som den hånade kringseglar, blir senare »det goda hoppets» att nå drömmarens Indialand. Och ehuru ungdomen får svidande ögon av att vägen blev så mycket längre, än den väntade, ehuru så många tröttna på vägen, så finnes dock i varje tid de, som motstå både reaktionens tärsot och revolutionens

brådsot, som icke av några nationella eller religiösa eller parlamentariska orsaker låta tvinga sig att gå för ankar. De idéer, för vilka segrarna sade sig strida — rättens helgd, folkens frihet, en evig fred — låta redan i femtonåringarnas öron såsom en mycket avlägsen klockklang. Men dock gå de unga åt det håll, varifrån den ljuder. De levande ha rätt till deras verk, idealen till deras väsentliga väsen. Men att utföra verken enligt sitt nya väsen, detta är hjältemod och kan bli martyrskap. Detta är att med ett helt liv svara på frågan, huru de skola kunna bidra till ett återuppbyggande, till att mänskliggöra mänskan, till att skapa Gud. Mänskligheten tedde sig i världskriget som en väldig atlet med en liten hjärna, nu ter den sig som en krympling utan rörelseorgan. De stater, som hoppas bli översåtar bland undersåtar, komma att driva världen in i nya krig, där makt är rätt och våldsdåd påbjudas, mot vilka världskriget var lek. Finnas då hjältar, som vilja dö för sanningen, att rätten är makt? Skola de leva för den »ömsesidiga hjälpens» lag och så närma sig ett folkdöme, där den bildade ej trampar den obildade eller omvänt, utan alla samverka, så att de nya samhällsformerna tillgodose såväl de enskildas som det helas behov av styrka i de stora grundsatserna och böjlighet i bisakerna? Det är grov vidskepelse, att kroppsarbetarna kunna tillgodose hjärnarbetarnas behov eller omvänt. Vardera måste tillgodose sina behov inom de gränser, som omsorgen om det hela uppdrager. Historien visar oss sedan faraonernas dagar en oavlåttlig jämviktssträvan mellan olika klassers rätt, mellan enskilda gruppers

frihet och det helas krav, mellan utvecklingens behov av frihet och av ordning, av rörlighet och av fasthet, av ungdom och av ålderdom. Denna rytm av spänning och utjämning finnes i varje växt, i varje djur, i varje människa, i varje tidsålder. Ordningskravet är en lika djupt rotad grunddrift i människonaturen som friheten, och slitningen i hem och stater uppstår, när en av dessa grunddrifter vill taga sin rätt på den andras bekostnad.

III.

Jag har ovan sagt, att den stackars nutidens människor — i sina nöjen lika fria från äkta skönhetskänsla som i sitt allvar — ej längre kunna se eller höra, tåga eller lyssna. De kunna ej vandra stilla i skogarnas djup eller tåga, när de i solnedgångens ro på sommarvärmda vågor, simma i lösta böljor eller under skridskolopp se upp i stjärneljuset. Den naturnjutning, där ingen tävlan ingår, är för dem död. De rasa fram i motorbåtar, bilar och flygmaskiner, rusa, då de borde se, fotografera, då de borde vila, och filma, då de borde knäböja. Att synas och höras, aldrig se och lyssna, är nutidsmänniskans väsen, ty hon har ingen oskuld i sinnet. Gustaf Fröding sade engång med en kvalens tyngd, som gjorde alla oss lyssnande stumma: »För att dikta måste man vara ormbiten.»

Nutidens ungdom undgår helst det ödesdigra ormbiten. Den diktar och bekänner, talar och handlar med en frimodighet, som i stora stunder gör den skön. Men det är farlig vardagsvana för tro som hänförelse.

för sorg som glädje. Ensamhet är ungdomens rätt i väntanstider, är dess växtvillkor. De, vilka ännu äga oroliga hjärtan, som ej stillas, förrän de vila i den Gud de skapa, ha undfått sorgens gåva, som ingen ungdom före dem. De kunna ej som den »moderna» kristna ungdomen på förmiddagen tala om Gud i världsförloppet, om frälsningsmysteriet och helgelsen, men dansa och sjunga på aftonen. Leva, leva, leva det trots allt sköna livet, detta rop har från skyttegravarnas frälsta till statartorpen skallat över jorden. Endast små flockar ha lidit ångest för sin nya tro, en ångest, lik en kvinnas för ett nytt barn, då förlossningen kostade det förstas liv.

En sanningskornens sammanmäld har städse skett, då mänskligheten flyttat ur en åskådning av religionen — och genom denna av livet — in i en annan. Östern och Västern hade blandat blod vid Tibern och Nilen, vid Jordan och Ganges, när kristendomen framträdde. Nya världsdelar, nya floddalar, nya färdevägar bevittna nu nya tänkesätt och skola bevittna nya religioner. Endast ett är visst: att intet — från det blekaste leende till en godhetens världsberömda bragd — saknar sin vikt på denna sorgernas jord.

Guiglielmo Ferrero har påpekat, att Europa före världskriget befann sig i det kaos av mot varandra stridande meningar och varandra motverkande handlingar, som uppstå, då tvenne livsåskådningar blandas. Vår tid har velat för mycket och därför ej kunnat välja en riktning. Antikens bestämdes helt av statens idé, och därav följde trång nationalism och krigiska principer. Medeltidens kyrka förkunnade, att en

högre lag härskade över staten, som borde underordna sig broderlighetens och den moraliska fullkomlighetens idéer. Den antika som den katolska åskådningen var hel och följdriktig, kunde ge livet en bestämd prägel, en fast stil. Genom båda blevo stora kulturverk utförda. Vardera skedet ägde svagheter, som voro skuggan av dess säregna styrka. Vår tid har sökt ena båda principerna, och följderna har blivit kaos. Å ena sidan kosmopolitism, internationella intresseorganisationer, folkliga överenskommelser och folkblandningar. Å den andra nationell partikularism, krigaranda, statsövervalde. Men den antika staten var mycket mer bunden av överenskommelsernas helgd än vår tid, som öppet förkunnar styrkans gudomlighet, folk rättens vanmakt och krigets rätt. Europa tror sig kunna förena krigets och fredens fördelar, den moraliska fullkomningen med maktviljan och vinningslustan, kulturvärdenas kvantitet med deras kvalitet. Men detta stred mot den livets lag, som visar, att man aldrig kan äga allt samtidigt, att man måste avstå från det ena för att hava det andra. Brotten mot denna livslag fingo de tragiska följderna samtiden bevittnat. Den retbarhet, den brist på sammanhang i handlandet, den osäkerhet i allmänna meningen, som tiden omkring världskriget visat, beror på att folken ville freden men beredde sig på kriget, ökade statens befogenhet och minskade dess auktoritet, dyrkade makten och talade om rätten. Men när två så skilda begrepp som framgång och fullkomning blivit sammanblandade, kommer den tid, då mänskligheten måste välja. De germanska folken finna sig lättare i det mot-

sägelsefulla och måttlösa än de romanska med deras behov av klarhet och jämvikt. Men alla folk måste nu tvinga sig ur den moraliska och intellektuella andan och rikta det nya släktet mot fullkomningens ideal i stället för maktens. Ett ideal, som måste förena den andens högspänning och den religionens hänryckning, som medeltiden ägde med den jämviktsfagra självbe-gränsning, den måttfullhetens harmoni, som antiken uppenbarat. Så långt Ferrero.

*

De stora valen — de, som bli märkesstenar i folkens och de enskildas liv — stå städse om ett antingen — eller. Såväl folk som enskilda äga sina högtidsstunder, då ej den slappa sammanjämkningen utan den stora syntesen mellan ett par stridande blir nådd i en frid, som övergår allt förstånd. Men det är endast snabba stunder vi leva i de vita viddernas fred. Denna fred har något av den bästa judendomens anda, som i sitt innersta är oberörd av världens väsen och tidens flärd och för vilken döendet endast är ett »gående ut genom den ena dörren och in genom den andra». Huru vitt skilt detta österländska själstillstånd än i övrigt är från ungdomens, i detta äro de likasinnade. Dessa unga har över sig något av de gamla judarnas tragiska allvar. Detta gör dessa fåtaliga unga till tjänare i det nya Jerusalems tempel. I deras hjärtan ljuda sånger, som likna Pär Lagerkvists:

Tiden är röd av blod och längtan
röd av vår strid och vår heta tro!
— händer vi sträcker i trots och trängtan
upp ur vår trötta vardagsro — —

10. — *Key, Allsegraren II.*

— — — lågor flamma där mörkret stod,
tiden är röd av längtan och blod
— blodet är vårt!

Sedan skall komma — en gång när natten brister i öster —
morgon med blidare sken och mera dämpade röster,
morgon, som sänker sej sval i dessa daggiga dalar
där nu vårt heta ord och vår heta lidelse talar — —
då ska de fuktiga fälten ligga i bidande vila,
vänta plöjande män — — — Ur rymden skall solskenet sila.
Sol skall välsignande välla i breda och ymniga flöden
över den fattiga jordens fattiga människoöden.

Dock! Den morgonens folk — ett dristigt, i drömmar danat!
aldrig förglömma det skall vår eld — som vägarna banat!
aldrig förglömma att dagens ljusnande stillhet tändes
av några irrande bloss, som trotsigt i natten brändes!

V.

DEN HELIGE ANDES TEMPEL.

I.

Kriget slök omedelbart miljoner fäder, medelbart miljoner mödrar och barn, ynglingar och ungmör. Inom krigsländerna predikades folkökning som fosterländsk plikt. Orden föllo i god som dålig mark. Kriget hade ödelagt mångfaldiga föräldramöjligheter. Det hade släckt många mödrars vilja att föda och fostra barn till nya krig eller ny hungerpina. Den fysiska, moraliska och intellektuella urartningen väckte en rasande lust till könsliga njutningar utan föräldraskapets mödor. Trots alla statsgynnade medel att uppehålla folkstocken sjunker de burgnas barnantal, medan de fattiga fortfara att uppfylla jorden med sin tynande, svältfödda, ja, ställvis — på grund av mödrarnas hungerkval — till föda brukade avkomma. Den kärlek mellan man och kvinna, som är allvarlig framtidsvilja och själfull förståelse har i krigsland och icke krigsland, i Norden som i Södern mer och mer grånat till forntidsskugga. Lösaktigt leverne blev ofta följden av ungdomens kamratskap i arbete och studier, sport och nöjen. Och även där så ej blivit fallet, dansar ungdomen sig till lungsot i rök- och dammfyllda lokaler, lånar pengar eller pungslår föräldrarna för sina grann-

låts- och nöjesbehov. Ja, fäder från fattiga hem tigga i de burgna om mynt att tillfredsställa sina barns ägolidelser. Men här blir ej vidare fråga om dessa ruttna frukter på folkträden utan om de alltjämt friska, som dock tillsvidare äro flertalet.

Ännu under början av förra århundradet stiftades i regeln äktenskapet genom föräldrarnas underhandlingar. Men sedan ett halvt sekel börjar ungdomen stifta sitt äktenskap själv och vid dess ingående allmer taga hänsyn till blodets renhet, ej till guldets mängd. Den av ingiften orsakade blodförsämringen har börjat oro ungdomen. Skönlitteraturen, den känsliga betecknaren för tidsandan, har redan börjat behandla dessa ämnen, t. ex. Ernst Zahn, som i en bok berättar, hur alla kvinnorna i en bygd besluta sig för att förbli ogifta för att utrota bygdens förbannelse, blödarsjukan. Redan under 1880-talet började en och annan ung kvinna eller man lyssna till de stränga lagbud naturen själv stiftat, bud, som kräva försakelse av föräldraskap, då detta med visshet skulle innebära faror för avkomman. Lagstiftningen har i alltfler fall sökt hejda överförandet av dåligt arv genom att hindra kroppsligt eller andligt mindervärdigas fortplantning. Den har börjat trygga de utomäktenskapliga liksom de äktenskapliga barnens faders- och modersvård liksom att trygga barnen mot föräldrarnas vanvård och misshandel. Här börja lag och sed komma i den växelverkan, att slutligen sådana själstillstånd — hos fåtalet medvetet, hos mängden omedvetet — danas så, att känslorna gripas av de synpunkter, som redan

nu inverka på eller motverka de små människo-
ämnenas förädling. Många släktled skola svinna,
innan det allmänt ingår i sinnelagen, att det var allvar
i orden i den gamla brudvigseln om att dana efter-
kommandes sällhet, men att detta allvar måste börja
vid själva valet av man eller hustru. Det andligt som
kroppsligt ofruktbara driftliv, som friska män och
kvinnor nu med eller utan laglig vigsel våga kalla kär-
lek, kan här lämnas åsido.¹ Endast den äkta kärleken
bär den frukt vi kunna kalla ömhet, godhet eller den
evigt bindande makt, som sammanhåller hem och sam-
hällen. Endast den äkta kärleken skapar hängivenhet
intill varje rest av självet, danar en förening på liv och
död, som — vigd eller ovigd — innebär båda makar-
nas vilja till livslång trohet och föräldraskap. Denna
kärlek har nu i kronan fått en ny gren: ansvars känslan
för det nya släktet. Ett djupt älskande par är redan
fysiskt som psykiskt outtömligt på ingivelser, över-
raskningar, nybildningar genom sin stora känsla. Och
denna rikedom kommer att mångfaldigas, då hela det
nya, spännande och gemensamma problemet om deras
barns väsen av dem gemensamt skall lösas. Nutidens
kvinnor ingå ej ovetande sina äktenskap. Den sexuella
upplysningen har bedrivits med oerhört pjoller eller
oblyghet. Icke en mor eller far bland tusende finner
ännu de kyska och klara, efter varje åldersskede avpas-
sade ord, med vilka detta bör ske. Gossen som flickan
upplysas om livets heliga ursprung genom kamraters
eller vuxnas grova munnar, medan föräldrarna lita

¹ I åtskilliga Verdandiskrifter och i "Kärleken och äkten-
skapet" har jag utförligt behandlat ämnet.

på deras »oskuld», som endast är en oklar halvdager över ett lockande område. De få kvinnor, som redan på 1880-talet började med »sexuell upplysning» betedde sig enfaldigt. De radikala voro lika urbota som de konservativa i fråga om sin stora ideala programpunkt: att värna hemmens och minnenas helgd. Tal och tryck, möten och föreningar vållade nya svall av pappersmassa. Jag tror man stiftade föreningar för rensande av dibarnsflaskor! Man fick riksdagsmotioner om grovbröd och tuggning åtminstone i Sverige. Oföränderligt kommer vart tionde år ett långt meningsutbyte om prygel för barn och bovar, men ingen vågar upprepa de särdeles tänkvärda ord jag skrev för snart tjugufem år sedan, att kroppsstraff endast duga för barn under 3 år, allt annat prygel bör ges åt föräldrarna och andra fängelsebetjante. Ett släktled piskare följes av ett släktled klemare, och det går långsamt att utrota ett tortyrmedel, som ännu anses lika outhärligt för barn och bovar som engång tortyr och bål för olika troende.

Det är således ej underligt, om den nya uppfostringsläran från och med Comenius och Rousseau, Pestalozzi och Basedow eller de nya hälsolärorna, rashygienen, rasbiologien, ärftlighetsproblemen, nödgas arbeta i århundraden, innan mödrarna allmänt skola kunna visa en stolthet lik Grachernas moder. Lika litet som över de nu röstberättigade kvinnorna skiner över de — i alla slags kurser och examina utbildade — mödrarna den strålkran, som lovar hänförelse för släktets självfrälsning. Ypperliga kvinnor och män, som utfört hjältedåd i fråga om stat och samhälle, ha ännu ej

anat alla det nya släktet rörande frågor. Att göra slut på allt barnarbete inom industrien, på de minder-
värdas rätt att alstra avkomma, att skaffa de utom-
äktenskapliga barnen full jämlikhet i fråga om namn,
vård och arv gentemot fader som moder, detta hör
till det inom en nära framtid ofrånkomliga. Men jag
tror ej, att det blir allvar, förrän det sammanfaller
med religionen. Ej den eller den religionen, men
med religion i ordets stora, höga, allmänmänskliga
mening. Äktenskapet måste bli religion, om det ej —
även ingånget av varmaste kärlek — småningom skall
sjunka mer eller mindre nedom de ungas drömmar
om sitt äktenskap. Religionerna dö omkring oss. Men
religionen och det nya släktet äro de båda odödliga
makterna i livet. Det ordet är sant, att »hjärtat
i varje kultur är dess syn på förhållandet mellan
man och kvinna» (Wells). Den bättre framtiden
beror av om männen bli bättre fäder, kvinnorna
bättre mödrar, de förra mer samverkande, de senare
mer medborgerliga i sitt sätt att se på föräldraskapet
och skolan. De flesta världshistoriska personligheter
— nu senast Mustafa Kemal — ha i skolan
varit typiska odågor och dumhuvuden. Uppfostrans,
undervisningens, ärftlighetsläroras, rashygienens och
rasbiologiens nya bud skola helt visst skapa nya
Oidipostragedier. Den uppåtstigande vägen väjer ej
för att krossa enskild mänsklig lycka, för att bereda
framtida släktens sällhet. Ju högre liv en enskild lever,
dess vissare väntar honom skakande strider. Lag
och sed har redan lämnat — och skola alltmer lämna
— man och kvinna rätt att efter sina samveten och

under eget ansvar dana sina inbördes förhållanden. Men dess strängare bli lag och sed i fråga om deras föräldraansvar. »Allt, som omger de levande väsenden, strävar att tillintetgöra dem» (Bichat), men av alla levande väsen är det späda barnet mest utsatt för livets våld. Plikterna mot barnet börja före föräldraskapet, före barnets födelse och efter denna. Ju samvetsgrannare dessa plikter utövas, dess mer befallande bli de för samvetena, dess mer förbindande för handlingen. Barnet skall allsidigt utveckla alla andliga och lekamliga krafter av väsentlig art, skall utbilda känsla och fantasi, uppfattning och omdöme, hjärna och hand.

De unga män och kvinnor, som vakat under den smärtornas natt, som inträdde för tio år sedan, började drömma om detta högre släkte, vilket de vilja dana åt mänskligheten. Ej blott ett släkte av högre andlighet men av ett adligare, det är av ett renare blod. Män och kvinnor finnas redan, som utöva idrotten i de måttfulla former, där kraftutveckling, viljespänning, tävlingsglädje kunna utvecklas, men där all yrkesport — med dess trånghuvade råhet och dess många kroppsliga följsjukdomar — är utesluten. Ty de ungas medvetna mål är att kunna ge sina barn sunda, allsidigt utvecklade kroppar. Jag såg engång — i Villa Borghese i Rom — tvenne ynglingar träna genom kapplöpning runt om den lilla rännarbanan. Helt nära denna reste sig ett par sköna svarta oxar, som i ädel väsentlighet vida överträffade de svettdrypande, pionröda, flåsande ynglingarna. Oxarna — så orörliga, att jag tagit dem för stoder — började nu gå framåt

med ett så stilla majestät, att de verkade som gudaväsen i jämförelse med springpojarna på arenan. Efter snart tjugu år står ännu denna syn för själens öga som en bild av det oäkta sportlivet. Hellenernas heliga tävlingsstrid, som hade kroppslig sundhet och skönhet till mål och som kom konstnärer att på palestran och i gymnasiet söka sina förebilder, när de sedan danade »ett andra folk i brons och marmor», har åter börjat komma i de ungas tankar. Den har gjort dem måna om kroppens allsidiga vård och kultur, behag och jämvikt.

*

Många släkten skola svinna, innan ett par i anda och sanning älskande makar försaka ett för släktet missgynnande föräldraskap. Och i synnerhet emedan vetenskapen ännu är så oviss om vilka förhållanden som missgynna det. De första buden på den nya religionens lagtavlor skola som synd mot släktet döma, när ett par för föräldraskap olämpliga makar icke avstå från barnalstring. Förhållandet mellan de samvetsömma och de samvetslösa fäderna och mödrarna torde länge bli ungefär detsamma som nu.

Men kvinnornas rätt till arbete, självbestämning, medborgarskap, till hela den mänskliga personlighetens utveckling har med jagande snabbhet drivit bort önskan om föräldraskap ur kvinnornas själar. Erotik — med eller utan äktenskap — är deras önskan, alltmera sällan moderskap. De syssla med barnträdgårdar, barnhem, moderskapsförsäkring, barndomstolar, vård av oäkta barn, fabriksinspektion m. m., m. m.

De fara yra omkring för att på alla sätt »rädda barn». Men de vilja inga döda, och, om de av misstag få ett, så dömes det till ensam barnets sorgliga öde. Att mänskligheten skulle ha mera gagn av hängivna mödrar än hängivna riksdagskvinnor och valtalerskor tro de icke, och de närmaste tusenårssekunderna av jordehistorien torde förflyta, innan vi hos flertalet få se någon stor bättring i denna fördelning. Den oförnuftigt förbrukade kvinnokraften grinar mot oss ur dårhus och sjukhem. Oavlätlig återhållsamhet får ofta neurasteni och manier till följd. Viktor Rydberg sade engång: »Den som talat om den obrukade kvinnokraften, blir höjd till skyarna; den, som vågar tala om missbrukad kvinnokraft, blir hudflängd och korsfäst.»¹

En engelsk författare har berättat om kvinnorna i Birma, vilka äga full frihet till nyttigt arbete, till att behålla sin förtjänst och sin förmögenhet. Skilsmässor äro lätta, äktenskapet är socialt kompaniskap, hustrurna äro så fullkomligt fria, att de kunna ta mannens plats, om så behöves både inom affärerna, inför domstolarna o. s. v. Hustrurna sitta ofta i sina stånd några timmar på morgonen och ägna sig helt åt affärslivet, handeln eller dylikt. Deras arbetsval är vanligtvis mycket förståndigt, men man skall icke tro,

¹ Det hände för några år sedan, att en 39-årig ogift kvinna, framfött tvillingar, som hon sökte kasta i Mölndalsån för att — som det sedan visade sig vid rannsakingen — kunna ingå ett fördelaktigare äktenskap än med barnafadern. Men denna kvinna kallades »olycklig». Uttrycket olycklig för den 39-åriga kvinnan hade droppat ur något manligt eller kvinnligt pennskaft. Det anföres här, emedan det är betecknande för en viss grupp av kvinnorättskvinnor, som ivrigt påyrkat samma rätt till osedlighet för kvinnan som för mannen medan deras mormödrar ville tvinga mannen att leva lika kyskt som kvinnan.

att detta förstånd utesluter en lidelsefull kärleksromantik, som ej sällan leder till självmord. Deras levnadsregel är dock att behålla sorger och bekymmer för sig själva men visa sig vackra, ljusa och glada.

Nutidens europeiska kvinnor hava under världskriget handlat som redan vissa kvinnor under 1700-talet: bildat kvinnliga bataljoner, som blodat slagfälten. Dessutom skjuta de, fäkta, flyga, styra automobiler m. e. o. bli människens likar.

Världskriget har skapat en ny och friare moralisk syn på kvinnans rätt att leva sitt liv med samma rätt och samma plikt för man som kvinna. Mer och mer börjar man erkänna kvinnors rätt att ingå en varaktig förbindelse utan äktenskapets form, men med allvarligt ansvar för de blivande barnen. Om någon med samma moral för kvinna som man menar samma frånvaro av moral för kvinna som man, så glömmet denne, att det är modern i ett hem, som danar det blivande släktet. Både för mannens som för kvinnans skull är det nödvändigt, att alla vägar äro öppna för kvinna som för man, att en fullkomligt lika rättsställning i äktenskapet och i samhället och — i vissa fall även inom den erotiska moralens område — införes. Men kvinnorna måste minnas att på det erotiska området har naturen själv givit dem andra uppgifter än mannen. Det gäller visserligen för båda, att de böra beredas för sitt kall som fader och moder, men naturen kan icke övervinnas, och så länge livet leves på jorden, skall naturen kräva mer av modern än av fadern.

Den danske professorn W. Grönbeck har på ett utmärkt sätt belyst den utvecklingsgång, som förhål-

landet mellan man, kvinna och barn undergått i Europa. Under den första perioden bildar äktenskapet blott en ny länk i släktens långa kedja; man och hustru äro satta att förvalta det arv, som de mottagit från sina fäder och engång skola överlämna åt sina efterkommande. Endast såsom arvtagare och förvaltare av släktarvet äga de betydelse. Med oberörd jungfrulighet träder kvinnan in i det nya hemmets värld, där hon plikttroget skall tjäna make och familj med blind trohet. Kärleken är kyskhetens blyga blomma och den etiska principen i äktenskapet en annan för mannen än för kvinnan.

Under den andra perioden stå man och kvinna alltjämt såsom representanter för familj och samhälle, och kravet på kvinnans kyskhet och trohet kvarstår, men det utsträcket även till mannen, och äktenskapet bygges på den personliga kärlekens grundval. Dygden blir människans plikt icke endast mot Gud, stat och familj utan även mot sig själv.

Den tredje perioden visar oss mannen och kvinnan som två enskilda individer, lösta från samhällets bojor. Krav och rättigheter äro desamma för båda, och den enda lag de erkänna är det egna samvetets bud. Deras samliv är två personligheters förening för skapandet av en gemensam livssfär och förberedandet av ett nytt mänsklighetens rike på jorden.

Men framtid och levande former kunna icke tillverkas, de måste växa fram. Redskap kunna vi fabricera men oss själva måste vi gestalta. Så länge detta skapande varar kommer striden att stå mellan dem, som icke kunna leva utan att hålla fast vid något, som de

måste tro vara auktoritet och naturuppenbarelse, och å andra sidan dem, som måste söka rättfärdigandet av alla sina handlingar i sitt eget inre. Den, som vill arbeta för framtiden, måste gå i djupet av sig själv, förakta ytliga rörelser och svärmerier och vara outtröttlig i sitt sökande efter allt djupare nödvändigheter. Och när människan in i sig själv, då kommer hon att upptäcka, att medborgaren icke är hennes nästa utan hon själv. Här ligger framtiden, icke i samkänsla och medkänsla utan i själslig sympati och känsla av att vara ett. Och då är ingen skillnad mellan kvinna och man. De äro likställda i plikt och i rätt. Så långt den danske författaren.

II.

Den djupa okunnigheten hos flertalet i fråga om rasbiologi och rashygien kan bland annat bevisas av riksdagsdebatter (hos oss senast 1921) och professorsavhandlingar. Men begreppet framsteg blir dock engång oupplösligt förbundet med sådana planer för hemmet, det yttre arbetet och statsverksamheten, att unga, sunda fäder och mödrar skola kunna uppföda några ypperliga barn, att en alltmer ansvarsmedveten förädling av släktet blir den grund, enligt vilken nya lagar och samhällsordningar prövas. Arbetsordning, rättsordning, statsskick, skola och hem måste byggas på mödrars och fäders gemensamma visshet, att det nya släktet är framtidens rot. Barnabalken skall lagstadga friska föräldrar och skydd mot förvärvsarbetet intill 18 år. Skolor skola bildas, som vårda alla barns skilda anlag och åt varje själ ge den kultur, som vid-

gar den. Framtiden torde komma att visa oss ett partilöst parti, som får det största av alla namn, barnens. Icke i den meningen, att det innesluter barnen, men i den, att kvinnor och män inom detta parti sätta alla barnen angående frågor i främsta rummet vid alla beslut. Kvinnan är ej bättre än mannen, mannen ej bättre än kvinnan, men gemensamt torde de bästa bland dem kunna dana det århundrade, som i sanning skall bli barnens. Till en början kunna de hämma tuberkulos, de kunna ordna undervisning i sexuell hygien och smittosamma könssjukdomar, de kunna i hemmen verka för att varje barn får sin egen bädd och i övrigt skapa sunda vanor. De kunna åstadkomma, att läkare — kvinnliga för flickorna och manliga för gossarna — ge könsfrågorna en öppen, naturlig och grannliga behandling.¹

Amerika har givit släktet en stor sanning med orden: samhällelig hälsa kan köpas.

Att lyfta massan ur fattigdom och obildning är endast en stor ytrörelse i den mångförgrenade uppgiften att dana ett andligt och kroppsligt nytt släkte.

¹ Naturligtvis måste dessa lärare vara strängt vetenskapliga och avhålla sig från undervisning i t. ex. sådana rörelser som den nu i Paris pågående att få äktenskapslagarna ändrade enligt uppfattningen att människan i unga år är polygamt disponerad men först sedermera av livet fostras till monogam. Den franska kvinnliga ungdomen, som uppfostas mycket strängt i konservativa hem, har under kriget arbetat i sjukvården och därvid lärt känna män av den mest skilda härkomst samt sett de konventionella skrankorna falla inför det intryck av likhet som följt av det gemensamma öde dessa män delat. Detta förhållande har fört de unga kvinnorna naturen närmare, vidgat deras behov av vetande, brutit ner deras traditionella uppfattning och stärkt deras personlighetsvärde. De unga flickorna fordra nu i Frankrike som allestädes den frihet till erotik som männen länge ägt.

Men att inom alla klasser påverka arvsanlagen är det avgörande för släktets höjande. Så länge ej endast gamla mamseller — av båda könen — utan även fäder och mödrar tro, att krig äro Guds nådemedel till folkens pånyttfödelse, att Gud givit den bestämde samhällsordning, som gör det omöjligt för flertalet att ge de ofödda och födda barnen, vad de behöva för sin andliga och lekamliga växt, kommer välgörenheten att fortfara men omdaning nedifrån och uppåt att dröja. Då man år 1924 kan läsa följande ord, som en tidningsman anför efter sin ungdoms älskade, tror man, att år 4219 blir närmaste tid för ändringen. Här en provbit:

»Vi veta vad vi göra, och vi vilja ha klart besked om karlen, som vi gifta oss med. Vi be inte om hans poesialbum utan om hans debetsedell! Vi äro barn av vår tid. Men vi äro samtidigt kvinnor. Vi ha räknat ut att en förlovning tjänar bra litet till. Det behövs två, om det skall bli någon ordning och reda i sakerna. I den första förlovningen gå vi i skola, i den andra tillämpa vi våra lärdomar. Här som annars är föret värst i portlidret. Det kan vara krångligt nog att bli förlovad första gången. Andra gången går det av sig självt. Tänk dig in i saken. Det sägs att en kvinna utan ett förflutet är som en ros utan doft. En kvinna med en uppslagen förlovning, doftar underbart. Hennes blickar, som hon lärt sig manövrera under den första förlovningen, tända eld, och hennes läppar ge löften om paradiset's ljuvaste kunskapsfrukter. Flirten är inte bara känsla, flirten är även teknik, och vi leva i teknikens tidevarv, då specialkunskaper uppskattas till sitt fulla värde. Man får inte längre anlägga

sentimentala mamsellsynpunkter på erotiken, man måste ta den rationellt.»

I studentmössa eller köksförkläde förbli de flesta kvinnor ännu länge elaka och lystna. Ingen har tänt den brand, som måste stå i hög låga, innan fäder och mödrar utsmältas till om sina plikter fullt ansvarsmedvetna personligheter, som i allt, från och med barnens morgonmat och lekdräkt, endast ha barnets hälsa i tankarna. När jag ser de granna barnfröknarna och de än grannare barnen i parkerna, tror jag mig vara i drivhus för alstring av missfoster. Men utkanternas trasungar visa ju än gynnsammare villkor för en sådan alstring.

De nya mödrar, som endast sätta en »overall» på sina barn och själva gå med dem i sandhögarna, äro ännu sällsynta fåglar. Kvinnorna slå under sig alltfler av männens arbeten och låta sina barn skötas som andelsföreningar. Ju fler ämbeten en kvinna — och en man — får, dess sämre vårdas de, men ju lystnare blir hon — eller han — efter lönerna. Och framför allt äran. Hur mycket R ö d a k o r s e t eller R ä d d a b a r n e n skulle fått, om äran ej varit femte hjulet under vagnen, är ovisst.

Nu veta vi, vilka oerhörda utrustningar av mat och kläder och tvål, som avgått från vårt land, vilka massor av barn från Tyskland och Österrike, som varit svenska gäster, vilka hundratusentals kronor, som samlats endast i vårt lilla land för att icke tala om Amerika. Hur man i landsorten som i storstäderna tillhandahållit alla slags sjukvårdspersedlar, julsändningar och annat mera. Och dock har man föga kunnat

lindra nöden, vilken flerstädes varit sådan att man icke kan skildra den, »denn das Papier verträgt es nicht», som en liten elvaårig tysk sommargäst skrev.

Man frågade mig engång, vad jag velat med mina drömmar och mitt arbete, och jag svarade: »Allenast ett: att mänskliggöra människorna.» Efter världskriget synes detta mål mera avlägset än någonsin. Visserligen finnas tusenden, hundratusenden, som arbeta med det målet i sikte. Men världskriget har åter drivit fram vilddjuret och apan inom vårt släkte, och det fordras nu tusenfaldiga mödor för att återkomma till den punkt, där kulturkampen under 1880—90-talen som sitt mål uppsatte: »To let the ape and tiger die.»

Hemmet är den första högskolan för mänskligvårdandet. Hembygden och fosterlandet är den andra. Den mellanfolkliga kulturen är den tredje stormakten, den, där religion, filosofi, poesi, konst, vetenskap, teknik, alla kunna samverka för det stora målet. Tyvärr står detta ännu icke klart för andra än de fjärrskådande. Men dessa veta, att stegen, som vi måste gå, äro och förbliva hemmet, hembygden, hemlandet. Där får personligheten sina rötter. Sedan växer dess stam, ensam och rak. Slutligen breder den sin krona i internationalismens rymd. Då är människan mognad: ett barn av sitt land och sina fäder, en fri och hel personlighet, en med människa slutligen med universum till sitt hem. Då har hon mognat för att, som en indier uttryckt det, preach the gospel of life. Det betyder ej att självisheten förgår, men att den blir mer upplyst, att idealister toge världens värv i sin hand och med utsikt till seger.

III.

De nya föräldrarna veta, att hos djur som människor ärva barnen föräldrarnas och förföräldrarnas goda eller onda anlag i många släktled. Dövstumhet, färgblindhet, ögonfärg, nedhängande ögonlock, kluven gom, harmynthet, dvärg- och jätteväxt, skallighet, blödar- och sockersjuka, för liten hjärna och för litet kranium, abnormt nervsystem, sinnessjukdom, kort livslängd, förbrytartendenser.¹

Redan för några årtionden sedan yttrade Herman Lundborg:

»Ett folk som undan för undan urartar, lär icke i längden kunna hålla sig uppe i kampen för tillvaron, hur militäriskt väpnat det än kan synas vara. Vi må komma ihåg, att kulor och krut skydda oss icke för tuberkulos, alkoholism, nerv- och sinnessjukdomar eller för andra dylika samhällsfiender. Det skulle vara vida bättre, om kulturstaterna i stället för att rikta sina rustningar och vapen gentemot varandra, ville använda sina inkomster och gemensamma krafter på att bekämpa fiender av detta slag. Jag vågar hoppas, att den tid ej må vara alltför avlägsen, då man blir böjd för att i samhällsfrågor tillmäta den verkligt biologiskt bildade läkarens ord åtminstone lika stor betydelse som juristens och krigarens, då sociolo-

¹ Se W. Johannesens "Ärftligheten", Nils v. Hofstens "Ärftlighetslära", H. Lundborgs med fleras skrifter i fråga om rasbiologi. Alla hävda, att ett folkmaterial av god rasbeskaffenhet är ett folks dyrbaraste egendom, att det ej är nog att bättra de yttre livsbetingelserna utan framför allt utreda ärftlighetens betydelse för kultur och folkhälsa.

ger och statsmän få ögonen öppnade för ärftlighets-
hygienens (rasbiologiens) betydelse för folkens fram-
tid.» H. Lundborg fortsätter:

»Vi ha tyvärr måst uppleva ett världskrig med all
dess gränslösa hat och förödelse för att fullt förstå
innebörden av dessa enkla sanningar.»

Som en grundprincip inom rashygienen måste man
betrakta den moderna idén, att de »biologiskt
välborna», d. v. s. de i fysiskt, moraliskt och intel-
lektuellt hänseende väl utrustade individerna, bära i
största möjliga mån fortplanta släktet, och att därjämte
alla ogynnsamma moment i fråga om miljö- och sam-
hällsförhållanden inskränkas till det minsta möjliga.

De svagast utrustade däremot måste genom asyle-
ring, sterilisering eller på annat sätt förhindras att
efterlämna avkomma.

Rasbiologi är läran om släkternas, folkens och
rasernas liv. Den befattar sig med alla de orsaker,
som förmå ändra den inre konstitutionen, d. v. s. ras-
beskaffenheten i gynnsam eller ogynnsam riktning.
Rasbiologi är sålunda ej, som mången tror, enbart
medicinsk ärftlighetslära, utan den har berörings-
punkter med alla möjliga sociala fack och arbetar
redan nu långt utanför den gamla medicinens rår-
märken.

Den tid är väl snart förbi, då läkekonsten ser sin
enda eller ens förnämsta uppgift i att »bota» sjuka
individer. Det hör medicinens män till att vidga sin
blick och taga på sig ett mera omfattande arbete och

ökat ansvar, de måste bli släkternas och folkens rådgivare och hjälpare.

Ras hygien (även kallad eugenik) utgör, kan man säga, den praktiska delen av rasbiologien. Dess strävanden och mål gå ut på att i största möjliga mån förhindra ärftlig urartning att uppkomma och utbreda sig samt att ordna samhällsförhållandena så, att efterföljande slakten bli så väl rustade som möjligt i kampen för tillvaron. Rasforskningen har tillkämpat sig en fast och säker grundval i och med återupptäckten av de Mendelska lagarna år 1900 och alla de rön, som sedermera gjorts.

Vår europeiska kultur, som förefallit de flesta så lysande, börjar att på ett betänkligt sätt urarta. Orsakerna härtill äro många. Den materiella odlingen, »mekaniseringen av världen», gör sig allt tydligare gällande. Såväl egoism som okunnighet om biologiens lagar ha drivit oss in i en återvändsgränd, ur vilken vi måste söka oss ut igen för att slå in på nya vägar, som leda uppåt mot verklig förädling och icke nedåt mot rasfördärvet och undergången.

Vår högeligen vidgade kunskap om förut okända naturkrafter har öppnat möjligheter att skaffa fram materiella fördelar och stora rikedomar ur jorden, bergen, floderna, skogarna och luften. Det har uppstått en storindustri, som åstadkommit en formlig kapplöpning mellan åtskilliga kulturfolk i och utom Europa att producera och föra ut i handeln alla möjliga fabriksalster, likt och olik, nyttiga och nödvändiga ting såväl som lyxartiklar i rent otal. En fruktansvärd

konkurrens om världsmarknaden har blivit följden — den måste ju förr eller senare uppstå.

Det allmänna välståndet har ökats, betydande miljöförbättringar ha kommit till stånd. Samtidigt med att folkens välstånd förbättrats, dödligheten minskats, medellivslängden ökats m. m., hotar dem en rasförsämring. Raskraften skövlas: en alltför dyr köpeskilling för de förmåner den högt uppdrivna materiella och andliga kulturen berett. Folken ha proletariserats i biologisk mening. Men krukan går så länge, tills hon brister.

Den moderna ärftlighetsforskningen, som under de sista decennierna utvecklats oerhört raskt, kan ej missförstås. Den lär oss att arvet eller anlagstypen (genotypen) hos olika individer, folk och raser, utformad under århundraden och årtusenden, är det väsentliga. Olika arvkombinationer ligga till grund för varje ny människa som avlas. Inom vissa gränser gör sig sedan miljön gällande, åstadkommande ytterligare olikheter, men dessa under livet förvärvade förskjutningar i den ena eller andra riktningen (modifikationer) förändra ej anlagstypen. Det biologiska arvet är otvivelaktigt det centrala.

Ingen må emellertid av detta tro, att miljö, uppfostran och goda samhällsförhållanden äro onyttiga eller värdelösa. Långt därifrån! Det vore att gå från den ena ytterligheten till den andra. Vi få ej glömma, att usla miljöförhållanden, en missriktad uppfostran o. dyl. ofta kunna försämra, ja förrinta individer med goda anlag eller göra, att de ej komma till sin rätt.

Goda miljöförhållanden kunna naturligtvis i sin mån rätta det, som är krokigt. Miljön skapar dock ingenting nytt, endast modifierar i god eller dålig riktning verkningarna av de anlag, som vi fått i arv.

Vi måste i vida högre grad än hittills tillgodose genotypen, d. v. s. vi bli tvungna att arbeta långt mera för släktet och rasen.

Det är alldeles nödvändigt att tränga så långt in som möjligt i de lagar, som ärftlighetsforskning och rashygien gjort till föremål för studier. Vi måste efter hand inrätta vårt liv efter dessa lagar. Det föreligger alltför många bevis på hur det går, när ett folk åsidosätter dem. Det vore emellertid oriktigt att tro, att dessa lagar uteslutande äro stränga hämnare. Rätt förstådda och utnyttjade utgöra de en snart sagt outtömlig källa till förädling och framåtskridande.

Man har numera rätt att hysa den fasta övertygelsen, att de folk, som i tid lära sig inse arvets och rasens betydelse och därjämte äro villiga att lydigt underkasta sig de naturlagar, som råda över oss människor, komma att gå segrande fram i världen, ej med krigets förödelse, hunger, undernäring och sjukdomar i spåren, utan tvärtom röjande väg för en högre kultur, en vidgad och fördjupad moral samt ett sundare och

lyckligare människosläkte. (Så långt H. Lundborg.)

Rasbiologerna påpeka huru de glest befolkade bygderna lätt föra med sig dövstumhet genom dålig hälsovård i barndomen samt andra sjukliga företeelser genom ingiften. Men liksom läkekonsten småningom besegrat smittkoppor, barnsängsfeber, barnkolerin skall den även fortsätta sina segrar. Det av en viss riktning¹ påyrkade avelsvalet anses numera mindre behöfligt.

Att ett folk urartar betyder, att dess raskvalitet sjunker fysiskt, moraliskt eller intellektuellt, vanligen i alla tre avseendena samtidigt. Att födelsetalen sjunka — hos djur som människor — genom missväxt, farsoter och andra olyckor hör till de hårda villkoren i kampen för tillvaron. Jakt på djuren, krig mellan folken, frivillig barnbegränsning gå sida vid sida med läkekonstens medel att öka medellivslängden och bekämpa farsoterna i fred som krig. Om de oerhörda farorna av morfin, kokain och andra än hemskare gifter är läkekonsten viss. Om graden av fara för barnen genom föräldrarnas missbruk av alkohol och nikotin, genom syfilis, tuberkulos och industriella förgiftningar, råda skilda meningar om de kroppsliga men ej rörande de andliga följderna under barnens uppväxtår. De nya rasbiologerna synas mena, att dessa sjukdomar ej äro omedelbart ärftliga. Även i fråga om blodsfrändskap som orsak till degeneration är vetenskapen viss endast i de fall, då samma sjukdom eller lyte finns hos båda föräldrarna. I fråga om rasblandning

¹ Schallmeyer, Ploetz, Hayeraft, m. fl.

och om mycket tidiga eller mycket sena äktenskap såsom degenerationsorsaker, står ännu mycken strid. Om man betänker, huru statistikens siffror kunna vilseleda — emedan de omställas efter vad den ene eller den andre vill bevisa — så måste man i detta fall ännu stanna vid denna allmänna slutsatsen: att de ej gynna avkommans styrka. Men även i detta fall kunna märkliga undantag anföras. Sedernas historia visar oss, att liksom romarna ansågo självmordet sedligt och grekerna pederasmen, så fordrade hävden inom de egyptiska kungafamiljerna, att syskon gifte sig, medan nutiden strängt förbjuder syskonäktenskap, vilka straffas som blodskam. Icke endast råa kulturfolk utan även högt bildade filosofer och jurister i antiken — liksom den offentliga moderna meningen i nutidens Nordamerika — godkänner fosterfördrivningen och anser den i vissa fall som en religiös plikt. På ön Formosa fick ingen kvinna ha barn, förrän hon var 36 år och prästinnorna borde fördriva havandeskapet före nämnda år. Såväl fosterfördrivningen som barnamorden ha haft ekonomiska orsaker. Men sexualiteten håller hjärnverksamheten i jämvikt och bibehåller blodet friskt genom ständig växling som mellan ebb och flod. Varje läkare vet följderna av ett alltför långvarigt och nödtvunget celibat. Lika visst som kyskheten varit grundvalen för humanitet och förfining, så har vällusten varit ursprunget till all ideal hängivenhet och ridderliga dygder. En engelsk lord lär ha yttrat följande visa ord: »Varje kultiverad människa, som antar sin tids åsikter, begår däri-genom den svåraste sedlighetsförbrytelse.» Och på

intet område har denna sanning större utsträckning än på det sedliga. Inom industrisamhällena vet nu verkligen den arbetande ungdomen, att blyförgiftningar — eller sådana genom fosfor och arsenik — ej endast för fäder och mödrar själva utan medelbart för barnen äro farliga. Men de unga glömma ännu, huru ofta fäder eller mödrar smitta barnen med syfilis, huru — i alla klasser — nöjen och njutningsmedel skattas högre än ett vackert föräldraskap, om vilket Göteborgsfilosofen Vitalis Nordström yttrade att mina, för snart ett kvartsekel sedan framlagda tankar voro — stuterisympunkter!

Men man kan ej vänta, att flertalet skall inse vikten av detta, så länge vetenskapen ännu har så skilda meningar i fråga om bedömandet av dessa spörsmål. Detta gäller ej blott om arvsanlagen hos den urartade utan även hos den välbegåvade. T. ex. dikteriska, musikaliska och konstnärliga anlag, som än gå i omedelbart arv hos två, tre släktled, än hoppa över åtskilliga för att sedan framträda med samlad styrka. De vetenskapsmän, som handlägga dessa ämnen, visa på landsbygdens företräde vid mätningar i fråga om längd, tyngd, bröstvidd o. s. v. Man har utredningar av närings- och bostadsförhållanden, som även visa landsortens överlägsenhet. Barnarbetet — på land som i stad — kan vara så hårt i somliga bygder och somliga hem, att hälsoförhållandena två socknar emellan — men den ena med ett stort bruk, den andra utan — kunna visa stor olikhet.

Vad rasblandningen angår finnes en rasbiologisk skola, som uteslutande ville bevisa och bevara den

germanska rasens renhet, hindra all rasblandning och av sina medlemmar kräva löftet att endast gifta sig med rena germaner. Men som ingen ren germansk ras finns i Europa, icke ens i Sverige, som i detta avseende står högst, och emedan denna skola stödde sig på germanernas överlägsenhet i alla avseenden, torde riktningen nu vara föråldrad.¹ Den del av det stora ämnet, som Galton gav namnet eugenik, har på det senaste halvseket gjort framsteg, som varit långsamma men vanligen säkra. Studiet av de omständigheter, som betinga rasernas beskaffenhet, yrkandet på urval av de, enligt ärftlighetslärorna, för släktets höjande och tillväxt bäst lämpade män och kvinnor och hjälp åt dessa till tidiga giften, hava med allvar yrkats.

En mycket stark rörelse — där även kvinnor gått i spetsen t. ex. engelskan Mary Stopes och den nu döda fransyskan Nelly Roussel — är den att begränsa barnantalet genom att utbreda kunskap om de preventiva medlen. Så stå två skolor inom rasbiologiernas led i kamp mot varandra. Amerika — städse i spetsen för dessa frågor — har en förening för Birth Control, som sedan en del år verkat, och hos oss i Sverige, där Knut Wicksell är målsman för denna sanning, är det egendomligt att minnas, huru en Pontus Wikner, innan Wicksellstriden utbröt — talade om den fariseiska sedlighetskänslan i könsliga frågor, en fariseism, som han hatade mer än osedligheten. Numera bestriider ingen rasbiolog det önskvärda i att ett allt ringare antal dåliga människoämnen uppstå, och i Amerika

¹ Fransmannen greve Gobineau och hans lärjunge Houston Chamberlain.

är, i vissa stater, sterilisering av mycket ärftligt belastade redan lag. Men kvinnorna nu vilja föda inga eller högst två barn, och denna nya kvinnovilja innebär en stor folkfara. Redan efter boerkriget, men än mera efter världskriget, har inom de i detta inbegripna folken mycket skett för att höja folkhälsan, bättra hälsovården och sålunda höja rasen. Det födes färre dåliga barn men ännu ej nog goda. Medellivslängden har ökats. Även plikten av folkökning har förkunnats. Men kvinnornas barnaskräck å ena sidan och å den andra massornas visshet, att »Gud sänder barnen», åstadkommer en underlig planlöshet i denna livsfråga. Det är betecknande, att det nutida samhället utsläpper våldtäktsförbrytare, pyromaner, själssjuka, monomaner på tjuvnad m. m. efter en tids fängelsevistelse. De äro ej förr utsläppta, innan brottet upprepas. Äktenskapsförbud i de fall, där faror ur rasbiologisk synpunkt hota, stränga invandringslagar, sterilisering av brottslingar, utmärkta hälsoanordningar samverka så, att under det första — och farligaste — levnadsåret vissa av Amerikas stater endast förete sex å sju dödsfall på tusen barn, och att en del upprörande könsförbrytelser där börja svinna.

Men om födelseolusten hos kvinnorna i Nya som Gamla världen tillväxer, kommer släktet att utdö på jorden, långt innan is eller vatten eller eld gör ett människornas val obehövt!

*

Vissa rasbiologer — t. ex. den tyske läkaren Væring — förorda tidiga giften såsom de för de blivande

barnen mest gynnsamma. Andra åter förorda de sent ingångna äktenskapen. Somliga lita på kärlekens intuition, andra på biologiska instinkter för ett rätt äktenskap. Somliga anse det lyckligast, när hustrun är äldre än mannen, men de flesta, när hon är yngre. Somliga anse, att det första barnet, andra, att det yngsta, andra, att mellanbarnen äro mest begåvade. Strömmar av bläck och blod, av statistikens tal och kurvor, av skönlitterära alster flyta nu runt i dessa strider. Endast en makt kan stegra vårt släkte, den naturbestämda fruktbarhetens. Men den nya vägen till denna lycka går genom medveten offervilja. Helt nyligen har i Amerika en rundfråga blivit utsänd om till äktenskapet hörande frågor. En berömd författarinna har svarat, att naturen är skoningslös, att den avsåg kvinnan för ett enda ändamål: att bibehålla släktet, men mannen att kämpa den yttre livskampen. Och visserligen har civilisationen förändrat mycket, men i detta fall fortfar naturen att hångle åt civilisationen. En annan berömd skriftställarinna svarar, att intet är viktigare än att upphäva de samhällliga och religiösa hinder, som ännu stå i vägen för äkta föreningar. Hon finner, att sorgliga urartningar finnas bland ungdomen men menar, att sedlighetspredikanternas tal om den osedliga ungdomen är orimligt, ty det är ett biologiskt och psykologiskt sakförhållande, att aldrig ett helt släktled stått lägre än det föregående. En annan berömd läkarhustru håller på de tidiga giftermålen och berättar, att hon vid 29 år både hunnit bli mor till tre barn och göra allvarliga yrkesstudier. Hon är således en stark vän av de tidiga giftermålen. Men några manliga för-

fattare se mindre ljust. En ämbetsman förklarar, att skulle han berätta om de nuvarande könssederna i Amerika, så skulle man kasta sig över honom och förklara, att han beljög män och kvinnor i Amerika. En läkare säger att visserligen har den offentliga hälsovården och ungdomens upplysning gjort mycket gott, men ännu är den kvinnliga ungdomen alltför litet upplyst om könssjukdomarnas faror, och ungdomens nöjesjakt — under vilken de i danssalongerna möta män och kvinnor, om vilka de intet veta — är en styggelse. En berömd nervläkare påstår att $\frac{4}{5}$ av nutidens kvinnor icke ha de kroppsliga åkommor de inbilla sig men väl de själsliga. Många ha överansträngt sig vid högskolorna och förbli livslånga sjuklingar, utom att de ofta förlora sina fysiska möjligheter för moderskapet. Bli de mödrar, vilja de endast ha ett barn och därjämte sköta ett eller flera yrken, åt vilka de hänge sig med en hets, som även blir ödesdiger. Huru dessa frågor än vändas och vridas, så förblir det en evig sanning, att den främsta rashygienikern är en mor, som äger jämvikt och vila i själ och i väsen och med vilja att bruka vad vetenskapen lär henne, för att väl fylla moderskallet.

Slutligen finnas män som kvinnor, vilka se könen som polära motsatser och som för männen anbefalla Hellas' seder: en sjäfull ynglingakärlek, barnafödande hustrur och tjusande hetärer. Ty — mena de — mellan man och kvinna kan ingen andlig, d. v. s. ingen kulturskapande, erotik finnas. Där kan den endast vara av släktskapande art. Inom detta område måste moderskapet varda ett heligt prästinnekall, men inom

könskarleken som sådan finnes ingen skönhet, ingen mänsklighet innan alstringen ger även kvinnan den delaktighet i det gudomliga skapandet, som hon annars är nekad. Harmsna protester från kvinnor som män ha med all rätt ljungat mot dessa läror. Men de stå dock livet och sanningen närmare än de kvinnors, som neka att föda barn för att ej skada sin sundhet och skönhet, sitt arbete eller sitt nöje. Att män finnas, som samtidigt älskat en Penelope och en Kalypso, det veta vi. Sak samma har skett och sker med kvinnor. Mans som kvinnas själ är mångfaldig. Men när det blir fråga om att ur den erotiska lyckans synpunkt införa polygami och polyandri — d. v. s. äldre kulturfolks eller samtida vildars lagar och seder — då bör man nog vara betänksam. Efterkrigets som krigets män och kvinnor äro så jämviktslösa, så sönderslitna, så feberyra, att de var dag ha nya förslag på detta som andra områden men sällan förverkliga dem. Vi se icke mycket av »hennes moraliska majestät kvinnan» hos de unga damerna under trettio år. Somliga yrka på rent andliga äktenskap, andra på fri kärlek — eller snarare fri otukt — och samhällelig barnafostran. Världen har sett tider med lika lösa seder men ej som nu adlade till frälsningsplaner. Romanen och dramat ha under det nya århundradet förhärliqat skökan i bordellerna som salongerna. Dessemellan ropa blinda muezzins från tusen minareter: »Arbetet är stort, och människan är dess profet!» Skarorna av män och kvinnor knäböja en minut för att sedan träla i samhällsvärv, danspalats och biografier under 18 av dygnets timmar. Kvinnostämmorna ropa efter samhälls-

värv, ej efter moderskap. Man beloge en målare, som läte en plankstrykare måla sina tavlor färdiga. Varför ej åt mödrar, som lämna barnen i andras händer?

Många unga hämtade på 1500-talet i den luterska reformationens läror först endast bevis för rätten till lösa seder och vilda upptåg. Men då som nu finnas unga, som bli andra människor genom att enligt Luthersordet »hämta kärnan i nöten och mjölet i vetekornet». De svältande och stridsmatta, syndasölade och samvetspinade offren för världskriget ha ej orkat annat föräldraskap än det ansvarlösa. Men nya slakten skola komma, som åter älska hövisk sed. De andliga böjelserna, de fina uttrycken för känslorna, de blyga beröringarna hade redan före kriget börjat svinna. De tider skola dock återvända, då allt det, som nu kallas gammalmodigt, åter blir »modernt». Otaliga män och kvinnor berätta, vilken sträckbänk — eller kalvkätte — familjelivet varit dem. Och så länge världen stått, är det de ungas vilja — ofta även deras plikt — att göra sig fria från de äldres myndighet. Men den ungdom, som nu mist all vördnadskänsla för far och mor, kommer ej att mot sin avkomma visa ens så mycken ansvarskänsla som de högre djuren. Och liksom andra krig måste det mellan den arbetande mannen och den arbetande kvinnan rasa ut till sina yttersta bittra följder, innan hem och föräldraskap åter komma till heder.

Ungdomens ålder och tidens feber ha danat ett släkte där finhet, fulhet och förtvivlan bilda den underligaste blandning livet hittills torde sett. Kvinnorna, som nu äro maninnor med alla statens värv i sina händer och alla sina manliga kamraters vanor

och ovanor, lustar och laster, ana ej det antågande sexuella kriget. Att tala till dessa halvnakna, negerdansande kvinnor, med alla slags rökmedel i händerna och alla slags rusmedel i glasen, om en deras frihet hämmande, själfull kärlek och moderlighet skulle framkalla flatskratt. Ty i samtal och sällskapsseder växer råheten. Och ur rasbiologisk synpunkt är denna själfvalda ofruksamhet ej mycket att beklaga, om än en del, i fysisk mening goda, arvsanlag gå förlorade.

Men kvinnorna skola efter några släktled ha återfunnit vägen till den heliga lund, där moderlighet är offret och flamman på altaret, utan att moderskapet skall hindra kvinnans ännu fördolda människoväsen att framstå i full skönhet. Vissa av den »maskulina renässansens» unga herrar och damer, som klappade bifall 1914, då männen hånade de fredsvänliga och filantropiska kvinnorna men beundrade de ödmjukt mannadyrkande, ha redan hunnit omvändas. De inse kanske nu, att de kvinnor, som arbetade mot andligt och kroppsligt urartade föräldrar, men för bättre livsvillkor, bostäder och skolor åt ofödda som födda, mot liderlighet och rusdrycker, icke varit alldeles värdelösa. Att åtskilliga av dessa kvinnor — med hänvisning till amasonerna — kräva kvinnlig krigstjänst, av kvinnohjärnans högre vikt bevisa kvinnans överlägsenhet i studier och av djurhonans eller den vilda kvinnans styrka, snabbhet, smidighet och skönhet bevisa kvinnans »naturliga» företräden i allt, är ledsam! Å andra sidan hör man, att kvinnor, som utmärka sig inom studier, socialt arbete eller sport, även av högt utvecklade män anses som karlar, som duktiga

kamrater och medarbetare, men männen sakna dock hos dem — kvinnan! Och ju mer kvinnan vänder sig från moderskallet, dess mer blir detta fallet. Endast de kvinnor, som helt stillsamt bereda sig att bli mödrar, att bruka sin växande insikt och ansvarsvilja för att bevara rasens renhet, äro med all rätt i mannens ögon de nyttiga och behagfulla. De äldre kvinnor — gifta, ogifta eller änkor — som fylla samhällsmoderskapets bud, vinna alltmer mannens aktning. Men männen se redan, att folkträdet topphugges genom de ständigt försvårade äktenskapsmöjligheterna för de livskraftiga unga. När därtill den kvinnliga parten av männen endast vilja erotik, icke giftermål, allra minst föräldraskap, bli de ej fallna att beundra de storverk kvinnorna medelbart utfört för de nya släktena.

Utom all fråga se vi redan en början till moderskapets renässans om än föregången av ett hårt krig mellan könen. Den personlighetsprincip, genom vilken kristendomen blev den djupa utjämnaren av kvinnans underordnade ställning, har nu fullbordat ringen. Den unga nutidskvinnan sätter äktenskapet lika lågt, som de sekler, där det ogifta ståndet var det högsta levnadssättet, för att sedan en rik barnalstring blev luterdomens ändamål med äktenskapet. Men en ny religion torde uppmjuka män och kvinnor, som nu hårdnat i livskampen. De skola engång åter — och på ett djupare sätt — inse, att hela det arbete de nedlägga för att lätta livet genom samhälleliga nydaningar icke gör livet rikare, när det vinnes på det nya släktets bekostnad. Kvinnor som män skola åter börja behandla äktenskaps- och sedlighetsfrågor, freds- och

arbetarfrågor, nykterhets- och bildningsfrågor, sjuk- och understödsfrågor såsom radier, vilka alla äga en gemensam medelpunkt: det nya släktet.

Vi leva ännu i ett samhälle, där fäder och mödrar underhålla sig genom att stympa barn och åtminstone låta dem tiggas. I skräck för misshandel, om de tomhänta återvända till rövarkulan de kalla hem, lära de sig snart lögnens alla tonarter, snart även tjuvnadens alla konster. De tillskapade missdådarna — liksom de tillskapade krymplingarna, konstmakarna och skökorna¹ — äro ej för vår tid nya företeelser. Men att de uppträda ännu i vår tid är hjärteförslamande. I en världsstad finnes t. ex. skolor för tjuvar. I många hem på land som i stad se barnen hemska synas i de kyffen, där superi och spel, slagsmål och skörlevnad tillhöra vanorna. Även i goda hem medför trångboddheten den andliga och kroppsliga smuts, som även vakna föräldrar ej kunna hämma.

I hem som skolor ger rätten att äga ej sällan de perversa drifterna utlopp. Exempel bjudas i Gustaf Ullmans *T r o n d*, i Elf Norrbos *M i s e r é r e* och många andra. De »varningar», som föräldrar eller lärare mottaga, hämna dessa sedan på barnen, då de åter få dem i sina händer. Ty de flesta undersökningar sluta så, att föräldrar eller lärare varnas — och kunna fortsätta sin misshandel. Senast i år har pressen meddelat om en faders misshandel av sin lilla flicka och om en annan av sin fader förförd liten dotter. Det

¹ De, som vilja in i dessa färor, böra taga kännedom om de fakta, som den tyska sjuksköterskan Henriette Arendt framlagt. För att hon skulle kunna fortsätta sin verksamhet, gav diktaren Paul Heyse henne en del av sitt Nobelpris.

är ej så länge sedan dansken Saabroe, vilken med aldrig slocknande iver sedan ungdomen studerat barnmisshandeln i hem, skolor och anstalter, framlade fasansfulla sakförhållanden. Ungefär vid samma tid hade en svensk präst under biktens insegel fått veta så många sedlighetsbrott bland sin kyrksamma hjord, att de ej sällan skulle medfört fängelse, om prästen brutit biktens insegel. Det minst hemska var nattvardsbarnens sed att på vägen från nattvardsläsningen para sig i skogsbackarna och diken.

Ömheten slutligen är i rika som fattiga hem numera så ovis, att man många gånger önskar de stränga tiderna åter. De klemmande äro på sitt sätt lika farliga, som de, vilka årligen ropa på det heliga prygelstraffet för barn och förbrytare.

Goda föräldrar och fostrare äro ännu i denna av världsbranden härjade skogsmark lika sällsynta som smultron bland fällorna. De små bären lysa och förgå. De svarta stammarna stå kvar och varaktig omvandling kommer ej att ske förrän »barnets århundrade»¹ kommit. Såväl den kristna som ej kristna kärleksverksamheten har under ett århundrade gjort ofantligt för barnen. Men innan de nu lekande barnens mjuka lemmar hårdnat för vapenbruket, skall det genom fredsslutet även i barnens hjärtan sjudande hatet medföra nya krig och de nya ropen om att rädda barnen åter ljuda på den arma jorden, om icke folkträdens rötter komma att vattnas av sorlande bäckar och djupa floder. Ännu höres dock tydligast bullret från de platser, där nya krigsskepp byggas och nya

¹ Ordet skapades av Frida Stéenhoff.

vapen smidas. De religiösa samfunden och kyrkorna skapa inga nya människor. Men endast nya människor kunna »rädda barnen». Skola de endast växa upp för nya krig, låt dem då hellre dö nu! Det blir en lättare hädanfärd. Mena vi allvar med att »rädda barnen», då måste vi dana nya livsavgörande känslor och tänkesätt, nya äktenskap, nya hem, nya skolor, nya statliga och samhälleliga förhållanden. Den andliga torkan i regeringar och parlament, kyrkor och samfund, hem och skolor, gör av Europa en öken, där de jagas av den sand nutidsmänniskorna själva uppvirvla. Endast de unga fäder och mödrar, som knäböja i ny andakt vid barnens vaggor, äro räddade i öknens gröna oaser. Det blir ej många barn, som skola växa i dessa. Ty intet är vissare än att »det blomstrande folköverskott», om vilket Tyskland stolt talade, var den allra väsentligaste krigsorsaken. De unga veta, att den klarnande livslinjen är, att folkstocken stiger i värde men sjunker i antal, att de fattiga ha rätt till ett, högst två barn, de burgna till tre, högst fyra. Endast så kunna dessa barn få den vård och fostran de behöva. Så fort barnaskaran går över halva dussinet måste hos de fattiga de äldre släpa på småsyskonen. Och dessa äro ofta så trötta, att de få klen utbyte av skoltiden. Modersömheten räcker sällan riktigt för mer än de små, och det blir ofta med kyllda hjärtan dessa flickor och gossar sedan gå från hemmen till arbetsplatserna. De ha sett så mycket av föräldraskapets mödor och känna så väl medlen att undvika det, att barnlöshet även inom den klass, som fordom i ordets verkliga

mening var »proletariat», nu är lika åtrådd som i den, där mödrarna ägna sig åt de fria yrkena.

Själviskhet och offervilja stå på intet livsområde så oförmedlade bredvid varandra. För de ena äro barn pina och påhäng, för de andra är föräldraskapet livets högsta lycka. Denna nya ungdom dömer de förras könsseder lika strängt, som den dömer de samhällsseder, vilka orsaka krigen. I alla länder höja dessa tänkande män och kvinnor varningar mot krisen inom det moderna äktenskapet, en kris, som de hoppas skall sluta med »återvändande till barnet», en skarp reaktion mot den nutid, där redan backfischen börjar svärma för arbete och erotik, med undvikande av hem och barn i sammanhang med den senare, och uteträngande av mannen från det förra. Inom krigsländerna — där först krigsäktenskap i fläng och sedan skilsmässor i massa voro vanliga, där soldater erhöilo fyra dagars permission för att avla barn med utsläpade mödrar, som de ofta samtidigt nedsmittade — är nu förhäriligandet av modern i ord som bild ett tidens tecken. Så fanns på Parïssalongen 1921 ett par hundra tavlor med »mödrar, som ge di» och »kvinnor med barn»! Massor av kurser hållas för att lära unga flickor barnavård och unga mödrar att ge barnen den första undervisningen o. s. v. Men ännu äro villkoren för att uppföda husdjur och trädgårdsalster bättre kända än villkoren för rasförädling inom mänskosläktet. Men så mycket börjar även massan veta, att friska föräldrar äro bättre för avkomman än sjuka, att fattiga, ensamma mödrar böra få samhällshjälp till barnens fostran men att samhället skall övervaka

den. Och når man upp över massan, då torde de unga vara få, som ej känna villkoren för ett sunt föräldraskap: att fäder och mödrar få sådana arbetsvillkor, att de få tid för barnens vård och fostran; att äktenskapsåldern — åtminstone i nordliga länder — blir 21 år för kvinna som man; att högre löner tilldelas de årsklasser, som äro de för föräldraskap bästa; att skattelindring vid ett visst välskött barnantal beviljas.

Snacklust utan saklighet gör sig i dessa ämnen allt oftare bred på möten och i tidningsspalter. Men huru många av dess ordrika inse, att innan människohjärtats terra incognita utforskas, kommer världskartan alltjämt att ändras genom nya krig? Huru många av de nu i folkens rådslag medbestämmande kvinnorna hava ännu arbetat sig in i rasbiologien och de många med denna nya vetenskap sammanhängande frågorna? I april 1922 avhandlades vid ett riksdagssammanträde i den tyska riksdagen frågan om statsbidrag till ogifta mödrar. En borgerlig front stod mot den socialistiska. En talarinna från centern fruktade att ett statligt erkännande av det utomäktenskapliga moderskapet skulle undergräva samhället och betonade att även i folkmedvetandet moderskapet utan giftermål betraktas som en skamfläck! Att en tysknationell talarinna ställde sig på samma ståndpunkt är mindre förvånansvärt.

Men just folkmedvetandet och den praktiska kristendomen togos av en socialdemokratisk talarinna till intäkt för en motsatt uppfattning. Hon sökte att med en rad exempel påvisa hur kvin-

nor genom en ofta oförskylld olycka fullständigt urspåra. Den demokratiska talarinnan Gertrud Bäumer, som likväl icke hade alla demokrater bakom sig, gick i bräschen för den uppfattningen att icke blott moderskap utan även faderskap utanför äktenskapet borde anses som anledning till disciplinära åtgärder! Sedan ännu en talarinna från de oavhängiga hållit ett föredrag — över bibelns grundsatser i allmänhet och den fria kärlekens i synnerhet — företogs omröstningen, som gav till resultat att den slutna borgerliga majoriteten uppnådde 199 röster, medan oppositionen endast erhöll 156 vänsterröster.

Att klokhet, rättvisa och mänsklighet voro på den socialistiska minoritetens sida behöver ej här betonas.

Från fjolåret må nämnas om ett förträffligt föredrag av stadsläkaren i Alingsås Iwan Iwansson Bratt om pubertetsårens psykiska hygien samt en småskrift om kultur och neuros, där många synpunkter äro beaktansvärda. Mycket givande är även hospitalläkaren i Norrköping Johannes Alvéns lilla Verdandiskrift om tvångsföreställningar hos barn och vuxna. I båda finnas många viktiga råd.

Föräldraskapet kommer att få en ny spänning och rörlighet, en glad, till nya mödor eggande segerlycka var gång mor och far se, att barnen växa över deras huvuden, att framtidens mänsklighet börjar visa sig i deras tankfulla ögon. Lagarna i dessa ämnen äro ännu flaxiga kåpor runt magra lemmar. Innan de bli tättslutande, tidsenliga dräkter och vackra vapen för striden mot tusenåriga fördomar bli de icke till mycket gagn för en i kött och blod gående rasförädling. De

unga, som taga upp denna strid, måste ej låta trots eller tillfälligheter bestämma sig, varken när de bekämpa lagen eller böja sig för den. Endast det på engång målmedvetna och bestämda nejsägandet ger styrka att bära följderna. De, som ej kunna detta, bli offer men skapa ej genom sitt offer en högre ordning. Michel Angelos bilder i Sixtinska kapellet av Jesu förfäder — som visa stilla, allvarliga män och kvinnor med sina starka, vackra barn vid sina knän — äro konstens mest djupsinniga symbol för den sanning en nutida diktare uttryckt med orden:

”Intet är jag, men min ras
och min rot och min stam är allt.”

(Bertel Gripenberg.)

VI.

I ANDA OCH SANNING.

I.

Den ungdom, som efter världskriget ej hårdnat av förvärvslusta, eller slappnat av andra lustar, står stundom på platser, där stenar och grus ligga kvar efter av fäderna byggda tempel. Nya gudabilder ha ej utformats i de sotiga smedjor, där släggor blivit tunga i de försvagades händer. Denna grubblande ungdom drömde om att bli nya krafter för att bygga nya vägar och dana nya gudar i ljusare verkstäder. De unga sågo, huru krigsåren samtidigt pustade eld i nationalismens och religionens av falaska gömda glöd. Minnas, huru miljonerna efter en kort vila vid dessa glöd vaknade upp till den grå dagern över en av fasor fylld verklighet. De minnas, att deras ögon voro tår-fyllda och tunga, så att de ej längre kunde lyfta dem mot en Gud, om vilken den de kallade hans son försäkrat, att han icke låter en sparv — så mycket mindre då många miljoner människor — falla till jorden utan sin vilja. Detta stämde ej i en värld, där människorna nu åto varandra av hunger. Den verkande och offrande, spänstiga godheten har ej kunnat mätta hundradelen av de massor, från vilka ej längre hördes människolika ljud utan endast ylandet

av djuriska hungerpinor och lustar. Kvalsövd, halv-vaken såg ungdomen i den grå gryningen allahanda underliga uppenbarelser. Först en i alla färger skiftande kristendom — från syndaångerns och helvetespinans glödröda färger och »andra artikeln» rysliga andliga fattigdom och lögner till himlalöftenas rosenöar! Medan det jordiska brödet blev allt knappare, vände sig folken i alla klasser, från östan till västan, mot den andliga spis, som var den enda, vilken förblev mättande och oberörd av våldet. Sådana tider äro de, då nya religioner eller tusen vidskepelser födas. Vår tid fick ej en ny religion, men dess fler vidskepelser. Tiden kvider av stor andlig nöd såsom den, då Jesus föddes, förföljdes, förkunnades och förgicks. Aldrig var porten hårdare stängd, när Jesus klappade på, aldrig förmådde även hans äkta lärjungar mindre vaka med honom än åren före, under och efter världskriget. Trons hörnstenar maldes till grus under fejder, kyrkor och sekter emellan. Andelöshetens öken gapade aldrig bredare än nu, sedan världen är upprörd av tio krigsårs samum.

De unga började omvandla trosordet: Gud är kärleken till den sanning de erforo: att godheten är gudomlig. Somliga sågo denna godhet i den rena andlighet, i det begärlösa intet. De kristna söka den alltjämt i de tempel, som de bedyra ej ha lidit någon väsentlig skada och som de skola återställa i deras forna härlighet. Men kristendomens murar störtade under förkunnelser av hat mot fiender och hopp om kanonernas och flygplanens segerkraft. Den katolska kyrkan i väster har rutit i raseri, om påven

talat milda ord till sina hjordar i öster. De protestantiska kyrkorna ha likaledes varit sprudlande källor för folkhat och pogromer. Hos en del av ungdomen har allt detta verkat en än vredgad, än sorgsen förnekelse av all religion. Den hånlog åt de otaliga synderna mot Jesu kärleksbud. Ungdomen i Frankrike — där även munkar och präster gjorde krigstjänst — påstod, att »hären var den militäre munkens kloster och det rättfärdiga kriget hans religion». I Tyskland förekommo liknande hädelser. De, som i alla länder snabbast reste sig mot dem, voro de av hjärtat Jesulika, de födda Franciskussjälarna. De blevo bland annat sådana krigsvägrare, om vilka här redan är talat. Världsförloppet visade — som städse, sedan människan börjat teckna det i hävder — att de segrades och de besegrades Gud var utan händer att gripa in i krigsförloppet, utan öron att höra ropen om seger på det ena slagfältet och seger på det andra. Han har heller aldrig hört böner om regn på sanden och samtidigt om sol på myllan. De ungas skaror tedde sig som villande får: De unga kristna hysa ej nu sina fäders vidskepelse, att de »religionslösa» — som ingen annan förnyelse bida än genom samfundsordningen — hemfallit åt alla laster, dem djävulen, världen och deras eget kött upptända. Nej, de unga kristna — som av allvarlig vilja att återställa de andliga värdena och nära de nyvaknade religiösa behoven — skönja det fina, vitt förgrenade ådernät, som förbinder kristendom och socialism. De hoppas kunna klarlägga detta samband och sålunda stärka kristendomens själsfrälsande makt men stäcka socialismens själsför-

ödande. Många unga präster äro allestädes i världen brinnande av detta hopp.

Men unga finnas även, som börjat ana Gud bortom stjärnorna. Slutligen andra, som känna honom i sina egna hjärtan. Dessa kunna ej åt en enda idé eller ett enda land ge sin själ. Dess starka, rika flöde kan ej tömmas i en enda, om än djup, bädd. De kunna ha känt sig dödade av världskrigets slag men voro endast domnade och vakna vid nya, för andra dolda, källor med levande vatten. Den ene kallar kraften Guds, den andre människans. Det väsentliga är, att källorna ligga så djupt, att de tomrum och rämnor, dem hårda öden bildat, åter kunna fyllas av nytt, levande innehåll. Ej heller denna ungdom undgår tidens ovan skildrade splittring. Men skillnaden mellan de starka och de svaga, är att de förra förnyas inifrån och de senare utifrån genom ständiga byten av kärlek och kläder, religion och vistelseort. Om de kunde, skulle de byta sina av det »kända» tröttade ögon. De hänryckas av allt fantastiskt tiden låter dem möta, såsom gestalter i ett akvarium, från religionsfanatismens bläckfiskar till spiritismens blötdjur. Att uppsnappa »andliga hemligheter» ur Västerens eller Österens levande eller stoftvordna religioner är för denna ungdom, vad jazzen är för den tanklösa. Men i deras själar råder ej den stillhet, ur vilken Samariabrunnen engång hördes kvälla. Törsten släckes ur grumliga, bullrande rännilar. Klara droppar skina dock i små kalkar: fromma, fattiga, visa, ödmjuka, hängivna kvinnor, ömma barn, trogna djur uppenbara, att ren friskhet ännu finnes på den arma jorden. Dropparna

äro stänk av de andliga flöden, som vi bida. Stora samfällda rörelser kunna börja som strida vårbäckar. De bryta hinder och gräva stigar. Så mäktade kristendomen under världskriget, att kyrkorna fylldes, nya gudshus restes, stora barmhärtighetsgärningar utfördes.

Men ungdomen vet, att kyrkorna snart stodo tomma, biblarna blevo undanlagda, och Gud avsattes, snabbt som han blivit återinsatt. Det var endast få dagar efter att Jesus jubelombrusad intågat i Jerusalem, som Barrabas släpptes lös och Jesus korsfästes. De mödosamma livsvillkoren, den svunna välfärden ersattes endast under kort tid av omvändelsens hänryckning, gudstjänstens skönhetsintryck, välgörenhetens fröjder. Hedningar och hädare störde stämningen. I luterska länder firades 400-årsminnet av reformationen, men månne någonstades kyrkans män talade om tidens törst efter en ny reformator? En sådan kan endast vara en, som beslutsamt bryter med Luther för att i anda och sanning grunda Jesu kyrka, den, inom vilken begreppet tro innebär, att var och en bekänner sig till vad som för honom är anda och sanning. Luther, Zwingli, Calvin betydde ett nytt innehåll i den gamla läran. I Ryssland — där några av de djupast andliga och många av de mest Jesulika människorna leva — göra nu bolsjevikerna gatudemonstrationer mot Gud och tempel åt Lenin; uppätta ett »antireligiöst seminarium», där de unga av rakryggade »ateister» fostras till kadaverlydnad för de lärorna, att kristendom och kommunism ej kunna

förenas och att religion endast är ett hinder för kulturframsteg!

Om en stor tid kommer — och en tid blir stor genom stora förkunnare och starka martyrer — då skall kanske den eld, som ännu glimmar i kristendomens aska åter stiga till en klar låga under smädelsens pust och förföljelsens vind. Då kan kristendomen ännu engång lysa — men ej lik nutidens mustlösa och urlakade, som ingen kraft ger — när den sista striden skall stå mellan Kristus, Guds son, och Jesus, Marias son. Den kristendomen blir åter det stränga antingen- eller, icke det slappa både-och, inför vilket en ännu levande Jesus åter skulle sucka. »Så länge var jag när Eder, och I känden mig icke.» »Modernismens» sköra bryggor mellan den förtida och nutida kristendomen skola brista och den gamla frälsningslärans bekännare såsom fordom deras Mästare blöda under törnekronor och spikas vid kors.

Men den tiden vilar i ett ovisst fjärran. Ännu döpes, konfirmeras och utdelas nattvard av de nya teologerna, ehuru med både uttalade och tysta förbehåll. De allvarliga konfirmanderna känna sig upproriska, de unga prästerna svekfulla. De leva enligt det bittra diktarordet: »Rör blott ej vid världens sömn!» (Hebbel.)

II.

Men lika snabbt förgången som massornas väckelse till kristlighet, lika ihållande var väckelsen till reli-

giositet. Den är ännu nebulosalik, men ur denna nebulosa skall en ny fixstjärna förtäta sig. Tysken Johannes Müller — genom flera föredragsresor och böcker känd i Sverige — har givit uttryck åt detta dimmiga stämmingsliv, som har motsvarighet runtom i världen. Så här hördes hans tal: Gud lyste ur allt, men ingen kom med någon ny uppenbarelse av Gud. Människornas innersta väsen, personlighetens kärna, som sjunkit undan, steg åter upp. Man kände vila i sig själv, ett stort, obetingat, ursprungligt liv, som en droppe i havet, en Spinozaförnimmelse. Andra upplevde underbara verkligheter i sig själva. Denna gudsupplevelse är icke den bekännelsetrogna med lärda begrepp och kristna föreställningar. Äkta gudsupplevelse har intet innehåll eller rättare: allt är dess innehåll. Det nya religiösa är förmågan att spåra, vad som ligger bakom skenet och att leva ut detta med kraft och klarhet. Det är sambandet med all skapande verklighet. Gudomlig nåd är omedelbar upplevelse, omedelbara livsyttningar. Teologien är städse religionernas döda gravar. Gud söker de människor, genom vilka han kan göra sig gällande. Så långt Johannes Müller.

För oss, vandringsfolket på väg mot det tredje riket, synes den kristna världen vara en, där lövens mångskiftande prakt är livskraftens sista yttringar. Inga skyddande åtgärder skola hindra — och heller inga skakande ruskningar påskynda — det oundvikliga förlopp, vars lag inom naturens som andens rike är »att förgås för att varda» (Goethe). Huru man än sörjer de dalande löven, vet man, att de skola nära de

nya, vilkas knoppar redan pärla fram längs kvistarna. Höstlövens flämtande, flammande kamp innebär endast lövens men ej trädens undergång.

Men att tröst tarvas visar, att lidande finns, mest för de unga, som äro oskyldiga och allvarliga. De äldre veta, att kala grenar bättre släppa genom ljuset. Släktet nödgas ännu vissa tider arbeta med självhängivelsens eller självhävdelsens armstyrka. Men det söker en enhet mellan dessa båda grundkrafter, och vi, som nu omfatta livstron som en sådan syntes, mena, att människan intet vet om sin förtid eller sin framtid men att hon under sin nutid — jordelivet — drives framåt, uppåt, inåt av en kraft, för vilken man länge brukat det stora namn, som ännu vid alla vägar möter oss: Gud.

Men Gud är nu den villolära, som måste övervinnas, innan den nya religionen gör människan brinnade för den nya religionens salighet: att inom människolivet förverkliga Gud och till jorden nedflytta himlen. Av denna nya tro skymtar ännu endast en blekgul strimma på den fjärrblå morgonhimlen. Men den nya ungdomen ser dagerstrimman och viger sig i den till den nya religionens förkunnare. Årtusenden hava brottats med frågan, huru Gud kommer till människohjärtat under Jakobsorden: »Jag släpper dig icke, med mindre du välsignar mig.» I den yttersta av dessa dagar har årtusendenas livsfråga fått ett annat uttryck: »Huru skall jag inom jordelivet kunna uppenbara Gud?» Under den sekund av evigheten, som nämnes jordelivet, kan den gnista inom människan, som småningom löst sig från urtidens bundenhet, varda en

allt högre stigande låga. Huru gnistan väcktes, varthänden går, veta vi icke. Endast att gnistan nu är här. Om detta här har vetenskapen under de sista århundradena lärt oss, att i varje människas själ som i hennes kropp släktets historia från begynnelsen upprepats. Först under en oavlätlig strid mellan de neddragande makterna och den först undermedvetna, sedan alltmer medvetna, kraften danas viljan att stiga. Slutligen har vissheten klarnat, att liv — i mänsklig mening — endast är att tjäna denna uppåtstigande vilja. De, som ej inom sig känna den viljan tro sig visa, då de peka på vårt släktes under årtusenden upprepade rundgång i krig, brott, villfarelser, nöd och ondska. De peka på vårt släktes historia, »som ständigt upprepar sig» men glömma medvetet årmiljonerna bakom denna korta historiska tid; årmiljonerna då först omedvetet, sedan halvt medvetet, slutligen helt medvetet, än sakta, än snabbt, men städse stapplande uppstigandet fortgått. Lika litet som grottefolkens typ är vår, lika litet äro våra själar deras. Men under de gångna årtusendena fördröjdes framsteget genom att själarna inriktades på ett hinsides, ett framdeles, ett ovanefter, mot vilket jordelivet ställdes i allt större motsats, allteftersom själarna vunno större spännkraft. Först när den känslornas flykt, som varit riktad mot det efter döden kommande, vänder sig mot jorden; först när den stora, oskrivna rulle vi kalla framtiden ej längre fylles med bilder av brott och dårskap; när stormarna stillnat; då först skola själarna på allvar stiga uppåt i fotspåren av

den lilla skinande skara, som inom alla folk, genom alla religioner, på alla tungomål talat om själen. Då skola ej de svaga, de sårade, de slitna hänvisas till himlarna för att där mottaga, vad de på jorden blevo nekade. Då skall den söta sömnen i de »uppenbarade» religionernas modersfamn sluta. Då skola, som någon sagt om Emerson, »de gamla avgudarna lyftas från sina fotställ men med en varsamhet, så öm, att den gjorde åtbörden lik en helig handling».

Det släktled, som redan på 1870- och 1880-talet lärde av de stora västerlänningarna¹, funno, att den »självbesinning» hos vetenskapen, som teologerna nu orda om, var självklar hos dessa stora män. Det var endast vetenskapens yraste zeloter, som lekande lätt löste de problem, dem tron lade inför vetandet eller vetandet inför tron. Men vi, som sedan ett halvt århundrade följt teologernas glidning från ställning till ställning, veta, huru dessa blivit flyttade. Ej många präster under femtio år tro nu — ehuru de kanske predika — att människorna, djuren och plantorna genom människornas syndafall i paradiset hemföll till begäret och behovet att döda och äta varandra. Men när de av denna och mångfaldiga andra kyrkoläror pinade själar säga, att de varken i naturen eller i »gudsordet» längre finna Gud, blir prästernas svar: »Om I mig utav allt hjärta söken, så låter jag mig finna.» Men i kyrkans tolkning av hans väsen! Om ett stackars hjärta söker Gud utanför

¹ Darwin och Spencer, Emerson och Tennyson, George Elliot och Comtes, Max Müller och Stuart Mill, Huxley och Heckel och många andra.

kyrkor och samfund, är det ett »villfarande» från den gamla trons fasta land mot ett stormigt hav!

De enkla själar, som barnsligt utbedja sig goda gåvor av sin fader i himlen, som fromt tacka och tillbedja, som ingen längtans vinge lyfter från tuvorna mot de vida haven, de hava ingen drift att skapa nya himlar eller en ny jord. De äro nöjda att få leva på jorden som den är, ehuru deras läppar säga: att de längta hädan för att vara när Gud. Men sänder deras Gud en sjukdom, söka de all den hjälp människan kan skänka för att motverka »Guds allvisa råd», så länge de kära ha liv. Först i dödsannonsen underordna de sig »Guds allvisa råd». Men när man ser dessa stilla själar växa av sin tro, vore det synd att flytta dem ur den enda jordmån, som passar dem. Hur barnaglada bli de ej, när någon vetenskapsman förkunnar, att ingen vetenskaplig forskning rubbat bibelns väsentliga, för tron och levnaden avgörande sanningar! Präster för femtio år sedan kämpade en god trones kamp för det gamla testamentets idisslande hare och den i Ajalons dal bidande månen. Båda delarna locka nu leenden även till prästerliga läppar. Vetenskapen har ju utforskat himlarnas och djupens, kropparnas och själarnas dolda hemligheter. Och prästerna — om ej i avlägsna landsbygder — vilja icke vara »mörkmän». I stället för att inrikta sig på att förtolka »uppenbarelsen» till överensstämmelse med vetenskapen för att åt själarna bevara det väsentliga av kyrkans lära, fortsätta de »moderna» prästerna att välja och vraka bland bibelverser, bibelböcker och bekännelseskrifter. De stillsamt gammaltroende

kunna icke, de bullersamt nytroende vilja icke se, att en ny religiös rörelse pågår, ännu under ständiga tillbakalidanden, men den pågår.

Men så länge Västerlandets människor låta sina själar på lediga stunder slinka in i »Gudshusen» och dessemellan med alla krafter klamra sig fast vid »jämmerdalen» finnes ingen djup andlighet. Ty denna är skapande makt. Först när en ny religion förkunnar, att »gudstjänst» betyder att omdana jorden till en värdig »Guds boning», skall den nya religionen vinna nya, målmedvetna viljor. Då skola de »frälsningsreligioner» besegras, som låta jorden förbli jämmerdal, där människorna genom alla slags brott kunna skada varandra och genom alla slags synder sig själva, men där de alltjämt njuta av livet — ifall de ha medel därtill — för att sedan i elfte timmen genomgå det förlopp, som släpper själarna in i saligheten. Genom dessa religioner har allt förblivit sig likt under ett oavblåtligt upp och ned, fram och tillbaka, som besannar Homers ord: »Var människor finnas, efter gudar står deras längtan.»

Först när människorna med hela sin känsla, hela sin vilja uppleva evigheten i jordelivet och där börja förverkliga de drömmar, aningar och hopp, vilkas förverkligande man längtande sparat till evigheten, då skall — genom en ny religion — en ny tid börja. Då kan släktet frimodigt se sitt öde i de stränga ögonen. Då veta vi, att ingen Gud någonsin hjälpt oss, men att människorna skola hjälpa Gud; att allt hon kallat Guds kraft är hennes egen, ur djupen upphämtade, kraft. Då veta vi, att det är männi-

skans rätta gudstjänst att ur jordelivets alla förhållanden arbeta fram de i dem fördolda egendomliga möjligheterna. Då blir den tro vi utåt bekänna även den, av vilken vi innerst leva.

Inom en rysk judesekt finnes följande legend: »I alla ting bor en gnista av Guds ande. Men Gud slumrar i dem utan att lysa, tills människor komma, som på nytt besjåla tingen, befria gnistan, så att den kan flyga tillbaka för att stråla i Guds gloria, för att förstärka dess glans.» Den ene kallar gnistan sin kristna tro, den andre sin filosofiska idealism, den tredje sitt eget väsens nödvändighet. Deras heta längtan driver dem att handla i så vida kretsar som de egna krafterna gå. Men de sinsemellan skilda mötas dock i vissheten: Gud kan aldrig bli bevisad och tusendens mödor att bevisa honom hava varit — och förbli — förspilda. Den brännande iver att bevisa har av denna erfarenhet blivit svalkad. Dess hetare sjuder viljan att förverkliga Gud genom att mänsklighetens helige ande mer och mer får genomtränga jordelivet.

Detta är för den nya religionens bekännare vordet det ena nödvändiga. Medan de gamla religionerna ännu söndra genom sina skilda former, har den nya religionen en enande makt. Ty den söker bakom formernas förlåt den äkta fromheten, den, som skiljer den religiösa från den icke religiösa människoarten: viljan att inom som utom oss hjälpa Guds rike att tillkomma. Detta sker genom att ge en ny gestalt åt vårt eget och andras liv. Ej den, som — jordfrånvänd — försjunker i någon viss mystik, endast den, som griper in i utvecklingsförloppet, möter sina likar.

En folkens slutliga fred genom ett verkligt folkens förbund; en klassernas slutliga frid i ett av alla arbetande danat samhälle — dessa äro de första uppgifter, som bida den nya religionens hjälp. Att giva om än blott en liten bit av ett mycket grovt bröd, att giva en enda droppe för de mångas törst efter rättfärdighet, detta är mer än de tolv, av fint mjöl bakade skådebröden, som voro avsedda endast för översteprästerliga munnar. Att politiken skall kunna bli en av religionens yttringar kallas nu galenskap, tills det blir en verklighet.¹ Verkligheten är lera i varje dugande bildformares hand.

Den, som säger: »Jag förmår intet», borde i stället bekänna: »Jag vågar — eller vill — intet.» En av de få eviga sanningarna är, att tron — på vad det vara må inom de mänskliga värdenas område — kan försätta berg. Men innan en sålunda troende kan jämna bergen, som resa sig framför honom, måste han själv ha segrat i många frestelseprov. Att återinsätta samvetet som härskare, där man hittills smugit sig undan dess dom, emedan man skyllet på den »heliga majoriteten», det betyder att inom det enskilda som det offentliga livet göra allvar av Jesuordet att ej taga

¹ I mitten av 1880-talet hörde jag i Skåne socialismens förste förkunnare i Sverige, August Palm. Hans dansk-svenska språk och oklara tankar framkallade hos de flesta åhörarna, även mig, endast löje. Och hade någon bland de många matsäcksätarna spått, att vårt land inom femtio år skulle äga en socialistisk regering, hade denne blivit än mer utskrattad. Goodtemplarnas första förkunnare fingo låna en liten summa — långgivaren har själv berättat mig det — för att hyra en ytterligt enkel lokal och bestrida övriga omkostnader till sitt första föredrag i Göteborg. De kunde snart återbetala medlen. Och vi veta, att de i denna stund äro en makt, ej minst inom politiken.

skada till sin själ. Liksom krigsinvaliderna endast äro kroppsstumpar, äro de sålunda skadade endast själsstumpar.

Söndagligen driver hoppet att närma sig Gud, massor till kyrkor och bönehus. Men de utgå från dem för att nästa timme tjäna de avgudar de åt sig danat och höljt i nationella och konfessionella förklädnader.

Först när en själ står ensam i öknen i ärlig nakenhet, börjar den bli personlig. Då kan en levande fromhet danas. Endast i denna ensamhet blir en själ på en gång fritänkare och from. Äkta fritänkare blir ingen i flockarna, blott den, som fastat i öknen och dock nekat kalla stenarna bröd. Endast den, som både är fritänkare och from, har nog att leva av och att dö på. Den nya religionen binder Guds jordiska öde vid människosläktets. Huru det förverkligar sin mänsklighet skall avgöra, huru Gud förverkligas.

En stilla själ inom den antroposofiska riktningen betecknade engång det sanna religiösa sinnelaget med dessa ord: »Det betyder icke så mycket, huru långt vi nå eller vad vi åstadkomma med det vi verka. Dess mer betyder vad vi vilja och offra och hur mycken kärlek vi inlägga i det vi vilja och offra. Tjänsterna som gåvorna äro inom det andliga livet många och i olikhet lika många. Vad den ena tror sig tjäna med den allra minsta lilla pliktuppfyllelse, ligger kanske långt efter vad denna människa tror. Det allra mesta har betydelse blott i den mån jag är sann mot det, som kräver mig inifrån.» Detta är det religiösa sinnelaget, sådant det möter hos

den nya religionens människor. Religion är ej, vad vi bekänna utan vad vi innerst tro, ej vad vi tro utan vad vi innerst äro, ej vad vi vilja utan vad vi verkligen göra. Detta är den tro, som är seger.

*

Nutidens — på 1880-talet ofödda — ungdom ordar djärvt om detta otroende materialistiska åttiotal, som nu längesedan är icke blott övervunnet, nej, mycket värre, gammalmodigt. Men åttio-talet var brinnande i sin visshet, att religion dödas av alla påtvungna former, av en förkunnelse, där lärare och kyrkomän inpräglade dogmer, moral och etik, bundna av en kyrkotro, på vilken de ej trodde. En undervisning, som världen runt fortsattes och lyckas att ej endast avkristna men avsjäla den tänkande ungdomen. De, som förkunna, att »fädernas kyrka» ännu står stark som en Libanons ceder, veta ej att när allt det förgängliga i kristendomen är övervunnet, då skall det eviga i judendomen, i antiken, i kristendomen stanna i den nya religionen. Målet för var enskild som för släktet i dess helhet flyttar sig ständigt framåt; det är ett med livet och rörelsen. Den nya människan är ännu endast en möjlighet, men en, som den nya tron steg för steg skall förverkliga. Då skola de stora andliga förlopp, som kristendomen betecknade med orden syndafall, ånger och nåd, kallelse, omvändelse och bättring, åter bli förstådda, ehuru genom andra ord. Frödings »låt oss själva förlåta oss» är en djupt lidandes ord. Han drömde om att kunna fylla budet »varen full-

komlige», men hans diktarsjäl svindlade inför kravet och fann dessa befrielsens ord. En annan diktare har talat om att »bevinga människorna, att nyföda dem till heroisk optimism».

Men vägen till denna nyfödelse innebär andliga förlopp, som i några tusen år varit bundna till Jesu namn, ehuru de äro så mycket äldre och mer världsfamnande. Varje punkt av rummet förnekar läran om ett »väsen med de högsta fullkomligheter, evig och oföränderlig, allestädes närvarande, allvetande och allvis, sannfärdig, god och barmhärtig». Men detta väsen har danat de kval och den död, som redan voro, innan människans s. k. synd kastat sin skugga över jorden, och som förbliva, sedan all mänsklighet svunnit från jorden! Och därtill har denne Gud korsfäst sin ende son, ej för hans egna men för människornas synder! Djuren — och deras likar barnen — äro visa nog att lära av erfarenheten. Men de vuxna ha tecknat denne Gud, som dödar sin oskyldige son, och begår hemska brott mot sin på Sinai givna lag! Jesus läkte sårade hjärtan, men hans »efterföljare» såra dem. Jesus botade de lama och lytta, hans »efterföljare» ha i kriget gjort miljoner lama och lytta. Men vem som vill se, varsnar, att Jesus liksom Buddha och Mahomet ägde den begränsning deras tidsålder måste medföra och talade till oändligt mycket mer begränsade åhörare. Det var stort, när Jesus lärde: »Älska din nästa som dig själv!»¹ Men det är orimligt

¹ En tysk, Godeschall, har utgivit "Die versprengten Worte Jesus", som innehåller 120 utomkanoniska Jesu ord, vissa djupare än de kanoniska.

att glömma, huru kinesiska, buddistiska, persiska, grekiska, romerska och judiska lärare långt före Jesus danat alldeles samma bud och somliga på ett än djupare sätt.

Det var stort, när judarnas sedliga medvetande danade de budord, som fått namn efter Moses. Men vår tids människor, några även här i Sverige,¹ hava givit en ny och djupare form åt buden. Så skriver Poul Bjerre: »Du skall icke mörda; varken med din hand, ditt ord eller ditt hjärtas tankar. Du skall icke ljuga; ty sanningens väg är livets väg. Du skall icke stjäla. Du skall helga vardagen med ditt verk och vilodagen med din vila. Du skall hedra den, som större är än du, och så ställa ditt liv, att din fader och moder må glädjas, att de födde dig. Du skall vakta dig för sinnlig lösaktighet och okyska tankar. Du skall vårda ditt tal och hålla din kropp ren. Du skall vara sparsam och förnöjsam och sörja för de dina; ty endast den förnöjsamme har, vad han behöver och endast den givande sprider välsignelse. Du skall glädja dig åt din nästas välstånd och ej förhäva dig, om ditt eget växer. Du skall älska allt, som lever, och aldrig skada ett djur eller en växt, om livets nödortf det icke kräver.»

Här återklinga toner från det gamla Hellas, där frågan om livets mening framdrevs av ett brinnande begär att tyda livsgåtorna och därigenom verka för släktets höjande och lycka.

Nu stundar en tid, då Jesus skall komma åter, sedan

¹ Se även pastor H. Widén. "Tio budord".

mänskligheten befriat honom ur kristendomen och i honom ser en av sina medarbetare för Guds tillblivelse. Denne — av troshopen gömde, av torghopen glömde — jude gav genom den tro han talade och levde så djupa lärdomar, att de bli oförgängliga, när de ej längre pressas in i kyrkolärornas och sekternas rustningar. Då ana vi sorgen i den blick, som den på Pilati gård pinade sände mot dem, inför vilka han teg, emedan han ej med sin lära och sitt liv mäktat giva dem svar. Den slutligen som helt människa insedde Jesus förblir mänsklighetens »evige följeslagare» med samma välde över våra hjärtan, som varje förkunnare av de största väsentligheterna slutligen vinner. Alla ägde de sanningen endels, men varje steg, som för oss närmare Jesus av Nazara eller andra stora människor, gör hjärtat mer brinnande. Vi lyssna leende till de kristnas anbud att längs någon av lärornas vägar föra oss till Jesus. Ty när själen slutligen vuxit upp över alla läror, går dess väg mycket högre. Liksom Jesus ha vi lämnat den lätta offertjänst, där man ger oxars blod. Vårt eget gäller det att offra:

I livets dunkla innandömen,
o mänsklighet, din framtid gror.
Du spikade dig själv på korset
och lät din gudom bli till spott,
och själv skall du stå upp ur graven
som gud när ondskan fyllt sitt mått

— — — — —
Upp, mänsklighet, och välta stenen
den tunga stenen från ditt bröst!
— — — — —

— din egen bödel och din egen
förunderliga frälsarman.
I dig är allt, och därutöver
finns ingenting som hjälpa kan.

(Bo Bergman.)

VII.

DET TREDJE RIKET.

I.

Den högsta hjälp martyriet ger en människa är den, att hon kan bevara själens renhet. De kristna skola än en gång bli martyrer. Men dessa skola ej kunna rädda kristendomen såsom uppenbarad religion, knappt ens inom den marterades eget hjärta. Ty just de själar, i vilka intet svek är, känna starkast, att själarnas djup, är mycket djupare än alla teologers dogmer, alla tänkares tankeslut. I detta stora djup, där alla frågor om läror, alla bevis för läror svinna, står intet annat kvar än våra fattiga, lidande, sannings-törstande själar. Denna törst kunna inga begrepp släcka, inga predikare stilla. Ingen sanning man läst i bok, ingen trossats man med öronen anammat blir sanning för människan, innan hon på egna blödande fötter vandrat fram till densamma. Ingen makt kan återge mannen hans barnaålders växt, ingen driva barnet upp till mannens höjd. Om han än står i flocken av andra frysande och frågande får, böra hjälpsamma händer hålla sig stilla och ordrika läppar slutas, tills en själ funnit vägen att hjälpa sig själv. Den mest miskundsamme av människor — Jesus — var den outtröttligaste av hjälpare. Han upplyfte den knäböjande syndaren och utbredde armarna mot de

elända. Endast den, som erfarit den utsägliga saligheten vid Jesu fötter vet, vad en av sanningen och samvetet tvingad människa lider, när hon står ensam utan Jesus. Så stå för allan tid vi, som lidit så av Gud, att vi blivit gudlösa eller, sannare sagt, Gud-lösta, Gudsbefriade. Först efter en lång hungersnöd, under ståndaktighet att ej falla till fota för någon av gudsförkunnarna, lära vi, att Gud för oss människor icke är att söka i gudshusen, icke i öknarna. För oss levande blir städse förborgat, vad en överjordisk makt är. Att den icke verkar på jorden veta vi genom vårt hjärtas känslor, vår tankes slutsatser.

Men när människan slutligen stiger ur förtvivilans dy, där hon miste Gud, har hon blivit fri från gudsfrukta n. Hon kan andas i en ej av Gud överskuggad värld. Hon vet, att ingen himmelsk makt kan giva henne »uppenbarelser». Men hon måste alltjämt lida av livets alla sår, bland dem det hon själv ger de gammalkristnas hjärtan. Ingen förkunnare av en ny religion undgår att såra de brinnande själarna inom den gamla religionen. Jesus kunde ej lindra de fromma själarna inom judendomen. Han måste lida med deras lidande. Och så måste vi göra, emedan vi hålla hans ord mänskliga, medan våra kära — våra käraste — kalla dem gudomliga. Men vi måste, så som Jesus en gång måste.

Under djupa lidanden har Västerlandet befriat sig från läran om den Gud, som korsfäste Jesus. Kristna präster förkunna nu, att livets helgd just är en kristen tanke; att Jesus ville upprätta Guds rike här på jorden genom att gudomliggöra alla mänskliga förhållanden.

De säga, att Jesus älskade jordelivet, dess skönhet, dess människor, bland vilka han valde sig personliga vänner, medan han vann de mångas hjärtan genom den godhetens värme, som utgick från honom. Jorden och himlen voro för honom ej skilda, och hans samband med Gud var ett med hans innerliga samband med människorna. I varje ögonblick av sitt liv levandegjorde han Guds närhet. Omvändelse betydde enligt Jesus, att människan började tänka, känna och leva såsom han, d. v. s. att hela hennes liv stod i samband med hans. Som Jesus måste människan vara redo att dö men glad att leva, då livets ädla fröjder njutas så, att livet blir stort och heligt, att hela människans vilja och varande sättes in på att höja livet. (Sammanfattning av en from engelsk prästmans predikan.) Adertonhundralet danade en skön hymn i denna anda:

I ask no heaven till earth be thine.
 Nor glorycrown while work of mine
 Remaineth here. When carth shall shine
 Among the stars
 Her sins wiped out, her captives free
 Her voice a music unto thee
 For crown, new work, give Thou to me.

Med av tårar skälvande ögonlock ville man trycka denne kristnes händer. Men ordlöst. Ty man gjorde honom ont, om man sade honom, att man vill handla alldeles så men ej kan tro så. Visserligen tro dessa kristna ej längre på korsfästelsens underkraft. Även för dem är den en hädelse mot en Gud de kalla kärleken. De se ej Gud i nöden och sorgen utan de som vi se honom i ett fängelse.

Men de se ännu ej, att Jesus aldrig kan träda ur fängelset, förrän mänskligheten i sin helhet bistår honom. Och innan detta sker, ha nya årtusenden rullat i evighetens rymd.

Ej heller nyteologerna ha svar på frågornas fråga: Varför blevo död och sorg de väsentligaste delarna av världsförloppet? Varför störtade kärlekens Gud sin jord i dessa maktens våld? Ej heller nyteologerna se dem som följder av syndafallet. De snurra runt med synd och sorg såsom »redskap i Guds händer» till själarnas väckelse. Men de miljoner krigare, som dräptes i en blink, så snabb, att de ej ens märkte den; miljoner spädbarn, som ihjälhungerades, innan de hunnit synda; de hundratusenden, som blevo vansinniga och aldrig hunno omvända sig, huru verkade här kanoner, svält och vansinne i Guds händer? Nyteologerna borde ej kunna förlåta Gud hans skuld. De ha ju ännu ej vågat tänka ut tanken, att Gud ej är till. Denna dag är längesedan vorden forntid, innan människorna kunna gripas av glädjen över en mänsklig godhet, så fullkomlig, att man åter kallar den gudomlig. Stenen, som faller från en stjärna, skall kanske en gång hava bud till oss från nu okända världar. Vår jord skall måhända frambringa högre gestalter, om vilka vi nu ej kunna drömma. Framtida vetenskapsmän skola kanske bevisa, att »Guldkungen från Norden» var en solmyt och Napoleon I en åskmyt men världskriget en saga om ett vulkanutbrott. Jesus är redan av vissa lärda gjord till en myt, liksom Prometevs och Herakles länge varit det. Men bakom myterna om de båda sista som den förste voro troligen

engång personligheter av sådan godhet eller snille eller kraft, att Jesus om några tusen år må ha blivit en »myt», men en i mänsklighetens själ fastvuxen, ehuru ingen jordevarelse längre tillbeder Kristus såsom en i världsförloppet nedstigen Gud. Men de äro dåliga psykologer, som ej känna, att Jesus av Nazara — likaväl som Gustav II Adolf av Sverige — varit levande människor.

De skarpsinnigaste teologer, som bevisat Gud, de ödmjukaste hjärtan, som älskat honom, hava aldrig anat den osalighet, som en Gud' med ansvarskänsla för den av honom skapade världen, måste äga. Den arme Gud hör miljoner böner från alla planeter och solar, alla land och zoner med skilda klimat och produkter, alla människosjälur. Dessa själar, som bedja om allt från regn för sin åker, snö vid sin skidfärd, bra bostad vid sin badort ända till sitt barns liv, sin livsgärnings fullbordan, sin själs frälsning. Alla dessa bedjare tro, att »Herren hörer bön». Funnes Gud, måste han ångestfullt utföra otaliga konstgrepp med dessa själar. Den, som fick sol, när han bad om regn, måste Gud påminna, att hans granne behövde regn. Den, som bad om skidföre, men fick hällregn, måste Gud bevisa, att om han segrade i skidbacken, hade han blivit högfärdig. Den, som bad om rummet, måste han bevisa, att det usla han fick var en Gudsprövning. Nyteologerna, som se Gud i konvaljen men ej i kvickroten, i biet men ej i bålgetingen, i de svingande svanarnas flykt men ej när svanar i veckor sitta fastfrusna på isen med vattnet öppet helt nära dem, stå svarslösa, om man visar dem de kämpande och täv-

lande krafterna hos de väsen, som bebo den minsta tuva. Han flyttar frimodigt Guds vilja och vishet »på ett högre plan». Men uppe på detta plan finner den människa, som tillåter sig att tänka ut sina tankar, så mycken sak med Gud, att allt människans arbete blir en tanklös lek, allt födande av nya varelser svåra brott, allt fostrande av de födda fåfänglig möda, självmordet det enda förnuftiga. Då vore skapardåden, det sociala arbetet utan all mening. I en av Gud styrd värld har människan ej plikt att draga andan. Hon är mycket för god för den.

Men människan fortfar att leva utan Gud. Hon ser naturens grymma lek, mänsklighetens djävulska ord-ska. Men även naturens underbara skönhet och godhetens ljuvliga uppenbarelser. Hon är av sitt samvete nödgad att framarbete mera förnuft, mera sanning, mera skönhet i jordelivet. Hon gripes av tanken att befria den i jordelivet bundne Gud, att börja skapa honom. Och när detta hopp dagats i människosjälens, bli även de av tårar blinda seende, och de av fasor förlamade återfå sin rörelsekraft. Då blir var dag ett liv. Då blir även en utarmad en livsbejakare. Men de bli hädare, som ej vilja röra sig i arbete för det jordiska Gudsriket, innan de äro vissa om evig salighet som det jordiska livets mål. Livets tragik som livets lycka bli sedda sub specie æternitatis. Vi få frid med vårt eget stackars hjärta och med livet, i vilket den Gud vilar, som vi skola befria. Först och sist i vårt eget hjärta.

II.

Reformatoreernas verk för Guds befrielse — att lägga religionens medelpunkt inom varje personlighets eget samvete — blev snart svept i dogmatismens bindor. Den svaga samvetsfrihet mänskligheten fått, kunde ej leva under striderna om den rätta tron. Katolska kyrkans stora föredöme av överströmmande, offervilligt Jesusinne kallades världslighet. Europas kultur blev under religionsstridernas århundrade vacklande och dock hård. Statsmakten återtog den ställning antiken tillerkände den. Men den blev en ny hedendom, som ljög sig »kristen». Och dock voro under religionskrigen slaktningarna i Jesu namn ännu ärliga, tros handlingar såsom autodaféerna varit. Men nu — under världskriget — ha som jag redan sagt präster öppet förklarat, att Jesuanden är otidsenlig men Herren Zebaot, härskarornas Gud och hämnaren, den religiösa livstanken. Och huru skulle de själar, som i krigets kraftutveckling kände en fröjd, vilken övergick alla favor, kunna ens ana en från dem så artskild ande som Jesu? Människan Jesus kände lyckan av den kraftutveckling, som består i att personligheten har all den rörelsefrihet, som är förenlig med samma frihet åt andra. Jesus drog sina gränser för denna frihet. Och dessa gränser behöva för olika åldrar, olika anlag, olika uppgifter, olika tider utstakas helt annorlunda än han gjorde. Världshistorien skildrar denna gränsbestämning folken emellan. Sedernas historia förtäljer om huru gränsen i ena fallet dragits trång eller vid. Solidaritet, samhällighet, statstrohet äro alltjämt

sedda som dygder men alltflera människor veta, att de ej äro andens högsta uttryckssätt, som de under världskriget gjordes till. Vi inse, att plikten till uppror kan höra till de större religiösa plikterna. Ingen har utövat den plikten med stillare mod än Jesus. Den hörde samman med vad som för honom var personlighetens lycka: att förkunna en älskande fader i himlen och ett kärlekens liv på jorden, den lycka, som förde honom till korsdöden på Golgata. Om den personliga lyckan i trängre mening skymtat för honom, så offrade han den för den hans hjärta förtärande: att omdana jorden till himlens förgård. Så blev han en av frälsarnas eviga släkte. Dessa redan i den urgrå forntiden nedtrampade men in i döden framtidstroende eldsjälarna vinna — i ständigt andligare former — en ständigt växande makt inom jordelivet. Den kristna trons förkunnare förmådde krigarfolken att tillbedja det ljuvaste: ett barn vid modersbrösten, det enklaste: en fattig timmerman, det fasansfullaste: en stor andes smädliga död som missdådare på ett kors. Den så komna nya läran blev de förtrycktas, de eländas, som ej grepos av de stora hedniska tänkarnas högre läror om Gud i oss.

En liten flicka, som under världskriget såg sin mor ligga dödad av bomber, utbrast: »Stackars Gud!» Detta är det djupaste av alla ord världskriget framkallat.

*

En ensam människa frågade sig ofta, då livet för henne mist allt värde, varför hon skulle hålla ut att

gå den långa, grå vägen till slutet, en väg, som endast visade en framtid av sorg, mödor och saknad. Försjunken i denna känsla satt hon en sommarafton vid havsstranden, gripen av den lockelse, som ett stilla i solnedgången glödande hav utövar även på lätta sinnen. Så mycket mer på de till döden tunga. Huru lätt att simma långt ut och svinna ur en värld, där allt man ägt av lycka redan svunnit.

Två ynglingar av arbetsfolket hade under tiden kommit ner till stranden, suttit där en stund under stilla samtal och gått lika stilla. Men om en stund kom den ene tillbaka och sade blygt men fast: »Jag ser, att Ni har det mycket svårt. Jag har sedan barn-
domen så ont av att se någon ha det svårt. Jag tror inte det är bra för Er att sitta här vid stranden. Jag kan inte sova i natt, när jag tänker på Er, som sitter och ser ut på vattnet. Jag vet inte, vad Ni till slut tar Er till. Vill Ni inte göra mig den tjänsten att gå hem, där Ni bor, och låta mig följa Er dit?». Den ensamma människan och den unge mannen växlade på vägen några få ord. Den unge var korgmakare. Detta var allt den bleke ynglingen med de vanliga dragen, där ett par underbart goda ögon lyste, om sig meddelade. Ej med ett enda gudligt ord störde han sin rent mänskliga medkänsla. Men hon, som han kanske räddat allenast genom den ur honom strålande godheten, stod inom sin port, full av blygsel över sin syndiga känsla, att hon intet mer hade att giva livet, emedan detta, enligt hennes mening, ej hade mer att ge henne.

En liten stund kan bli vändpunkt i ett människo-

öde. Först lärde hon leva för att i sin ordning hjälpa andra lidande. Aldrig mottog hon sedan ett tack för en given livshjälp utan att i sitt eget hjärta välsigna honom, vars namn hon aldrig hörde, vars anlete hon aldrig återsåg, som kom och gick, men som på den snabba stunden hann ge henne den djupaste uppenbarelse av vad Jesus gav de människor, som av honom fingo en ny, vis anda. Ty medkänsla är första steget in på den väg, där vi stilla och småningom lära, att den bästa hjälpen för vår egen sargade själ är den vi giva en annan lidande.

III.

För mig hade icke helvetesskräcken fört till kristendomen. Det var helighetslängtan, som förde mig dit, och ju högre denna längtan brann, dess mera blev den skild från kyrkoläran. Helighetslängtan drev mig in i kristendomen, och den drev mig ut ur densamma. Gud blev mig alla tankars tanke. Han, som var större än mitt hjärta; han, som ingen ens med morgonrodnadens vingar kunde nå; han, som lovat, att om vi honom av allt hjärta söka, så låter han sig finna. Om ingen annan nådde honom, min viljas, min tros makt skulle söka honom genom alla himlar, alla helveten och slutligen nå fram till honom, den outhärlige, den omistlige, den evige. Så kommo andra årtionden, sorgernas, tomhetens, mörkrets. Någon väg, som förde till nytt ljus, skymtade icke. Leva var för alla att lida. Som masken vrider sig under en

tung fot, så vred sig förr eller senare var människa under ödet, tills allas öde — döden — blev befriaren. Signad vare döden!

*

Men så kommer uppståndelsens morgon, då de nedisade livskänslorna åter börja porla. Visserligen säger man sig ännu länge, att döden är den bästa gåvan i en värld, där människan antingen är skadedjuret, som dödar, eller jaktbytet, som dödas. Men även stunder komma, då man möter en annans glädje eller godhet och undrande säger sig, att det, trots allt, dock finnes även glädje och godhet på jorden. Sakta känner sig själen i en vaknande rymd, en luft med dallrande klang, med ljud av bristande is. Ur hjärtat stiger hoppet att åtminstone i detta nu kunna tjäna. För vår fot ligger en skalbagge, som behöver hjälp att komma på fötter. Vi börja med honom. Vi fortsätta allt högre upp. Stund för stund, dag från dag, år från år skola frågorna om meningen med vårt eget öde, om vårt vadan och varthän, om Gud och odödligheten bli, ej besvarade men mindre häftigt pockande. Ty själen blir årtionde efter årtionde allt ödmjukare i vissheten att för vad som återstår att varda och verka äga vi den snabba stund vi kalla livet. Så komma slutligen ögonblick, då livet åter synes värt att leva, ehuru dess stora frågor alltjämt äro obesvarade. Ty livet är nu så fullt av uppgifter, att dagen aldrig förslår, och döden så nära, att vi snart få veta, för vilka möjligheter den öppnar eller sluter porten. Men när deras buller tystnar, då ljuder tonen om himlen,

som skall skapas på den stackars jorden. Och den tonen ljuder ej nu endast från en och annan enstaka violin men från mångahanda strängaspel.

När hjärtat vaknar till den vår, som slår ut, först då det lärt umbära både den livsförklaring och den livslycka det engång himlastormande krävde, då har det stora undret skett. Vi ha åter fått mening i vårt jordeliv, ehuru denna mening ej längre är att på jorden bereda oss till ett ovanjordiskt himmelrike. Denna evighet fanns under årtusenden i vårt släktes ångest, under nya årtusenden i dess hopp, nu äntligen i dess livsverk. Det största vår själ engång upplevde under självrannsakan och syndaånger, genom förlåtelsenåd och frälsningsvisshet, genom viljan till förnyelse och helgelse, detta är icke förgånget. Längtan, efter syndabefrielse och helighet växer med var morgon i mångfaldig kraft. Men ej längre som en nåd att undfå utan som en seger vi själva ha att vinna. Aldrig brast sambandet inom vårt väsen, ehuru vi ej längre ge barnsliga bestämningar åt den stora hemligheten, ej längre blåsa de religiösa dogmernas eller filosofiska systemens skimmergranna bubblor. Men vi börja nalkas det okända genom det kända, det eviga genom det timliga, det gudomliga genom det mänskliga. Vi ana, att ännu ingen annan uppenbarelse någonsin givits mer än våra aningar. Vi ana — nej veta — att de många nu gudsförsmädande gudsbegreppen tillhöra släktets barndom, då envar, som nått en högre sanning hånas, utstöttes, dödas. Så kommer det ännu att ske med förkunnare av den läran, att den Gud, som

är i oss, endast genom oss skall vinna sitt rike på jorden.

Vi le trots allt, trots det kors vi se timras. Ty vi ha redan skymtat det gudomliga i mångfaldiga jordiska gestalter men ingenstädes en allgod och allsmäktig Gud — eftersom det onda blev tillsammans med det goda, lidandet med lyckan, döden med livet.

Evig var och evig är den lag, som oavslåligt ger livet och döden åt människan, djuret och växten. Evig den lag, som ställer dem alla under makten att önska men nödtvånget att försaka. Men vi ha redan många erfarenheter av huru makten att önska kan bli förädlad till viljan att vinna och tvånget att försaka bli frihet genom att umbära. Omedvetet verkar genom alla människors liv den lag, som av makten att önska och tvånget att försaka danar allt högre önskningsar, allt ädlare försakelser, tills det gudagoda i människan slutligen lyser som en strålkranz omkring hennes panna. Dagen har åter bräckt, vandringen genom Hades är fullbordad, livets forna hädare stå nu på det berg, där människan ser en skymt av det »sammanhang, som är lycksalighet» (E. G. Geijer). En ny sommarhimmel välves över en ny jord i och genom vissheten, att endast människan kan frälsa jorden. Och då börja vi skymta det tredje riket, den helige andes, skaparandens, Allsegrarens rike.

Sakta stiger i en stillhet över allt förstånd denna salighet in i ett öppet hjärta. Vi skönja årmiljoner, fyllda av mänsklighetens verk och vila, av handlingens fröjd och begrundandets frid, av skapandets stolthet och lidandets ödmjukhet, av drömmar, som

bliva dåd, och dåd, som bliva steg i ett uppåtstigande förlopp. Vi veta ej huru och ej när vårt lilla jordeflarn slutligen stannar sin flykt i rymden; icke om vi — stoftgrand på detta sandkorn — då hunnit dana Gud, det mål, mot vilket vår längtans pil stiger. Men vi känna samma kraft i vingen, samma luftström under oss som de flyttande fåglarna.

Vi nu levande nå ej det tredje rikets salighet. Men vi veta, att vad vi ej nådde men voro och ville skall leva som kraft i nya och åter nya släktens själar. Bärare och byggare av släktets eviga liv kunna med växande lugn hålla frågan öppen, om de efter döden skola mista eller bevara sin här vunna personlighet. Men även vi, som aldrig på jorden blevo föräldrar, behöva ej få frågan besvarad för att modigt kunna fullfölja vår helgelse på jorden. Våra djuriska fäder och mödrar ägde intet vetande om den höjd vi nu nått. Men de buro dock mänskligheten fram till ett allt högre liv genom att vara och verka, den urdrift, som är ett med livet. Ingen känsla eller tanke har någonsin annat — än mindre uppenbarat — om vår ande i döden slocknar eller stiger. Men skapandets eld, sanningsökandets eld, helighetslängtans eld, de flamma alla, ehuru offren åt dem under årmiljonerna växlat och vissnat och åter vaknat. Fågelveingen röres, växtrötterna treva, den daggande ungen diar utan att ställa frågor, som de ej behöva svar på för att röras och växa. Ingen i djupaste mening from människa finns, som ej i samma mening vuxit under innerligt samband med allvarandet, överlåten åt

världsförloppet som en snäcka på stranden åt världshavet.

Stora religionsstiftare ha alla upplevat den heliga ensamheten, innan de gingo att stifta en helig gemenskap. De hastade ej till torg och talarstolar som nutidens unga mystagoger. Men när de tala, blir någon del av »fädernas kyrka» ödemurar, och vad barnen kalla ödemurar, komma barnens barn att nämna magi. Så länge religionerna göra jorden till andens fattighus och till överjorden förlägga dess kungarrike, kommer emellertid »gudlösheten» att fortleva, ehuru i nya former. Mystikernas vila i Gud äro lyckliga ord för den nya fromhet, som förenar vördnad, väsentlighet och verksamhet, som ger det svunna sin kärlek, nutiden sin tro och framtiden sitt hopp. Men för oss alla gäller Goetheordet: »Levandets själ är livets ändamål.» Vi ha endast att verka, medan vi bida att få veta.

Vad som väntar oss efter döden — om något väntar oss — måste stå i ett obrytligt orsaksförhållande till den andlighet vårt väsen nått och låtit stråla ut över jordelivet, vare sig källan för denna utstrålning varit vår lycka eller vårt lidande, vår höghet eller vår ödmjukhet. Men det är omöjligt att tro, att småsjälarna omedelbart efter döden stiga in i de heligas samfund. Kunna vi efter döden se tillbaka på jordelivet, skola vi se, att intet var förgäves, som närde den himmelstormande makten att tro, att hoppas och att älska.

Fetischer och hedningagudar, judendom och kristendom, antikens gudstankar och den fjärran Österns hava alla blandat böljor i det stora hav vi kalla vårt släktes andliga liv. En tid ser vattnen stiga, den andra

ebba. Men då tala de krossade skalén på stranden om livets mångfaldiga möjligheter att bruka det döda i det vardandes tjänst. Vi veta, att kommande tider skola skänka vårt släkte nu oanade möjligheter att djuploda, att behärska, att utforma naturens och människosjälens krafter. Så småningom skola »undren» för alltid svinna för den från alla håll ljusnande rymden omkring det underbara. Men även då torde ej de frommaste, djupaste aningar och den innersta längtan ha dragit slöjan från det hinsides. Redan nu ana vi dock, att vår jordlivssekund är länkad samman med den efterjordiska evighetens tidsmått. Men dessa aningar — starkast i stora stunder av sorg eller sällhet eller i sådana, då »det tänkande röet människan» (Pascal) vajar av och an mellan tro och tvivel, dessa aningar äro lika litet bevis för evigheten som förnekelsen av evigheten är ett bevis mot den. De, som utan evighetshopp kunna leva det svåra livet, förmå lika stort och stilla dö den än svårare döden. Livet förblir stort, även om vi leva och röra oss i den tron, att livet endast är jordbundet. Vare sig vårt lilla klot kallnar eller sönderspränges, skola våra frågor somna in i döden. Stilla som människorna själva, när de ej låtit sig genomträngas av livsföraktets eller livsledans jordkyla. De som gråta över himlens sällhet vid öppnade gravar men njuta av livets lust vid begravningskalasen; som den ena aftonen knäböjer på väckelsemöten och den andra jazzar i kyrkan¹ tills de drabbas av en sorg och genom spåkvinnor och spiritister skaffa

¹ Har skett i U. S. A.

sig resehandböcker i andarnas rike hetsas av lindansarmödor som hava intet gemensamt med den helige Ande i det tredje riket. De, som äro ödmjuka dagakarlar inom detta rike, måste med samma nödvändighet som de andas för att leva, verka för detta. Människan, som under jordelivet aldrig hinner varda mer än en skugga av sina egna drömmar, skall måhända under en ny väglängd av evigheten vinna gestalt åt dessa drömmar. Vi upphöra ej att spörja, om ej bindeled mellan oss och det hinsides slutligen skola utforskas, om vi skola finna högre saligheters berg, där vi kanske komma att se klarare bilder av vår framtid, sådana vetenskapen redan givit oss från släktets förtid. Som en varp utan väft, som syre utan kväve äro nu de unga, som under sina »stämningfulla» möten tro sig äga svanens vingar men endast äro små dun, som fladdra, dit vinden blåser. Flyglängtan lugnar sig och dunen stanna i en eller annan nyttig fjäderkudde. Den stackars nutida ungdomen har sett heliga trosföremål ligga som brustna bläddror, stora tänkesätt svinna som väsenlösa skuggor, medan världskriget ödelade fält och skogar, alpernas toppar och katedralernas spiror men först och sist den troskraft, som skapar nya värden. Estetiska herrar, ha »fröjdats» vid åsynen av brända byar och blodiga slagfält. Människor, som kriget gjorde mer odugliga för livet, än de redan voro, åtrådde nya eggelser för sin genom fasornas övermått ökade lystnad efter upplevelser. Det är dessa, som nu bestiga »förklaringsberg», från vilka de se ned på dem, som ej alls »förklara» några lidandets gåtor, endast söka minska åtminstone de yttre

orsakerna till lidande. Jordetiden, varade den än i hundra år, förde den än ned i alla avgrunder av sorg eller synd, upp på alla höjder av sällhet, är inom evigheten snabb som ett stjärnskott, men jorden, den mörka bloddroppen, skall kanske före sitt slutliga fall hinna »renas till en tår» (C. J. L. Almqvist). Sandkornet skall kanske, innan det suges in i evigheten, hinna spolaskimrande vitt. Stora stunder givas, då alla skillnader, i ålder, livslägen, erfarenheter, svinna och allas hjärtan samfällt lyftas av aningen om en väsentlighetens värld redan här i jordelivet, då själar skola smälta samman med själar, medan de utstråla det vita ljus, som är det från alla religioners och partiets färger rena ljuset. Mångfald och splittring — om ock endast för några stunder — upphöra; ty alla känna, att medan vi segla på det lilla flarnet i den stora stjärnfloden, är det på allas vårt samfälliga arbete flarnet beror. Vi veta, att en tid kommer, då vår jord skall irra i rymden som en måne, och solen — som redan tillhör de svalare gula stjärnorna — skall kallna. Sedan kommer intet att märkas i världsrymden efter vår måne, vår jord och vår sol. Väl förstår man inför dessa framtidstankar kvinnan, som under ett av korsstågen gick runt med en vattenspann och en eldbrand för att släcka helvetet och bränna himlen, så att människorna skulle göra det goda för dess egen skull utan helvetesskräck och himlahopp.

En natt drömde jag mig vara död. Och detta tillstånd var det ljuvligaste. Frigjord från kroppslighetens tyngd njöt jag allnaturen med ytterligt förfinade sinnen. Jag kände mig, ehuru jorden nära,

buren genom rymden av ett osynligt väsens stöd, och jag sporde: »Då jag så här fritt svävar i rymden, får jag ju även se många kval, men min kropp ligger i jorden och kan ej hjälpa någon?» — »Men du kommer heller icke att lida av vad du ser. Ty du inser då nödvändigheten», blev det av mig osedda väsendets svar. Jag fortsatte att invända: »Men jag ville också kunna se in i hemmen, framför allt i mig kära människors hem. Jag ville följa med tidens nya tankar, se nya tavlor, höra ny musik och läsa nya diktare. Jag ville omigen njuta av allt det härliga gamla. Skall jag kunna detta?» Svaret dröjde, och min ångest för detta var så oerhörd, att jag vaknade. Det är nära 20 år sedan, men varje drag i drömmen står ännu klart. Intet förledde mig att, som fallet skulle blivit med en mystiker, taga den som en »uppenbarelse». Den var född av många tankar och av känslor, dem jag klart urskilde. Vad som här för den, i pennan är just, att detta, som för mången skulle blivit en visshet om det eviga livet, för mig endast förblev en dröm. Men av idel vakna drömmar, lika lätta som denna, äro tänkares och profeters vittnesbörd om det eviga livet med återseenden av älskade varelser under evig salighet. De äro lyckliga, som så tro. Men jag är lyckligare, som icke tror, endast väntar under de få år, som tillhöra jordelivet, tills jag vet. Och kanske blivit en droppe i det levande vatten, om vilket Giordano Bruno sade: »Gud är källan, floden, havet.»

Som en stav stöder, en svalkedryck stärker, bistå oss alla de stora andarna, som visa oss inåt oss själva. De förbli oförgångliga. Må de, som med viss-

het veta, vad som är över och under jordelivet, framför och bakom, på den högra sidan och på den vänstra, ömka oss, som tiga, när de tala om trons uppenbarelser och utkorelsens hemligheter, vi som endast arbeta för att jorden skall ljusna av godhet, människans händer utsträckas för att hjälpa, hennes läppar röras av vishet. Vi veta vår egen ringhet inför livets väldiga makter, veta, att all människosläktets hela skaparkraft ej kan återge livet åt en krossad mygga. Människans vanmakt, livets och dödens obeveklighet, ursprungets och förintelsens hemligheter ha varit en av religionens djupa källor. Det stackars människohjärtat skälver i den stigande tomhet, som möter människan, när hon vandrat till helvetets port och klappat på för att vinna svar på frågan om själens v a d a n och v a r t h ä n. Hon vänder åter till allfarvägarna, som tona av oljud och klagoljud. Hon söker en tempellund för vila och finner ingen. Men hon vet, att själva ljuset endast är Guds klädnad. Hon stannar ej i bidan och bön om uppenbarelser över Guds väsen och verk. Hon vet, att hon engång tagit sina egna rop ut i oändligheten såsom svar. Men svar givas genom världsförloppet allena.

Under stillhetens stora stunder tror sig anden stundom skymta dager över världsvidderna, såsom fågeln efter den nattliga flykten får glimtar av de jordiska vidderna. Men i mörkret som i ljusglimten känna de nya människorna sin andes växtvilja såsom sitt väsens väsentlighet, allt annat som oväsentligheter, vilka av plattlandets folk ännu kallas verkligheten. Källan till denna verklighet är oss ännu fördold. Vi se endast

dess utflöden, och vid dess bräddar susar ännu i säven frågan om vadan och varthän. Troskampens flämtning — »jag släpper dig icke, förrän du välsignar mig» — har ej tystnat. Men redan nu växa de telningar, som efter årtusenden varda de heliga lunder, där människorna skola samlas omkring nya altaren. Endast för den sjuka blicken synes det onda odödligt som det goda. Livets härligheter — och livets helveten — äro desamma, när vi förneka Gud, som när vi bedja till honom. Men för de sjuka själarna kan befrielsen från Gud icke medföra någon smärtabefrielse. De känna jorden utan mening, utan mål, störta genom rymderna, se människomassorna plåga och plågas lika mycket — om de förneka eller tro på himlen som mål för jordetiden. Ju mer de stirra in i mörkret, dess tätare fylles det av grymhetens och meningslöshetens vanskapnader.

Man måste först av allt sitt hjärta hava älskat Fadern och Frälsaren, sedan av hela sin själ hatat den onde, emedan allsmäktige, Skaparen, slutligen med hela sitt väsen hava ömmat för den stackars vanmäktige Guden, för att ana, att de från Gud befriade länge bli de om Gud tigande, de, som gråtglada gå omkring på den jord, där de fordom mottagit fröjderna som den gode Gudens oförtjänta nåd men fasorna som deras eget välförtjänta syndastraff.

De nya människorna veta åtminstone, vad de äro: ofullkomnade väsen, som hungra och törsta efter fullkomlighet. Svaga väsen, som slutligen skola närma sig sin längtans mål genom att själva steg för steg

bygga vägen. Om vad vi därunder genomgått sjunger en ung skald:

Min sång är om *lagen* som länkar vår färd
framåt i eoner av år
från urtidens kärr och förnuftslösa värld till
gudsrikets vinkande mål.

(Harry Blomberg.)

*

Kulturhistorien lär oss, att kampen mellan natt och dag, mörker och ljus, är innersta strängen i all mänsklig utveckling, och människornas mörkrädsla drev dem att genom offer försona gudarna. Denna rädsla ledde till människornas första försök att underlägga sig naturen. Och steg för steg trängde soldyrkan undan mörkrädslan. Tron att människan var jordens medelpunkt och att jorden var världens, vek för en annan världsbild. Hellas tänkare — av vilka Stoas filosofer redan lärde människorna tro på världssjälens — gåvo aningen stora vidder. Men medeltiden sammanträngde antikens aningar, »och den kristna kyrkan blev trollmedlens — de kallades nu nådemedlens — vårdare».

Kyrkan lärde människorna dyrka Gud såsom engångsguldkalven och kopparormen i öknen och som han ännu dyrkas i bönehus och kyrkor, där bekännelser ljuda och sakrament utdelas. Men stort blir, när vi ingen annan dyrkan känna än den för hela livets naturliga under. (Troels Lund.)

*

En sommarkväll här vid Vätterstranden gick jag nedom de vågiga kullar, som utan något mellanliggande plan stå intill himlen. Det var skördetid, och sädesskylarnas böjda toppar liknade ett stilla tåg av vitmantlade österländska konungar, tyngda av vishet. Så betagande skön var synvillan, att jag var ledsen att nalkas och finna skylarna byggda av kärvar, vuxna ur deras mödor, som först i backarna satte årdern i gruset.

Till »Guds berg och hus» lyfte de troende fordom sina ögon men rörde ej sina fötter, eftersom mänskligheten ännu ej anade, att endast dess egen ande kunde lyfta den upp mot höjderna. De, som börjat den mödosamma vandringen, genomströmmas av en djupare andakt, än de fordom kände under kyrkornas valv. De hava stigit upp från den nedersta helvetesringen till de fagra ängder, där vanmaktens tyngd blir omvandlad till ansvarets kraft. Hemsökelse kunna komma, ett ödets skyfall över vårt folk eller ett askregn över egna fält eller nya ensamheter, som göra arbetsdagarna tunga och tomma. Men arbetet varar. Och genom vårt väsen och verk skola vi leva. Vi veta med det första flyttfågelsstreckets visshet vid färden över de kalla haven, att efter oss komma större skaror. Dessa skola fullborda, vad vi själva börjat, för att nå en mer finvägd rätt, en visare godhet. Detta är oss mål nog, även om den sönderspringande jordens skärvor icke uppsamlas för att smidas om i en ny verkstad.

Men aningen viskar i de stillaste timmarna om den stund,

— — — som steg som ett under
över livets höstliga dal,
ur djupet av namnlösa stunder,
på sockel av längtan och kval,
aldrig mitt öga
glömmer din höga
bländande värld, där den steg ovan skyn,
en svindlande dröm, ett mirakels syn.”

(Albert Henning.)

INNEHÅLL.

I. Blodsvittnen	7
II. Glädjebudbärarens fotsteg	26
III. Vingårdsarbetare	79
IV. Unga tempeltjänare	114
V. Den helige andes tempel	147
VI. I anda och sanning	185
VII. Det tredje riket	205

116
R
MOT

ELLEN KEY:

Allsegraren. I. Kvinnorna under kriget. 7: 50.

— II. Framtidens ungdom. 6: 50.

Kärleken och äktenskapet. 2 delar à 3: 50; inb. i ett band 10 kr.
(Utgör ny omarbetad upplaga av Livslinjer I.)

Människan och Gud. 2 delar à 4 kr.; inb. i ett band 10 kr. (Utgör
ny omarbetad upplaga av Livslinjer II.)

Livslinjer. III. 2:ne avdeln. 7 kr.

Tankebilder. 3:e uppl. Två delar à 4: 50; inb. i ett band 12 kr.

Barnets århundrade. 2:a uppl. 2 delar à 1: 50.

Människor. 3:e uppl. 2 delar à 1: 50.

Missbrukad kvinnokraft och Kvinnopsykologi. 1: 50.

Ernst Ahlgren. Några biografiska meddelanden. 1 kr.

Rahel Varnhagen. Med 2 porträtt. 3:e uppl. 6 kr.

Kvinnorörelsen. 3: 50.

*Några tankar om Huru reaktionerna uppstå, Om yttrande- och
tryckfrihet samt Slutord.* 2:a uppl. 75 öre.

Själarnas neutralitet. 1 kr.

Minnen av och om Emil Key. Utgivna och utfyllda. Med ett flertal
porträtt och illustr. I. 7: 50; inb. 9 kr. — II. 7: 50; inb. 10 kr.

— III. 10 kr.; inb. 12: 50.

I serien *Studentföreningen Verdandis Småskrifter:*

Från människosläktets barndom. 3:e uppl.

Moralens utveckling. Fri bearbetning efter A. Letorneau.
3:e uppl.

Individualism och socialism. Några tankar om de få och de
många. 3:e uppl.

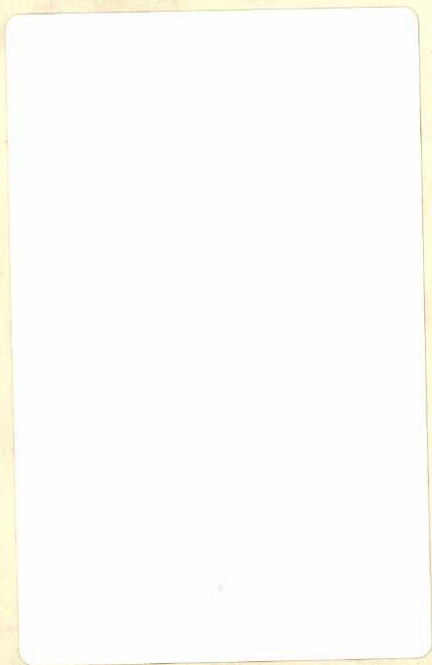
Bildning. Några synpunkter. 4:e uppl.

Skönhet för alla. Fyra uppsatser. 5:e uppl.

Fredsörelsen och kulturen.

Två föregångskvinnor i kriget mot kriget.

Kvinnornas andel i moralens utveckling. 2 häften.

126

